JOHANNES STEENSTRUP

HISTORIE-SKRIVNINGEN I DET NITTENDE AARHUNDREDE

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG
1921

KONGSTAD

DET NITTENDE AARHUNDREDE

SKILDRET AF NORDISKE VIDENSKABSMÆND

REDIGERET AF AAGE FRIIS

XVI

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG
1921

JOHANNES STEENSTRUP

HISTORIE-SKRIVNINGEN I DET NITTENDE AARHUNDREDE

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

1921

DET NITTENDE AARHUNDREDE

SKILDRET AF NORDISKE VIDENSKABSMÆND

REDIGERET AF AAGE FRIIS

XVI

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

1921

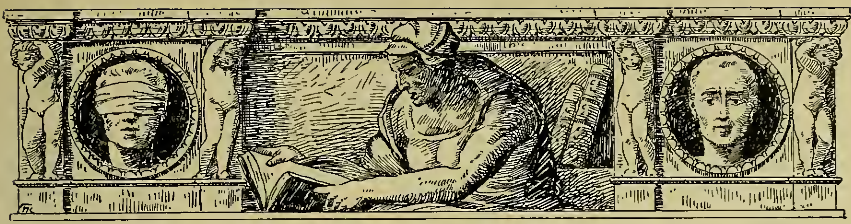
JOHANNES STEENSTRUP

HISTORIE-SKRIVNINGEN I DET NITTENDE AARHUNDREDE

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG
1921

GYLDENDALS FORLAGSTRYKKERI
KJØBENHAVN

INDHOLD

I. HISTORIESKRIVNINGEN I AARHUNDREDETS FØRSTE HALVDEL

1. DET 18. AARHUNDREDES AAND NYE BEVÆGELSER I TIDEN VED AARHUNDREDSKIFTET

Det attende Aarhundrede fortoner sig i den almindelige Bevidsthed som en Tidsalder med mere ensartet Karakter end noget forudgaaende Aarhundrede. Det har Navn som det, der vilde give alt forstandsmæssigt Raaderum og som hyldede den sunde Sans, det tog Sigte paa at forbedre og omforme, overfor den religiøse Tro havde det Tvivl, hvorimod det følte en klippestærk Tillid til Menneskeheden og dens Evner. Men i disse Evner og denne Stræben laa intet, der bar hen imod en skærpet Interesse for Fortiden og en dybere Forstaaelse af den. Alligevel er det en Miskendelse af hvad der da blev udrettet, at betegne Aarhundredet som uhistorisk. Videnskaben havde tværtimod gjort Kæmpeskridt fremad og udrettet langt mere end i Aarhundredets „lærde“ Forgænger. Ikke blot havde man fortsat med Udgivelsen af Kilder og Vejledninger til Forstaaelse af dem, vidtseende Forfattere havde draget Opmærksomheden hen paa andre Sider af Fortiden end dem, man hidtil havde ladet Historien dvæle ved, Ludvig Holberg havde skildret Staternes indre Bygning og Folkenes Karakter og Sæder, Voltaire havde fremdraget Fortidens Anskuelser og dens Tilstande som fuldt saa vigtige som Kongeskifter og Krige. Tiden var human, den havde udvidet sin Horizont ved at have Interesse for Folkeslag udenfor den europæiske Civilisation og deres Levevis og ved at drage historisk Lære deraf, men dens Humanitet havde dog for meget den hele Menneskehed til Baggrund

uden med sympatisk Forstaaelse at se de forskellige Folkeslags og Tiders særlige Krav. Der har imidlertid sjælden været en Tidsalder, der satte sig selv saa højt over de henrundne Aldre og som var overbevist om at det fuldkomne var fundet og kunde virkeliggøres, den havde et altfor opmærksomt Øje for Misbrug i Fortiden og forsømte at se det brugbare i det overleverede. Til at arbejde sig ud af det bestaaende — siger Voltaire — er der kun ét Vaaben, det er Fornuften, der er kun ét Middel til at hindre Menneskene i at være taabelige og onde, det er at oplyse dem. Det er altsaa Oplysningens Tidsalder.

Tidens mangelfulde Forstaaelse af Fortiden stod atter i Forbindelse med, at man ikke havde Syn for, hvorledes det overleverede var det tilblevne og skyldtes en langsom Groning, derfor maatte ogsaa Hændelsen i rigelig Grad træde til som Begivenhedernes Aarsag. Grunden var endvidere den mangelfulde Sans for Sjælelivet. Den mod Aarhundredets Slutning raadende Psychologi lærte, at Sjælen udelukkende havde modtaget sit Indhold ad de ydre Sansers Vej, hvorledes kunde en saadan Opfattelse faa Øje for Sjæles sammensatte og uendelig vekslende Art eller lægge Mærke til, i hvilken Grad Mennesket besad Individualitet og denne atter afspejlede sig i alt hvad der øvedes af det eller udgik fra dets Haand. Paa den Tid skar man da ogsaa i Udgaver af Aarbøger ubarmhjertigt disse over og fordelte dem efter Aarhundredtallet paa de enkelte Bind, uden at forstaa, hvor nødvendigt det var at opfatte Aarbogen som Helhed. Der manglede Biografier med virkelig Opfattelse af en Personlighed, Sjæleskildringer i Lighed med saa mange ypperlige hos Oldtidens Forfattere. Allermest saas denne Mangel overfor de sammensatte Naturer eller naar denne Tid, med dens sløvede Sans for det religiøse Liv, stilledes overfor vanskelige Opgaver; Voltaire skildrede Muhammed som den store Bedrager baade i sin Verdenshistorie og i det Drama, som Goethe og Schiller tog under deres Vinger. Fantasien havde i hele Aarhundredet været Stifbarn, og uden den formaar ingen at trænge til Bunds i Fortidens Dybder eller i Menneskers Sjæle. Men der manglede ogsaa Forfatterne det Temperament, som ved sin Modsætning til den skildrede Tid eller sin Samstemning med den avler nye Synsmaader og Opfattelser.

Tiden forstod ikke heller, hvad der krævedes af et historisk Bevis. Det var ikke indset, paa hvor stort et Forarbejde en Fremstilling maa hvile, man havde Tillid til det vide Syn, den aandfulde Tanke, den levende Optagethed af Stoffet. Den historiske Fremstilling blev en statelig Søndagsgerning, efter at man i Ugens Hverdage havde

været fyldt af andre Opgaver. Derfor kunde man tillade sig at fremkalde „Lovtaler“ over berømte historiske Skikkelser, skrevne uden Forstudier, Geijer tænkte med Ruelse paa, hvordan han som ung Student vandt det svenske Akademis Pris for „en Lovtale“ over Sten Sture. Da Schiller ansattes som Professor i Jena, havde han ikke gjort Historien til Genstand for noget særligt Studium, og selv om hans Skildringer af „Nederlandenes Opstand“ og „Trediveaarskrigen“ vidnede om hans skarpe Blik for Tidens Kærne og for Begivenhedernes dramatiske Sammenhæng, ligesom hans Evne til træffende Karakteristik af Personer, mærkes dog, især i den første af dissse Bøger, en lidet omfattende Brug af Kilder.

Men en ny Tids Bebudere eller Fortrop havde meldt sig. J. G. Herder paaviste i sit Skrift om „Historiens Filosofi“, at man ved Humanitet burde forstaa det Ideal, hvortil ethvert Folk kunde naa hen efter sine Anlæg og efter de Omgivelser, hvori det af Naturen var sat og at der altsaa for hvert Folk kunde være et ulige Maal at stræbe efter og endda et forskelligt Maal til ulige Tider, medens det var Uret at anlægge en Maalestok, skaaret efter Europas Tilstande paa Betragterens Tid. Herder lærte Menneskene at forstaa Værdien af mange Arter Kultur, at opfatte Folket som hensat i en bestemt Naturomgivelse, saaledes som allerede Montesquieu havde aabnet Øjet for, og han lærte at lytte til Folkesjælen.

Som der i Herders Skrifter var varm Følelse og en forstaaende, smidig Fantasi, kom disse Egenskaber frem hos Schweizeren Johannes Müller, der herved bragte et nyt Syn paa mange Dele af Verdenshistorien. Hidtil havde man set med Ringeagt paa Middelalderen (Voltaire: man bør alene kende disse Tider for at foragte dem; disse Vankundighedens, Overtroens, Bedragets og Barbariets Aarhundreder, der kun forstod sig paa at drikke, slaas og skrifte hos Munke), endnu 1818 kunde Englænderen Hallam i sin ret fortjenstlige „Skitse af Europa i Middelalderen“ udtale, at denne Tid, især dens ældste Halvdel, var saa blottet for Begivenheder, der var værdt at erindre, at man ved faa Ord kunde karakterisere hele Slægtled og lange Rækker af obskyre Konger. Johannes Müller kom de mange imøde, som følte Uvillie ved altid at skulle dadle og kritisere, man ønskede at omfatte med Varme og kunde se, at Barmhjertighed ikke blot skulde være en Frugt af Retfærdighed, men udrundet af Kærlighed. I Müllers med Fantasi og Følelse skrevne Værker over Verdenshistorien og over Schweiz's Historie tages Læseren paa en ukendt mild Maade om Haanden og føres ind i hidtil lidet hørte

Betragtninger. Müller lærer at være billig overfor Pavemagt og Hierarki, at forstaa den Kultur og det Værn for Folket, som udgik fra Gejstligheden, man fængsles af hans Billeder af Livet paa Ridderborgene, han sætter Fantasien i Bevægelse, men naar han ogsaa af Datiden skattedes højt som Tænker, var det mest paa Følelsens og Moralens Omraade, thi nogen dybt skuende Forfatter var han visselig ikke.

Med langt større Ret end naar man kalder Oplysningstiden uhistorisk, vilde man kunne tildele den ved Aarhundredskiftet opkommende nye Retning i Poesien og Litteraturen denne Egenskab. Der er i Romantiken en Hang til drømmende at fly fra Virkeligheden, som det netop er Historikerens Kald at opsøge, hvor meget end Tidsafstanden sætter Hindringer derfor, den har en Tilbøjelighed til at gøre det skønne til det sande, at omsætte det faste til det flygtende, medens Historikeren netop har den modsatte Opgave, uden at besnæres af Skønheden at fastslaa det visse, at lutre „Traditionen“ for mangt et Drømmebillede. Hvor priseligt det end var, at Fantasien atter kom til at arbejde, virkede den hos Romantikeren mere som Midlet til at lade Evigheden afspejle sig i det legemlige end som en Evne til at levendegøre det givne Stof, her manglede et haardhændet Greb, et ubønhørligt Krav om Prøvelse, en Evne til ikke blot at arbejde med forskellige Tiders Kostyme og ydre Fremtræden, men at trylle sig ind i deres Forestillingskreds og deres Gemytstilstande, hvortil der hørte en større Bøjelighed end den, Tidens skolestrænge Tankeveje hidtil havde indøvet i. Men det skyldtes Romantiken, at der skabtes en større Frihed til at vælge Emner og til at følge egne selvbestemte Former, Horizonten var bleven udvidet ved det rige Bekendtskab med Folk fra fjerne Verdensegne og fjerne Tider, dette bragte med sig en Fylde af Farver og Fortoninger. Endvidere havde man faaet Sans for et Folks Liv i det ubevidste. Af den hos Almuen bevarede rige Overlevering af Sagn, Digtning og Sprogminder, som man først nu naaede fuldt at vurdere, kunde der uddrages nye Resultater for Historien.

Strænge Linier, regelret Bygning, plastisk formede Skikkelser, saaledes havde hidtil Kravet lydt i Digtningen og Litteraturen. Voltaire var en af de sidste af Reglernes Vogtere, nu var efter Haanden andre Idealer ved at erobre sig Indflydelse. Dog bevægede Revolutionens Tidsalder sig endnu i romersk Ledebaand som den gik i romersk Dragt, de Franske vilde ikke opgive Tanken om at være Romernes Ætlinge. Den ved Aarhundredskiftet styrende Første Konsul var ingenlunde tilbøjelig til at tillade, at enhver forudgaaet Tidsalder blev

fremstillet som Idealet; men netop paa denne Tid forberedte han en Fredsslutning med Paven gennem Konkordatet. Chateaubriand udsendte sit første Skrift „Aanden i Kristendommen“ (1802), hvori han paaviste, at Kristendommen ejede en lige saa stærk Kulturværdi som Hedenskabet, og at der fra Klostrene var udgaaet en rig Udvikling, han redegjorde for, hvorledes den kristne Kunst fuldt saa vel besad Skønhed som den hedenske. I „Martyrerne“ (1810) skildrer han de to Kulturers Stilling overfor hinanden og hvorledes de satte Præg paa Folkets, som paa det enkelte Menneskes Syn, politiske Handlevis og Samfundsopfattelse. Man lærte at forstaa de gamle Galler og kunde føle sig i Slægtskab med dem, man maatte altsaa have Lov til at elske det hjemlige gamle, Følelsen havde Ret saa vel som Forstanden, det gjaldt om at kende den enkelte Tid i alle dens Forbindelser og hele dens Sammensætning. Den samme Lære kom netop frem i Mad. de Staël-Holsteins Bog „Om Tyskland“ (1810), der skildrer det tyske Folks Ejendommelighed ved at belyse det fra de forskelligste Synspunkter, især fremdrager Bogen, hvorledes Landets rige, af den frie Individualitets Aand prægede Litteratur afspejler Samfundets Tilstande.

Det hedder jo, at medens Vaabnene rasler, er Klio stum. Men de Franskes Kejser var heller ikke gunstigt stemt mod historiske Studier, det lidet, der udkom, var under Opsigt, Mad. de Staëls Bog blev forbudt i Frankrig.

2. NIEBUHRS FREMTRÆDEN OG RANKES FØRSTE SKRIFTER

Hvor meget end Interesen var vakt for hidtil forsømte Tider og Emner, og hvor meget nyt Materiale der end samledes ind paa Arbejdspladsen, havde man endnu ikke lært at behandle det, at sondre og at tolke. Det var Sprogforskerne R. Rask, Bopp og Grimm, som vejledede om den rette Behandling og Sammenføring af Ord og Sprog, af Myter og Sagn, af Folkeminder og Retsformler, og det var *Barthold Georg Niebuhr,* der først lærte Verden den kritiske Brug af Historiens Kilder og Erkendelsen af Videnskabens strænge Sandhedskrav.

Det kunde synes mærkeligt, at den, som omstyrtede en fra Oldtiden bevaret Helligdom, ikke ramtes af Had, som jo dog maatte følge en saadan Ødelægger, ja at han endog vandt den største Hæder for sin Daad. Fortællingen om Roms Grundlæggelse og ældste Fortid, saaledes som den hørtes fra Livius’ veltalende Mund, var ind-

gaaet i det romerske Folks Bevidsthed og havde gennem et Par Aartusinder været godkendt af alle Verdens Folkeslag, nu paaviste en Mand Overleveringens Usikkerhed eller Falskhed, og saa godt som alle bøjede sig for hans Lære. Men Grunden var, at det føltes, at han, som bragte det mørke Bud, var en Mand, der var grebet af dybt Alvor og den største Ansvarsfølelse, en Mand, der adlød Pligten om at tale Sandhed og at sige den uden Menneskefrygt som et af de højeste Moralbud; ingen Spot eller Ødelæggelseslyst kunde mærkes hos denne Forsker, der var trængt dybt ind i Kilderne, den erfarne Statstjener, der var prøvet i mange af den praktiske Gernings vanskeligste Forhold. Endelig saa man ham stræbe efter, i Stedet for alt hvad han maatte kuldkaste, at paavise Midler og Veje, hvorved en sandere Kundskab om Roms Fortid kunde naas.

Ved det i 1810 aabnede Universitet i Berlin holdt Niebuhr Forelæsninger over Roms Historie, der kort efter udkom i Trykken (1811, 2. Bd. 1812). Niebuhr var ikke Universitetslærer. Han var født i København; i Danmark havde den højt begavede, tidligt udviklede unge Mand havt Stillingen som Direktør i Banken og for det ostindiske Kontor, derpaa var han gaaet i tysk Tjeneste som Direktør for den preussiske Bank og Søhandel. Preussens onde Skæbne efter Napoleons Sejre var egnet til at ægge til Kamp mod Illusioner, det stemmede ogsaa med Niebuhrs mandige Kraft at lade alle de Tvivl, han havde næret under tidligere Studier, komme til Orde uden noget Forbehold. Historien kunde som Videnskab kun have det ene Maal at finde Sandheden, den skulde ikke tjene nationale Følelser eller politiske Principer, den skulde hverken smigre eller udsmykke.

Drevet af en uimodstaaelig indre Kraft, „som Søvngængeren, der vandrer paa en Tagryg“, fremsætter Niebuhr sine Anskuelser om Roms Urtid. Livius har skrevet Roms Historie gennem de fire første Aarhundreder paa Grundlag af Folkets mundtlige Overlevering, men har ikke havt Støtte af Krøniker eller andre Optegnelser fra ældre Tid, og sand Historie kan ikke bevares paa et saadant Grundlag. Opdigtelse og Fabel har i rigt Maal viklet sig om den sande Kærne, som et helt Svøb af Usandsynligheder og selvgode Betragtninger. Enhver, som vil øve sund Kritik, maa gøre sig klart, at ét er Begivenheden selv, et andet Beretningen om den, hvori vi kun kan se et Aftryk eller Genskin af det skete; dette er gaaet gennem Beretterens Person, og Kilden gengiver kun hans Erfaring om, hvad han mente at se eller høre, hans Opfattelse deraf og dets Forhold til andet i Tiden. Derfor er det Forskerens Opgave at trænge gennem Beretnin-

gen ind til det virkelig forefaldne. Denne Tanke, der kunde synes saa selvfølgelig, er blevet en Hovedlære i al Granskning af Historien, hvilke Tidsrum og Perioder den end tog op til Behandling.

Det Grundlag, hvorpaa Niebuhr kunde rejse en anden Bygning end den omstyrtede, var hans omfattende Viden, hans Belæsthed i hele den historiske Litteratur, hans ypperlige filologiske Kundskaber, der ogsaa omfattede de orientalske Sprog. Dertil var han verdenserfaren, uddannet i det offentlige Livs Tjeneste, kyndig i Finansvæsen og Økonomi af al Art, rig paa etnografisk og geografisk Kundskab. Hvad de historiske Kilder gav kunde han sammenholde med hvad han med levende Øje og Sans havde iagttaget rundt om i Landene. Han havde saaledes set, hvorledes Stater opstod eller havde iagttaget Samfunds organiske Vækst, han var bleven var, at et Folk langt hellere omformer det bestaaende end det ved Spring skaber noget helt nyt, han kunde i de senere romerske Institutioner paavise Trin og Led, der maatte være gaaede forud. Saaledes tog Niebuhr fat paa helt anden Maade end Filologerne, han drog Staten frem i Forgrunden, skildrede den romerske Almues Karakter og Plebejerstandens Historie paa en Maade, som en Stands Udvikling hidtil aldrig var set, han henviste til parallele Dannelser hos andre Bondesamfund (i Dithmarsken, Schweiz). Af Niebuhr lærte man, at dyb Forstaa-

Fig. 1. Barthold Georg Niebuhr. Tegning af Schnorr v. Carolsfeld.

else af de reelle Forhold maatte være en Historikers Hovedopgave, og at han aldrig maatte forsømme det verdenshistoriske Syn. Man skulde, saaledes hævdede Niebuhr, skabe sig en Indsigt i den granskede Tid som var man en dalevende. Vi bør ikke — siger han — som de gamle fremstille Fortiden som et Kort eller et tegnet Landskab, men fremkalde for vor Sjæl et levende Billede af Tingene. Og han sagde ogsaa: jeg er Historiker, thi jeg kan af det enkelte, som er bevaret, forme et fuldstændigt Maleri.

Meget af hvad Niebuhr havde hævdet i sin romerske Historie har senere maattet opgives, særlig var det urigtigt, naar han opfattede Romernes Tradition som byggende paa Folkeviser, men ingen har vovet atter at gøre Sagnenes Indhold til Historie. Og de fundne Grundprinciper for historisk Granskning er blevne en Ledesnor for alle.

Efter at Niebuhr i en længere Aarrække havde været Preussens Udsending ved Pavehoffet, knyttedes han en kort Tid til Universitetet i Bonn, men døde allerede 1831; af hans „Römische Geschichte" udkom et tredie Bind efter hans Død. Inden denne havde han kunnet hylde en ung Forsker *Leopold Ranke,* der skulde optage hans Gerning som Retleder i historisk Forskning og føre den videre ad de udpegede Veje, hans Virksomhed skulde spænde over syv Aartier og skabe en tæt Række Værker, der overalt satte dybe Spor.

Ranke fastslog ved sit Skrift „Zur Kritik neuerer Geschichtsschreiber" (1824) yderligere, hvor vid Afstanden var mellem selve Begivenheden og Beretningen om den, idet han især fremdrog, i hvor høj Grad det meddelte vilde i Indhold og Form afhænge af Beretterens personlige Egenart, hans Evners Karakter. Niebuhr havde især betragtet Udsagnet, Ranke, der var udrustet med et lydhørt Øre for sjælelige Egenskaber, henledede Opmærksomheden især paa selve Vidnet. Hans Undersøgelser var rettede mod Guicciardini, den berømte Historieskriver fra Renæssancetiden, og mod samtidige italienske Berettere, men der var i hans Behandling af denne Opgave og de Resultater, han naaede til, en lærerig Vejledning for Forskningen i Almindelighed. I en Række senere Arbejder gav Ranke nye Prøver paa, hvor frugtbringende det var, saa sandt man stræbte efter at erfare, „hvordan Tingene egentlig forholdt sig", at have Øje for Meddelerens Individualitet, hans politiske, sociale eller religiøse Standpunkt og hans Stilling i den Kreds, han tilhørte. Ranke søgte at bringe Forskningen til at lade de berettende Kilder træde tilbage i anden Plan og at lægge stærkere Vægt paa hvad der havde været Bestanddel af Fortidens egen Gerning, altsaa juridiske Aktstykker,

Depescher, Breve, Dagbøger og lignende, der ikke særlig havde Eftertiden i Sigte. Som Ranke selv var en flittig og opfindsom Søger i Arkiver, tilskyndede han andre til at drive Studier i disse altfor lidt benyttede Gemmesteder og til at sørge for, at Dele af de bevarede Skatte blev udgivne.

Vi kommer senere tilbage til Rankes Forfattervirksomhed.

3. HISTORIKERNE I FRANKRIG PAA RESTAURATIONSTIDEN

I Frankrig er det — efter Tausheden paa Napoleonstiden — afgjort de statsretlige Spørgsmaal, der lader betydelige Historikere opstaa. Det er Frihedsfølelsen overfor Regeringen, Brydningen mellem Stænderne, der kalder til Undersøgelser. Derfor er det paa Restaurationstiden Statsmænd, Politikere eller Pressemænd, der gaar i Spidsen for Forskningen, om end enkelte af dem har en Tid virket som Universitetslærere. Og naar de franske Historikere i Aarhundredets første Halvdel trængte stærkere ind hos de forskellige Folkeslag i Europa end de berømte tyske Forskere, var Grunden ikke alene det franske Sprogs og den franske Skrivekunsts bekendte Tryllemagt, men fordi disse Historikere fremfor at granske Forskningens Metode udelukkende behandlede de gamle Tiders Indhold og særlig de Spørgsmaal om Staternes indre Bygning og Kampene for at finde den rette Styreform, der overalt optog Tidens Tanker.

François Guizot staar ved sin Løbebane og sin videnskabelige Virksomhed som et levende Vidnesbyrd om den Tids Opfattelse af Historien og af Fagets søsterlige Stilling til Politiken. 1812 var Guizot bleven Professor ved Sorbonne, men overtog efter Restaurationen forskellige Embeder i den øverste Styrelse. 1820 fik han dog Afsked fra Statsraadet og kunde genoptage sin Professorgerning og Forfattervirksomhed. Der samlede sig om hans Lærestol en Tilhørerskare, som henreves af hans formfuldendte Foredrag med det tankerige Indhold; fra hans Studerestue udgik Værker, der viste hans hvileløse Arbejde og store Viden. Maalet for hans Fremstilling var ikke saa meget at anskueliggøre Fortiden for en umiddelbar Betragtning som derimod at gøre den forstaaelig, fremfor alt at vise Samfundenes Oprindelse og Udvikling, Statslivet og dets Vækst, Stænderne og deres Opgaver. Allerede 1823 udsendte Guizot sine „Essais om Frankrigs Historie“, 1826—27 begyndte „Den engelske Revolutions Historie“ at udkomme, 1828—30 „Civilisationens Historie i Frankrig“ (4 Bd.), med en Indledning „Civilisationens Historie i Europa“

(1828). Disse er hans Hovedværker, men de omsluttes af en Kreds af andre Arbejder. Her var en Tænkning over Historien, saaledes som det sjælden var set, i alt Fald paa saa fast et Grundlag, en Evne til at finde i Kildeteksten den til Grund liggende Tanke.

Først og fremmest var det Guizots Maal at se det franske Samfunds og Folks Udvikling. I det gamle Gallien paaviste han Betydningen af Købstadstyrelsen i Municipierne og disses Forfald, indtil de germanske Indvandrere bragte nye frugtbare Tanker om Individernes personlige Frihed og om Sammenslutninger ad Frivillighedens Vej. De nye Principer brødes med det overleverede, og et Lensvæsen opstod, der fuldkomment svarede til Tidens Behov. Især forfulgte Guizot Borgerstandens Opstaaen, hans Undersøgelser strakte sig ud over det hele Europa, han saa i denne Stands Dannelse og Udvikling Tidernes egentlige bevægende Princip, der i sit Skod bar Nutidens repræsentative System. Middelstanden var for Guizot Samfundets egentlige Marv og Kærne, i de halvanden Aartier, han var Minister, var „Midtvejspolitiken“ hans ledende Idé, og han onskede nok at godtgøre dens Berettigelse gennem Historien. I Skildringen af den engelske Revolution forsvarer han da ogsaa Stændernes berettigede Kamp for at bevare Forfatningen imod et anmassende Kongedømme.

Fig. 2. François Guizot.

Det var ikke gennem pinlige Undersøgelser af Kildesteder, ikke ved filologisk Kunst, at Guizot naaede sine Resultater. Han vil belyse Samfundets Organisme, Institutionernes Herkomst, Rødder og

Forgreninger, Frugterne af Væksten og dens Misdannelser, han tager Hensyn til Udviklingen i andre Lande og Paavirkninger fra fremmede Nationer. Enhver syntes at kunne følge med i denne Redegørelse, der ledcdes af høje Tanker og et vidtskuende Blik, det var lærerigt at følge hans kloge Paavisninger og mange Paralleler, altid taler han fra den sikre Overbevisnings og den gode Samvittigheds Stade, ofte fælder han en moralsk Dom. Men unægtelig havde denne Mand, der forstod saa godt at spænde for Arbejdskærren og at holde Tøjlerne, en Tilbøjelighed til systematisk at indordne det fundne Stof i sluttet Række som Led i Udviklingen; uden Betænkelighed fulgte han den valgte Kursretning uden at erindre Afdriften eller Nødvendigheden af en Krydsning. Derfor blev det sagt om Guizot, at han holdt Historien under Disciplin (Jules Simon) og gjorde den altfor logisk (Sainte-Beuve).

Et andet Forhold virkede i den samme Retning. Guizot tillagde ikke den betydelige Mand som Individualitet nogen afgorende Indsats i Historien. Han stod for ham som en legemliggjort Kraft, der uden at gore sig selv Regnskab derfor ser Verden opladt for sig som dens Enemærke og arbejder paa at tage den i Besiddelse, den har ingen anden Plan end at fyldestgøre sig selv ved at udfolde sig. „Den handler saa at sige som en forudbestemt Magt, der er i Drift, udvider sig, erobrer og lægger for sin Fod kun for at tilfredsstille sin egen Natur og opfylde sin Mission, som den selv ikke kender.“ Michelet sagde om Guizot: „han lod os se Ideernes Historie“, og det vil iagttages, hvorledes her de samme Tanker møder os som dem, der med Navnet Idélære har gennem hele Aarhundredet været stærkt fremme i den tyske Videnskab.

I Guizots Arbejder var det Udtalelsens Aabenhed og den klare Stil, der fængslede, en vis Patos kunde afbryde dens kølige Jævnhed, men hans Fremstilling var for værdig til at rive den med, som kun fængende Kraft eller stærk Farve kunde paavirke. Der var ogsaa ved Guizots Forskning den Mangel, at han, hvor flittigt han end læste Kilderne, ikke naaede til en metodisk, dyberegaaende Undersøgelse af dem. Ikke heller opsøgte han utrykt Materale; forst for de senere Bind af den engelske Revolutions Historie raadspurgte han de franske Arkiver. Iøvrigt har Guizot netop den store Fortjeneste at have ledet Studiet i Frankrig frem til Kilderne. Efter det lysende Eksempel, Tyskland gav ved at offentliggøre sine ældste Kildeskrifter, gennemførte Guizot et lignende Foretagende i Frankrig. Han vandt Louis Philippes Interesse for Sagen, saaledes at der

dannedes en Komité til at forestaa Udgivelsen af hidtil utrykte Aktstykker; med dens Støtte udgav Mignet Akter, der vedrørte den spanske Arvefølgekrig, Thierry en Samling Dokumenter til Tredie-stands Historie, atter andre offentliggjorde Klostres Brevbøger. Men ogsaa Almenheden skulde gøres fortrolig med de gamle Kilder gennem Oversættelser af dem. Guizot arbejdede selv med ved den Række af saadanne, der efter Haanden udkom. Regeringen havde iøvrigt paa disse Tider stræbt efter at hævde Frankrigs gamle Anseelse indenfor Videnskaben om Aktstykkers og Diplomers ydre Art og indre Væsen, idet den grundlagde École des chartes (1821), der havde til Opgave at uddanne unge til Tjeneste i Arkiver og Biblioteker.

Samtidig med at Guizot var optraadt som Historiker, havde en ung Provençaler *François Mignet* vakt stor Opmærksomhed ved sit Skrift „Grundrids af den franske Revolution“ (1824). Her var atter en Forfatter, der studerede Udviklingsgangen i det franske Samfund og som saa paa Begivenheder som Frugter af Tilstande. Den nylig saa haardt bedømte Revolution fandt en Tolker, der pegede paa, hvad der havde fremtvunget den, uden at han forsvarede dens Rædsler. Og Mignet hørte til Oppositionen mod Regeringen; sammen med Thiers og Armand Carrel grundlagde han „National“, et af de Organer, mod hvilke Karl X's Presseforordninger af 1830 var rettede. Denne og de andre Ordonnancer havde Revolutionen i Juli til Følge; den nye Regering gjorde Mignet til Direktør for Arkivet i Udenrigsministeriet. Hans Virksomhed blev nu af en anden Natur; vi kommer tilbage dertil i et følgende Afsnit. Dér kommer vi ogsaa til at omtale Mignets Kollega *Thiers*. Han havde behandlet „Revolutionens Historie“ i et Værk i 10 Bind (1823—27), der delvis var bygget paa Meddelelser fra samtidige; ogsaa Thiers havde ønsket at drage praktisk Lære af det skete. I det Hele havde Julirevolutionen bragt Sejr for de af Historikerne forsvarede Anskuelser; endnu en fjerde Videnskabsmand kan nævnes som kæmpende i Oppositionens Rækker, *Augustin Thierry*. I en Række Artikler i „Courrier Français“ og andensteds havde han givet den Fremstilling af det franske Samfunds Udvikling, som han senere samlede i „Breve om Frankrigs Historie“ (1827) og i „Historiske Studier gennem ti Aar“ (1834).

Hos de tre først nævnte Historikere mærkedes der kun i ringe Grad en Paavirkning af Romantiken, og dog skulde denne sætte et stærkere Mærke paa Historieskrivningen i Frankrig end paa den tyske. Allerede Chateaubriand havde vist, at Historien kunde nærme

sig Romanen, Walter Scott udsendte sine Prosafortællinger, hvor Fortidens Virkelighed var snildt omsat til Poesi. Hvorfor skulde en historisk Fremstilling af Emner eller Tider, hvorom der forelaa Kilder af mere righoldig Art, ikke kunne gives saaledes, at den tiltalte lige saa stærkt som en Roman? Var ikke en malende Skildring af Fortiden bleven forsømt til Gunst for en forstandsmæssig Indsigt, var ikke Detaillen med Urette skudt til Side, uagtet den maaske netop røbede Tidens dybeste Indhold?

Thierrys Bog om „Englands Erobring ved Normannerne“ (1825) blev et karakteristisk Eksempel paa den sidste Opfattelse. Her var benyttet et mylrende Antal Kilder, skønne og fantasifulde keltiske Traditioner, engelske Krøniker og Aarbøger, de franske Normanners dramatiske Beretninger, de nordiske Sagaers klassiske Skildringer, alt hvad der kunde give den af Romantiken yndede lokale Kolorit kom til at virke. Thierry var desuden selv en stor Stilist med mange Tonearter og megen Følelse, han kunde skildre de sejrendes Glæde, men især udtale den Medynk med overvundne, som jævnlig hørtes paa disse Tider hos Historikerne og som var i Slægt med Tidens Sans for Elegier og for Drømme i Ruiner. Thierrys brogede Bog vandt en Læsekreds i den hele Verden.

Bag den spraglede Skildring søgte Thierry at belyse en Hovedtanke og netop en saadan, som Romantikerne med deres Opmærkhed for Folkets Urgrund særlig var interesserede i, nemlig at Englands Historie endnu langt ned i den nyere Tid vidnede om, at Folket især var sammensat af to Elementer, et germansk og et romansk, og at disse „Racer“ kun langsomt havde ladet sig forene.

Den kritiske Eftertid har erkendt, at dette Værk er Thierrys mindst heldige. Den har set, at Kampen mellem Folkets ulige Bestanddele var kort, faa Slægtled efter Erobringen var Nationen bleven en Enhed. Thierry havde ganske forsomt at prøve de enkelte Kilders Værdi, han havde ikke benyttet Lovtekster eller Breve, ikke ladet nøgterne Tal, Antikviteter og sproglige Minder bringe et møjsomt vundet, men desto mere sikkert Resultat. I sine „Beretninger fra Merovingertiden“ (1840) gav Thierry en ikke mindre livfuld Skildring af hine blodfyldte Tider, der hidtil mest havde skræmmet Læsere bort; han viste de mærkelige Brydninger mellem Kristendom og Hedenskab, Kultur og Barbari. I denne Bog og ligeledes i Thierrys „Betragtninger over Frankrigs Historie“, hans „Afhandlinger“ og „Breve“ genfinder vi den Grundtanke, at en Kamp mellem Racer har været et Hovedtræk ogsaa i det franske Folks Historie. Det

gallisk-romerske Element af Befolkningen skal have holdt sig stærkt i Sydens Byer og efter Haanden have vundet Overtaget over Germanerne og de Institutioner, der skyldtes dem; derved banedes der Vej for Frihed og Lighed, saa at en tredie Stand kunde opstaa. Thierry har i disse Undersøgelser lært i langt stærkere Grad at bygge paa Retskilder og andet sikkert Materiale, han vilde give en Borgerstandens Historie gennem Tiderne og saa i denne Stand det ægte franske Folk.

Med de samme Midler som Thierry, til Dels med mere Kritik og med stærkere Brug af Kildernes egen Tale, fremstillede de Barante „Hertugerne af Burgunds Historie" (1824). Her var igen et rigt og funklende Kildemateriale fundet: i Skildringen af de mærkelige Hertugers talrige Kampe og filtrede Politik, deres glimrende Turneringer og glade Fester var der meget for Øje og Fantasi, men lidet til Brug for Eftertanke.

Den rigest begavede af de Historikere, som prægedes af Romantiken, var dog *Jules Michelet.* Han var ogsaa den, der forstod at drage størst Nytte af Bevægelserne i Udlandet paa Historiens Omraade. Michelet og hans Ven Quinet var Elever af Filosofen Cousin, og denne paalagde dem at have Øjet vendt mod Folket i dets Helhed, mod det Land, hvoraf det var omgivet, og mod de store Mænd. Efter deres Lærers Raad oversatte Michelet den italienske Tænker Vicos Bog om Historiens Filosofi, Quinet Herders Skrift om Menneskehedens Historie, altsaa Bøger, der søgte efter de evige Love, der ligger bagved Menneskenes Handlinger, eller som vilde finde saadanne i Tidernes Løb tilbagevendende Perioder, der beherskedes af de samme Magter og Forestillinger.

Allerede i Michelets første Skrift, en Haandbog til Skolebrug, mærker man i Stedet for den tabelagtige, kronologiske Opregning en mere sammenhængende Opfattelse, en dramatisk Fremadskriden: det for Tiden eller den enkelte Mand typiske bliver draget frem, hvad der langt lettere vilde indprente sig i de unges Hukommelse end en udtalt Almensætning. Tillige var Michelet opfyldt af Herders Tanke om at granske Folkeaanden; at dette kunde gennemføres ved haandgribelige Kendsgerninger, derpaa havde J. Grimms „Deutsche Rechtsaltertümer" for nylig afgivet Bevis. Hos Michelet var det altsaa ikke som for de andre Historikere politiske Interesser og Formaal, der var bestemmende for de valgte Emner eller for Arbejdsmaaden. Hans Maal er at opfatte den franske Nation efter dens hele Aand og dens Udfoldelse i alle Retninger, han vil skildre sine Lands-

mænd saaledes at de kender sig selv i Billedet, han vil gøre Folket fortroligt med hele Landets Ejendommelighed. Dette Maal naaede Michelet ved sit store Værk om „Frankrigs Historie“; vi skal i det følgende dvæle derved.

Saaledes var der under Restaurationen udfoldet en betydelig Virksomhed paa Historiens Omraade. I hele Folket mærkedes en sprudlende Sans for Fortiden; skønlitterære Forfattere skulde snart omsætte Fortællingen derom i Dramer, Digte og Romaner.

4. DEN NATIONALE BEVÆGELSE I TYSKLAND. FREMSTILLINGER AF VERDENSHISTORIEN OG RANKES SYN PAA HISTORIENS OPGAVE

Det 18. Aarh.s Mænd var Verdensborgere. Lessing kunde udtale: „Jeg har intet Begreb om Fædrelandskærlighed, og den forekommer mig i det Højeste som en heroisk Svaghed, jeg gerne vilde undvære.“ Goethe kunde aldrig slippe sin Beundring for Frankrig, han kunde ikke tvinge sin Muse til ved flammende Sang at støtte Kampen for Landets Frigørelse. Hegel var betaget af Napoleons Storhed og ønskede, at han maatte sejre over Tyskerne. Man lod Begrebet „Nation“ sigte nærmest til det intellektuelle Liv hos et Folk, først ved Aarhundredets Slutning fik det tillige et politisk Indhold. Det var muligt at være Fædrelandsven, som Fichte, Stein, Wilh. v. Humboldt, og dog at have en kosmopolitisk Tankegang; omsider tilintetgjorde den sidste store Sammenslutning mod Napoleon Resterne af den gamle Opfattelse, den fælles tyske Kultur mærkedes som Bindemidlet mellem de mange tyske Stater.

Netop i Befrielsesaaret 1814 blev et Spørgsmaal af den største nationale Betydning drøftet, da Savigny i sit Skrift „Om vor Tids Kald til Lovgivning og Retsvidenskab“ værgede Tyskland imod Indvandringen af Code Napoléon. Men Savigny, som særlig er fortjent af Studiet over Romerret, ønskede en fortsat Anvendelse af denne Ret; hvad han kæmpede for var, at man saa paa et Lands Ret som historisk tilblevet, vokset og udviklet sammen med Folket paa lignende Maade som Folkets Sprog. Det lykkedes Savigny at forjage den abstrakte „Naturret“, han blev en af Stifterne af den „historiske Retsskole“. Eichhorn, som gav den første betydelige Fremstilling af den tyske Rets Historie, knyttede den nøje sammen med selve Statens Historie („Deutsche Staats- und Rechtsgeschichte“, 1808—23).

Stein — Grundlæggeren af hele den nye Samfundsordning i Preussen, hvori Rejsningen mod Napoleon fandt sin bedste Støtte — følte sig 1815 lidet tilfreds med den af Fyrsterne vundne Magt i Riget og ønskede ikke at tjene dem; men Folket viede han fremdeles sin Interesse. Det skyldtes Stein, at der ved privat Initiativ blev dannet et „Selskab for Studiet af ældre tysk Historie“ (1819), det skulde have Udgivelsen af de Tyskes ældste historiske Kilder til Opgave, dets „Arkiv“ kom til at indeholde alle saadanne Forundersøgelser, der kunde berede Vejen for en Udgave af dem. Ved Henvendelse til Forbundsforsamlingen opnaaede Selskabet kun en Anbefaling for sin Virksomhed, i Wien lød Svaret, at Foretagendet ikke var Kejseren behageligt og at man først maatte høre, til hvilket Øjemed Historien skulde benyttes. Først efter Steins Død (1831) blev der sikret Selskabet en Understøttelse fra forskellige Regeringer. Til Leder af det uhyre Foretagende havde Stein udset Pertz, og allerede 1826 kunde det første Foliobind af „Monumenta Germaniæ Historica“ udkomme. Det indledede den Afdeling, der indeholdt Forfattere („Scriptores“), en anden Afdeling skulde udgive Lovene, endnu andre (3) Diplomer, (4) Breve, (5) Antikviteter. Værkets latinske Valgsprog lød: „Hellig Kærlighed til Fædrelandet giver Mod“, og Ordningen var den, at enhver Kilde eller en sammenhørende Gruppe af Kilder blev overladt til en enkelt Medarbejder, der ved Undersøgelse af Arkiver og ved Rejser i Udlandet var bleven forberedt til sin Gerning.

Ogsaa mod det store Publikum havde man Tankerne vendt, idet man udsendte Haandudgaver af enkelte Kilder i et mindre Format og dernæst udgav Oversættelser af mange af Krønikerne enkeltvis.

I Tyskland levede der endnu langt ind i Aarhundredet ansete Historikere, der var uberørte af den Lære om Historiens Opgave og om Behandlingen af dens Kilder, som Niebuhr og Ranke havde hævdet. De forstod endnu ikke, at Videnskabens første Maal var at fremkalde Fortiden i dens sande Skikkelse, de anvendte Historien til at give moralsk eller politisk Vejledning eller til at bevise deres filosofiske Opfattelse og Verdensanskuelse.

En saadan Mand var Professor *K. Rotteck* i Freiburg, der i 1812 begyndte at offentliggøre en Verdenshistorie. I hvor høj Grad han havde Held med sit Værk, vil fremgaa af, at dets 9 Bind efter Haanden udkom i 25 Oplag, foruden i mange Udtog, og oversattes paa en Mængde af Verdens Sprog. Det er Rottecks Maal at styrke Villien hos de unge og at uddanne deres Karakter, den djærve liberale

Politiker taler overalt Frihedens Sag, men hans Værk hviler paa overfladisk Kundskab, og det mangler enhver selvstændig Værdi. Endnu mere af den svundne Tidsalders Opfattelse gaar igen hos *F. C. Schlosser,* der fra 1817 var Professor i Heidelberg. To Aar tidligere var han begyndt at udgive en Verdenshistorie, som i sin første Form kun omfattede 4 Bind, men i nye og ændrede Udgaver udvidedes til at rumme endog 19 Bind (endnu i det 20. Aarh. er der udkommet en ny Udgave). Schlosser har i et andet Værk fremstillet det 18. Aarh.s og hans Samtids Historie, i en udvidet Form tæller det 7 Bind. Saaledes var disse sydtyske Professorer ikke ængstelige for at paatage sig Opgaver af den videste Udstrækning, og atter hos Schlosser mærker man, hvor lidt Vægt der lagdes paa Forstudiet. Schlosser har dog draget nye Omraader ind under Betragtningen, han kan skildre Tendenser og Rørelser i Tiderne, hans Fremstilling af aandelige og religiøse Bevægelser eller af Litteraturens Forfattere hører til hans Bøgers bedste Sider. Schlossers politiske Standpunkt træder mindre stærkt frem, men overalt gør en moralsk Betragtning sig gældende, han værdsætter hver historisk Person efter hans Bravhed, han dømmer strængt og fordømmer idelig. Schlosser lærte aldrig at vurdere Ranke, og for denne Historiker har Schlosser staaet som et skræmmende Forbillede. Ranke vilde forstaa Fortiden og lære af den uden at foreholde den Nutidens Standpunkt, han forfulgte ikke egne Ideer, men vilde finde Tidens, han var forsigtig indtil Ængstelse, men Schlosser altid overlegen.

Schlossers haandgangne Mand var den unge *G. G. Gervinus.* I den „Historik", som han udgav paa den Tid, da han sammen med 6 andre Professorer ved Gøttingens Universitet, deriblandt Dahlmann og Brødrene Grimm, var bleven afskediget paa Grund af deres Protest mod Kongens Brud paa Forfatningen, skildrer han Schlosser som Idealet af en Historiker, og denne Opfattelse fastholdt han til sin Død. I Gervinus' store Værk over „Det 19. Aarh.s Historie" (1855—66) har den aandfulde Forfatter bragt meget nyt for Dagen, ogsaa fra utrykte Kilder, stadig finder man ham paa Opositionens Side og stræbende efter at paavirke den offentlige Mening. Størst Betydning har Gervinus havt ved sin Fremstilling af „Den tyske Digtnings Historie", der aabnede Øjet for den nære Forbindelse mellem Digtningen og Folkets politiske Liv.

Ganske upaavirket af den nye kritiske Metode var endelig ogsaa *Fr. v. Raumer;* hans store Bog over „Hohenstaufernes og deres Tids Historie" (1823—25, 6 Bd.) har dog den Fortjeneste at bygge paa

Studier i Arkiver og at give en vækkende og forstaaende Fremstilling af Kongerne af denne Slægt, især af Frederik II, der nu ogsaa ses paa Baggrund af Kulturlivet paa den Tid, dens sociale og økonomiske Tilstande, det var Emner, hvorom Raumer kunde tale ud fra Erfaringer, han havde vundet i praktisk Administration.

Efter Schlossers Tid var der ingen Enkeltmand i Tyskland, der turde paatage sig at skrive en Verdenshistorie i større Maalestok, bygget paa Kilder fra første Haand eller dog under jævnlig Prøvelse ved deres Hjælp — vi kan bortse fra Georg Webers iøvrigt meget fortjenstlige Verdenshistorie (begyndt 1857) i 15 Bind. Kun en saa enestaaende Aand som *Ranke* kunde stille sig en saadan Opgave; først da Tabet af Synet hindrede ham i at læse og skrive, havde han, 84 Aar gammel, det Vovemod at begynde en Verdenshistorie (9 Bd.), der hvilede paa selvstændig Anskuelse, og han naaede til henimod Middelalderens Slutning, til de Tidsrum, som han i talrige tidligere Værker havde søgt at skildre.

Længe før Ranke tog fat herpaa, havde han været den af verdenshistoriske Tanker mest fyldte Historiker i Europa, den, som havde skuet videst om i Folkenes Fortid og knyttet den sammen med Nutiden, den, som mest havde havt Øje for de enkelte Folkeslags Berøringer indbyrdes og deres gensidige Paavirkninger paa hinanden, som havde finest Sans for de Luftninger, der førte svangrende Stof ind paa nye Omraader. Ingen havde som han ledet Opmærksomheden hen paa, at nu gjaldt det om, at alle Lande ved deres Arkivers Indhold belyste ogsaa de fremmede Rigers Historie. Saa stærkt kan Ranke være hævet over Tanken om at skrive et Lands „Nationalhistorie“, at han kan forekomme kold overfor de Følelser og Principer, som dog mest maatte fylde den skildrede Tids Mennesker og saaledes fratage Folket noget af hvad der tilkommer det.

De Kilder, Ranke især fordybede sig i og paa hvis store Betydning han henledede Opmærksomheden, har vel ogsaa bidraget til at give ham denne verdenshistoriske Betragtningsmaade. I de venetianske Gesandters Indberetninger til deres Herrer fandt han dette skarpe Syn paa de Landes Tilstande, paa deres diplomatiske Kræfter og politiske Partier, hvor de virkede som Udsendinge. Det er med væsentlig Støtte af dette Grundlag, at han skrev sine Værker om „De romanske og germanske Folks Historie fra 1494 til 1535“ (1824), „De romerske Paver, deres Kirke og Stat i 16. og 17. Aarh.“ (1834—36), „Tysk Historie i Reformationens Tidsalder“ (1839—47). I de følgende Arbejder behandlede han „Fransk Historie, fornemlig

i 16. og 17. Aarh.", „Engelsk Historie, fornemlig i 17. Aarh.", i Bogen om Wallenstein skildrede han den første Halvdel af Trediveaarskrigen. Preussens Historie har han fremstillet i „Tolv Bøger preussisk Historie" og i Værket om Minister Hardenberg. Hertil slutter sig talrige andre Arbejder og Afhandlinger; Rankes „Samlede Værker" udgør 52 Bind.

Fig. 3. Leopold v. Ranke.

Om end Rankes Virksomhed har strakt sig over mangfoldige Omraader, har han med Forkærlighed studeret Overgangen fra Middelalderen til den nyere Tid. Her var der Lejlighed for hans skarpe Øje til at følge med i det diplomatiske Spil hos Kabinetterne og deres Ledere, han synes at have siddet i Fyrsternes Lønkamre og havt Favoriternes Fortrolighed, han kan klargøre politiske Intriger, gennemskue hemmelige Forbindelser eller udenlandske Paavirkninger, samtidig med at han har en vaagen Sans for hver Persons Ejendommelighed og kan give fine Karakteristiker.

Hvor lidt der end kommer nogen politisk Tendens frem i Rankes Skrifter, er han dog afgjort kongeligsindet, han tager saaledes Parti for Karl I imod Parlamentet. Det urolige Liv i Kamre eller i Folkeforsamlinger stemmer slet ikke med hans stilfærdige Tilbøjelighed; med Folkemasser i deres Helhed giver han sig ikke i Lag, hvorfor han ogsaa kommer til at overse de sociale og økonomiske Tilstande, der er Baggrund for en Bevægelse, ikke heller dvæler han

ved Institutioners Udvikling, naar det da ikke er for at belyse en bestemt Personlighed. Man kan vel saaledes sige, at Ranke ikke kommer til at give et fuldt Billede til alle Sider af nogen Tid, han udvælger i det Hele af sit Stof det, hvorom han i Følelse af sine Evners Rækkevidde vil kunne give noget nyt, eller hvorom han i Arkiverne har fundet ukendte Ting.

Wilhelm v. Humboldt havde søgt at drage Tænkerne bort fra alle de forgæves spekulative Forsøg paa at finde Endeaarsager for Verdens Gang, hvad der kun „ødelægger og forfalsker al fri Anskuelse af Kræfternes ejendommelige Virken.“ Derimod skulde man være opmærksom paa, at der var aandelige Magter, der greb ind i Verdensudviklingen, uden at de havde faaet legemlig Skikkelse gennem Partiernes Program eller gennem Trosbekenderes Læresætninger. De til en enkelt Tid raadende Tendenser kan være saa overvældende, at de virker som en Magt, saaledes som de fra Oplysningstidens Filosofer udgaaede Tanker indvirker paa Revolutionen. Ranke er grebet af den samme Forestilling, der er lige saa fjernt fra en teleologisk Opfattelse som fra en materiel, han mærker jævnlig saadanne Ideers Indgriben, ja han vælger til Studium netop med Forkærlighed Tider, da fælles Ideer var de bærende, saaledes Reformationens og Modreformationens Tidsaldre. Han udtaler ikke nogen Dom over Ideerne, undersøger ikke, hvorfra de kommer, de synes opstaaede ikke saa meget gennem Forstand, som de er Udslag af Villie og Følelse, de hører med til de inderste, uudgrundelige Bestanddele af Verdensgangen. Det er dog næppe lykkedes hverken Humboldt eller Ranke nærmere at bestemme disse Ideers Forhold til Menneskets personlige frie Villie.

Det er denne „Idélære“, som saa stærkt har optaget tyske Forskere i Overensstemmelse med deres udprægede Tilbøjelighed til at finde Begreber og at behandle dem som Faktorer. Vi har truffet den samme Tanke i Frankrig (S. 11), men her dog neppe opstillet som anvendelig til en almindeligere Løsning af historiske Problemer. Man har dér som i andre Lande paavist hvad man i mere jævne Udtryk kalder Tidens mægtigt raadende Tendenser eller Tanker. Iøvrigt venter Ranke ikke, at vi ved Studiet af Verdenshistorien skal kunne naa til en Løsning af Verdensgangens sidste Maal, og han skriver i Anledning af Jesu Fremtræden, at han ikke formaster sig til at skrive om det religiøse Mysterium, som er ufatteligt for menneskelig Indsigt.

Ligesom Ranke straks stod fuld færdig, og en Udvikling, hvad

hans Forskningsmaade angaar, vanskeligt kan paavises, er det heller ikke let i hans Fremstillinger enkeltvis at pege paa den skridtvise Gang, den Tankevækst, som langsomt har ført til Resultatet. Han synes straks at gribe det rette, at sætte det behandlede i den rigtige Forbindelse og op mod den rette Baggrund.

Rankes Stil er præget af Ligevægten i hans rolige Sind ligesom af hans Klarhed i Tanken, alt er velordnet, alt forstyrrende skudt til Side for at fremhæve Hovedsagen, overraskende Udtryk eller glødende Farver mærkes ikke; han holder snarere en dannet Læsekreds i Aande end han virker paa den store Mængde. Ranke udtaler, at han vil udslukke sig selv, men man kan — saaledes naar han i Frankrigs Historie skildrer Karl IX eller Katarina af Medici uden at lokkes til en Dom — fristes til at spørge, om ikke et humant Sind kan være saa optaget af de „formildende Omstændigheder", at en samlet Opfattelse vildledes derved.

5. HENRI MARTIN OG JULES MICHELET.

I Frankrig var der ingen, der satte sig til Opgave at skrive en Verdenshistorie i større Maalestok. I Tyskland var der ingen, som paatog sig at skrive en omfattende Tysklands Historie eller i alt Fald fik en saadan Plan gennemført. Men dette Land var jo ogsaa i langt mindre Grad en Enhed end Frankrig, dets Grænser havde aldrig ligget fast, dets Folk var sammensat af Stammer med bevarede Forskelligheder, Tysk taltes langt udenfor Rigets Omraade, de Tyskes Historie rakte langt ud over det tyske Forbunds Lande.

I Frankrig var der Forskere, som ikke blot satte sig til Opgave, men gennemførte i store Værker at belyse Landets Historie fra den ældste Tid til Nutiden. Hæderlig og paaskønnelsesværdig, i lige Grad anset af alle Partier og Retninger var *Henri Martins* „Frankrigs Historie" (begyndt 1833; sammen med dens Fortsættelser henved 30 Bd.). Uden at have gjort selvstændige Studier, men med godt Kendskab til alle fremkomne Undersøgelser skildrer han paa en tiltalende og fordringsløs Maade sit Lands Historie og alle Hovedlinierne af Folkets Udvikling; sit Standpunkt som liberal Republikaner lader Forfatteren ikke skinne igennem.

Men lige saa upersonligt som H. Martins samvittighedsfulde Værk var, lige saa individuelt særpræget var Michelets „Frankrigs Historie" (1833—67, 17 Bd., indtil det 18. Aarh.; derpaa Fortsættelser), han var i det Hele blandt Datidens Forskere den mest ejendomme

lige og videst spændende. Uden at have egentlige Elever har Michelet paavirket mangfoldige, og han har virket dybest ind paa Folkets og de unges Bevidsthed. Han stod som Historiker Skønlitteraturen nær og er betegnende for den tætte Tilknytning til Digtningens og til den bildende Kunsts Verden, som udmærker Historieskrivningen i Frankrig i stærkere Grad end i andre Lande.

Michelet var ganske uberørt af Stuelærdom. Ved Besøg i Samlingen for gammel kirkelig Kunst fængedes hans Fantasi af Middelalderens Liv, senere studerede han indgaaende Gotiken, paa Rejser i Tyskland og Italien lærte han Kunstværker og Folkeliv at kende, hjemme i sit eget Land gjorde han sig fortrolig med hver enkelt Provins, dens Sceneri og Befolkning, han kunde med Indsigt og Varme udmale Landskabers og Byers særlige Karakter og Indvirkningen deraf paa deres Beboere, han havde Sky for at finde en altfor central Faktor eller at tolke ved nogen almenraadende Kraft, han vilde netop redegøre for de mange i Folket indbyrdes kæmpende Kræfter og Paavirkninger. En Fortolkning ved Hjælp af en Brydning mellem Racer — endnu hos H. Martin spiller det keltiske Element en stor Rolle — opgav han snart, han fandt i det franske Folk selv Spiren til den Udvikling, som det fulgte. Michelet var ikke heller tilbøjelig til at tillægge enkelte Mænd en afgørende Indvirkning, hvorimod det nok var ham en Lyst at fremstille Menneskenes indbyrdes Kampe, hellere end at udforske Institutionernes Historie, og han skildrer Optrin med Dramaets fulde Kraft.

En Genopstandelse af Fortiden, saaledes fremstiller Michelet Historikerens Opgave. Læseren skulde se alt saa livagtigt, som var han selv tilstede. Dette Maal er smukt og rigtigt, men at betegne det som en Genopstandelse fyldestgør ikke. Læseren skal ikke føle Angst som en samtidig, det overraskende hører hjemme i Virkelighedens Verden, men ikke i Historien; det tilkommer derimod Historieskriveren at gøre Læseren Tiden og Begivenheden forstaaelig i dens hele Sammenhæng, medens den dalevende ikke kunde opfatte den efter dens Rækkevidde og i Forhold til dens Følger. Fejlen hos Michelet ved at overse den Belysning fra Historikerens egen Samtid, der nødvendig maatte falde paa Begivenheden, var saa meget mere mærkelig som hans egen lidenskabelige og følelsesfulde Individualitet prægede hver Linie fra hans Haand. Dette maa ikke forstaas saaledes, at han ensidigt fulgte bestemte Tanker og Synspunkter, kun mærkes overalt hans brændende Kærlighed til hans eget Folk, uden at han dog nærede Had imod fremmede Nationaliteter. Troslivet og Kirken

i Middelalderen har han fremstillet med Varme og beundrende Forstaaelse, hans Skildringer af Jeanne d'Arc og Ludvig XI er gribende, i sin „Revolutionens Historie" redegør han for, hvordan Udbrudet maatte komme, og han beundrer det Heltemod, Folket viste i Kampen mod de fremmede Hære. Michelet skildrer ud af sit Hjertes Fylde og med et forunderligt Liv, men han tager da ogsaa alt med i Billedet og sammenbrænder det til Enhed; den ledende Idé ses bagved Begivenheden, den enkelte Personlighed bliver Symbol paa Retninger i Tiden. Ogsaa hans Stil præges af det mangfoldige og skiftende; naar Guizot, som i Malerkonsten David, havde været saa liniestræng, har Michelet en Farverigdom og en Liniekrydsning som Delacroix. Michelet har Udraab, tiltaler eller spørger Læseren, bryder overraskende af, har samlende Betragtninger og Enkeltskildringer i Afveksling, han henkaster Syner, snart taler han fra Talerstolen, snart hvisker han.

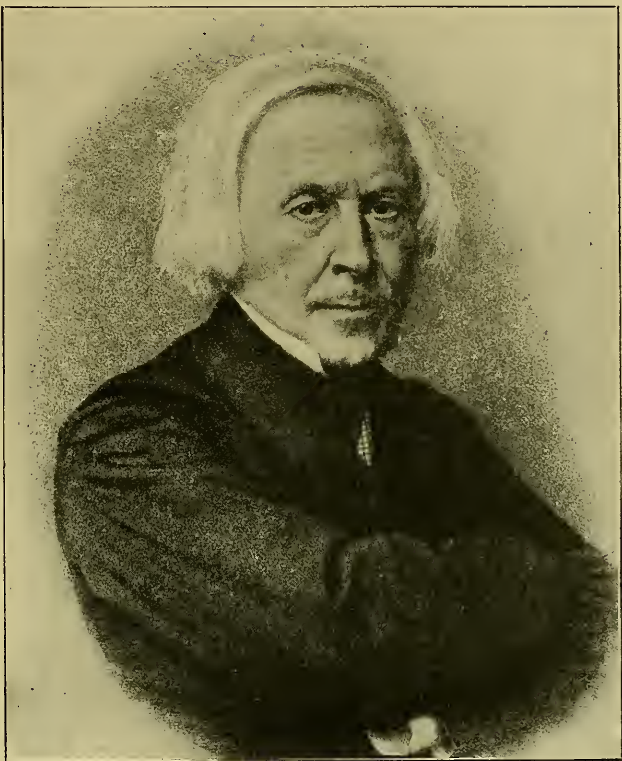

Fig. 4. Jules Michelet.

I denne Art Historieskrivning lurer der mange Farer. Det er ikke sundt at søge et sjæleligt Element i hvert ydre Fænomen, at finde i hver Handling et Symbol paa Tidens Indhold, her bygger Forfatteren paa et saa subjektivt Skøn, at han ikke kan kræve netop det samme af sin Næste og Læser. Romantikeren Thierry bliver skræmmet ved at se Michelet skildre Egne, Bygninger og andet livløst som

levende Organismer og finde i hver Begivenhed Tidens Aand legemliggjort, medens Michelet paa sin Side senere hen veg tilbage ved hos Renan overalt at læse om den Atmosfære, hvori hver Ting er hyldet, og den Stemning, som den fremkalder. Men det er ogsaa farligt altfor stærkt at vinde Folkets Øre. Michelet, som ret grundigt havde studeret Middelalderens Historie og i højere Grad end Guizot benyttet utrykt Materiale, trættedes, da han naaede til det 18. Aarh., i sin Fremstilling af Napoleonstiden raser han med Ubændighed mod Kejseren. Han var paa den Tid gledet helt bort fra Katolicismen og desuden betaget af en Lyst til at være Sandsiger overfor sit Folk, hvad der ogsaa kom frem i flere Skrifter af ham af moralsk eller æstetisk Indhold.

Det var Tyskland, som havde ført Forskningen det store Skridt frem og lært den rette Metode i Benyttelsen af Kilder. I Frankrig havde man i højere Grad taget fat paa Emner, som besad den store Tiltrækning for Læsere i Almindelighed, man havde søgt at drage de store Linier ned gennem mange Tider. Man havde ikke forsømt den fortællende Beretning, men samtidig stræbt efter at finde de Principer, der udtalte sig i Begivenhederne, eller hvad man kaldte „Filosofien“ i Historiens Gang. Det blev i denne, som ogsaa i den efterfølgende Tid især de franske Historikere, der trængte sig frem hos de fremmede Nationer og paavirkede dem.

Under Louis Philippe toges der for Alvor fat paa at udgive Kilder. Vi har allerede tidligere nævnt Guizots Bestræbelser i denne Henseende og hvad han opnaaede hos Regeringen. Allerede tidligere var der dannet en privat „Forening for Frankrigs Historie“ (1833), der paatog sig Udgivelsen af Krøniker- og Aktstykkesamlinger (saaledes udgav den Mazarins Breve, Akterne i Processen mod Jeanne d’Arc og i Sagen om hendes Rehabilitation), den virker endnu og har offentliggjort talrige Kilder. Det Arbejde for Frankrigs Historie, som i de foregaaende Aarhundreder Benediktinerordenen (Maurinerne) havde udfoldet, var bleven standset ved Revolutionen, men Académie des Inscriptions paatog sig at fortsætte den store Udgave af Middelalderens Krøniker, ligeledes Værket Gallia christiana, der indenfor hvert Bispedømme giver Oplysninger om alle Gejstlige i højere Stillinger, Abbeder og Priorer (sluttet 1865 med Bd. 16), samt den franske Litteraturhistorie.

6. HISTORIESKRIVNINGEN I ENGLAND. GROTE OG MACAULAY

I Aarhundredets første Trediedel er det afgjort Tyskland og Frankrig, som gaar i Spidsen og fører den historiske Videnskab ind paa nye Veje. England stod langt tilbage, der syntes hverken at være Interesse for Verdenshistorien eller for Landets egen Historie. Dette sidste var saa meget mere mærkeligt, som Landet havde en Forfatning med Rødder et halvt Aartusinde tilbage i Tiden, hvorfor dens Indhold stadig maatte tolkes ved Hjælp af dens Historie; her, som i det Hele i engelsk Ret, havde Præcedenser en afgørende Betydning. Iøvrigt var det netop „Den engelske Forfatnings Historie fra Henrik VII's Tronbestigelse til Georg II's Død“ (1827), der blev behandlet af den betydeligste af Englands Historikere ved Aarh.s Begyndelse, *Henry Hallam.* Han skrev fra et Whig-Standpunkt, men med god sund Sans og Retfærdighed, og hvor vel kendt han var med den almindelige Historie, viste han i et andet Arbejde „Indledning i Europas Litteratur i det 15.—17. Aarhundrede“ (1837—39). Hallam havde ingen Stilling som Lærd, han var en frit virkende Privatmand, et Eksempel paa, hvor lidt Historie i England ansaas som et Fag, der betroedes til særligt uddannede — som paa andre Omraader mærkedes der en Forskel mellem Gentlemen og Professionals.

Ret en Type paa en engelsk Historiker, der ude fra den praktiske Verden søger at løse en omfattende historisk Opgave, er *George Grote;* han naar vidt i Kraft af sit lyse Hoved og sin sunde Sans, sine Erfaringer som Forretningsmand og som Deltager i det politiske Liv. Grote var Bankmand og Parlamentsmedlem, men havde alle sine Dage flittigt gransket i græske Kilder, ligesom han var fuldt fortrolig med de tyske Filologers omfattende Undersøgelser. Han var halvhundrede Aar gammel, da han (1846) offentliggjorde de to første Bind af sin „Grækenlands Historie“, som i det følgende Aarti fulgtes af 10 andre Bind, hvorved han i Fortællingen naaede frem til Aleksander den Stores Tid; senere udgav han Arbejder om Plato og Aristoteles.

Det stod fuldkomment klart for Grote, at de ældste Tiders Historie blot er Sagn, men man skulde dog erindre, at Grækerne selv opfattede dem som historisk Virkelighed; han søger da ogsaa at finde den rette Tolkning af Beretningerne ved at sammenholde dem med Sagn fra andre Folkeslag og Fortællinger om Grundlæggelse

af Byer. Han lader Læseren overalt se, hvor langt Kilden kan føre frem mod det sande; der er en egen Tilforladelighed over hans klare Fremstilling, man føler sig som ved en klog Mands Side, der overalt nøje vurderer Kilden efter dens Aand, efter hvad den har Mulighed for at berette om og hvad den undlader at omtale; man mærker en Fører, der fra sin praktiske Erfaring i det offentlige Liv har Evner til at bedømme Personer og forstaa Partidannelser, han opfatter fint de gamle Digte og er trængt dybt ind i Forstaaelsen af de filosofiske Skoler. En Hovedtanke hos Grote er at forsvare Demokrati, især i den atheniensiske Stat, som han stiller i det gunstigste Lys i Modsætning til Aristokratiet i Sparta og det makedoniske Kongedømme. Unægtelig mærker man den engelske Reformvens og Manchestermands Synsmaade, han har ikke set helt til Bunds i det græske Samfunds ulige Lag og var ikke opmærksom paa den i den peloponnesiske Krigs Tid voksende Opposition mod det styrende Demokrati. Men med Rette vandt Grotes Arbejder med deres smukke og dybe Forstaaelse af græsk Liv og den grundigt opbyggede Skildring Beundring og Anerkendelse i England som overalt i Verden og blev for lange Tider en vigtig Kundskabskilde.

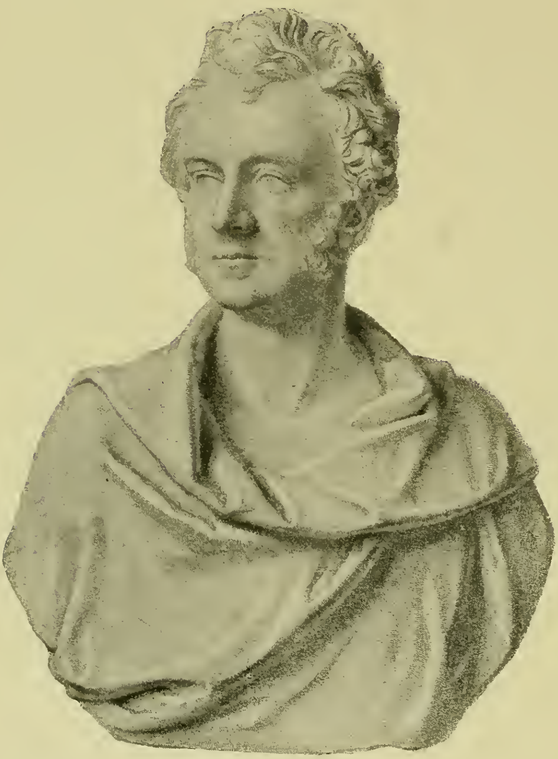

Fig. 5. George Grote.

Et endnu mere talende Eksempel paa, hvordan Historieskriverne i England voksede frem af de Mænds Kreds, der ikke virkede som Lærere og Vejledere, men viede sig til det offentlige Liv, var den

Historiker, hvis Skrifter i Aarhundredets Midte trængte videst ud over den hele Verden og endnu holder denne Stilling den Dag idag. *Th. B. Macaulay* var Fortrylleren, som alle kunde forstaa, selv hvor han behandlede de vanskeligste Spørgsmaal, og som fyldte Læseren med en varmende Skønhedsglæde. Han havde virket i høje Embedsstillinger og som Parlamentsmedlem, i nogle Aar var han med Berømmelse Medlem af Styrelsen i Indien, derefter havde han en Ministerpost.

Stærkere end hos nogen anden samtidig Historiker mærker man i Macaulays Arbejder Forfatterens politiske Opfattelse og Holdning. Han er Whig i Et og Alt og kan ikke i Fortid og Nutid tænke sig en anden Opfattelse end det maadeholdne Fremskridts Princip, det forekommer ham saa selvklart, at man kun kan se med Ringeagt paa andre Standpunkter. Han er i den Grad Nutidsmand, at han ikke bliver var, at Moral kan være forskellig paa andre Tider, at Intolerance ikke maa bedømmes efter vor Tids Synsmaade, og at Behandling af Indfødte i Østen fordum maatte være en anden end nu.

Det er gennem sine „Essays“, at Macaulay straks og fuldstændig erobrer den hele Læseverden — disse vidunderlige Afhandlinger eller Skitser om Bacon, Milton, Temple, Warren Hastings og andre, som vel angaar enkelte Personer, men hvoraf man synes at modtage en Sum af Viden om Englands Historie eller om Verdens eller Litteraturens Historie. Vi mærker som hos Carlyle en i England raadende Tilbøjelighed til, hellere end at give Skildringer af en enkelt Tidsalders Aand og Idé, at se den udstraale fra Billedet af en fremstaaende Personlighed. Af Macaulay tvinges vi gennem hans redebonne Hukommelses Paavisning af mange tidligere Tilfælde til at bøje os for hans Opfattelse, vi holdes i Aande af hans Livfuldhed og ved hans sarkastiske Lune.

Macaulays Hovedværk er dog Bogen om „Englands Historie efter Jacob II's Tronbestigelse“ (indtil 1702, 5 Bd. 1849—61), altsaa den Tid, da Whigpartiet fødtes og da, som i Nutiden, liberale Politikere kæmpede mod en reaktionær Regering, indtil der ved den „glorværdige Revolution“ (1688) rejstes den Grundvold, hvorpaa vor Tids politiske Liv bygger. Paa en mærkelig let Maade kommer Macaulay til i Oppositionen mod Jakob II udelukkende at se Whigger, skønt den ogsaa rummede mange Toryer, og ved en Haandevending bliver det daværende Landparti henført under den senere Tids Whigger. Læserne fanges ved Macaulays glimrende Fremstilling af Brydningerne mellem de politiske Partier, af Talerne og Debatterne i Husene; For-

fatteren virker ved sin Fantasis Fylde, naar han i sin Skildring af det engelske Samfundsliv og Landets Tilstande lader utallige indsamlede Enkeltheder forme sig til et fuldt Billede, hvori intet synes at mangle. Derimod svigter hans Fantasi ham, hvor det gælder om ikke blot at vise det fuldfærdige i alle dets Forbindelser, men at klarlægge Institutioners Fortid og Udvikling, den svigter ham allermest, naar Opgaven var at følge fremmedartede Naturer ind i deres Sjæls Inderste. Han er grænseløs uretfærdig mod Strafford, nyere Forfattere er trængt langt dybere ind i Forstaaelse af denne Statsmands Holdning og den Forandring, der foregik i hans Opfattelse af Kongemagten. Ligeledes viser Macaulay et Had ud over al Billighed mod Jakob I, han har ganske Uret i sin Formodning om, at Karl I vilde svigte Protestantismen, med sin ringe Interesse for religiøse Spørgsmaal forstaar han ikke fuldt Puritanerne.

Fig. 6. Thomas B. Macaulay.

Man skal ikke af Macaulay lære, hvordan en Undersøgelse skal foretages eller et Studium anlægges, derimod nok at have sit Øje aabent og en hurtig Tanke, Kendskab til Verdenshistorien og Evne til i den at finde Ligheder og Paralleler. Man kan af Macaulay lære at tale virkningsfuldt uden at miste Naturlighed, at give sin Fremstilling den rette Opbygning og ikke at forsømme den dramatiske Spænding. Dog var Macaulays Evner for egenartede til at han kunde

faa Efterlignere. Og han var ikke som Karakter eller Personlighed af nogen ejendommelig Støbning. Macaulay syntes fuldbaaren fra Fødselen, der mærkes ingen Udvikling hos ham i Kraft af en sjælelig Uddybelse, ikke som hos Geijer, da han brød ud fra sit oprindelige konservative Stade, ikke som hos Carlyle, da han forlod sin første utilitariske Liberalisme. En spekulativ Natur var Macaulay afgjort ikke.

De fremragende Historikere i England var saaledes ikke knyttede til nogen Lærestol; fra det Offentliges Side vistes der Historien liden Opmærksomhed, et Organ for Offentliggørelse af videnskabelige Undersøgelser fandtes ikke. Staten lagde ingen Iver for Dagen for Udgivelsen af Kilder, hvor meget end Tysklands og Frankrigs Eksempel kunde ægge dertil. Der var i 1800 bleven nedsat en Rekord-Kommission, men den bestilte intet og opløstes i 1830'erne, først efter at en ny Kommission med Historikeren Palgrave som Leder var bleven nedsat, tog Udgivelsen mere Fart; 1848 udkom den længe savnede Udgave af Aarbøger og Krøniker fra den ældste Middelalder, „Monumenta Historica Britannica“.

II. HISTORIESKRIVNINGEN I AARHUNDREDETS SIDSTE HALVDEL

7. MÆND UDENFOR RÆKKERNE BRYDER NYE BANER CARLYLE, BURCKHARDT, TOCQUEVILLE.

Vi kan se i Verdenshistorien Mænd opstaa, der krydser alle Veje og ikke lader sig indordne i nogen Fylking, de følges ikke af nogen Apostelskare og har maaske heller ikke ønsket en saadan, og dog har de vakt Bevægelse i det stillestaaende Vand, der var ved at tilgro, eller de har revet Dækket af hvad der hidtil var tilhyllet — paa samme Maade gaar det ogsaa i Forskningen. Saadanne Mænd var Skotten Carlyle, Schweizeren Burckhardt, Franskmanden Tocqueville. De gav sig deres Talents inderste Evne i Vold, og de virkede gennem deres udprægede Personlighed.

Macaulay havde været en Afspejling af sin egen Samtid, det modsatte var Tilfældet med *Thomas Carlyle*. Han vilde netop gaa imod den og ikke erkende, at noget var slaaet fast. Oprindelig havde han hyldet Radikalisme og Benthams Nyttelære, men han bryder af for at stige op mod idealistiske Højder, han er bange for ethvert Kompromis og vil være den ensomme, der selv søger at løse Livets Gaader.

Carlyle havde fra sine yngre Aar været optaget af historiske Studier, men Genstanden for hans første Forfatterskab var næsten udelukkende Emner af Litteraturhistorien. Naar hans tidligste historiske Bog behandlede „Den franske Revolution“ (1837), var Valget af dette Emne naturligt for en Mand af hans Støbning, men det var dog afgjort denne Tids vældige Scener, stærke Lidenskaber og fremragende Skikkelser, som især vakte hans Interesse og som han følte, at han kunde skildre med sin Fantasis og sit Sprogs glødende Kraft. Derimod grublede Carlyle ikke over de Tilstande, som førte til den store Sammenstyrtning og havde ikke en afvejet Dom over Girondinernes eller Jakobinernes Ansvar, heller ikke følte han Trang til at sætte sig ind i den store Masses mangeartede Følelser. Hans Skil-

dring var fejlfuld i talrige Enkeltheder, og det var vildledende, naar han betragtede Revolutionen kun som den vældige Opbrænding af forældede Brug og Uretfærdigheder, uden at det fremdroges, hvad der reddedes ud af Flammerne og lutredes ved den. Men ved dette Baals Luer, saaledes som det her var fremstillet, belystes Skikkelser med en Tydelighed, som saa man ind til deres Sjæls Bund. Kun i Michelet har den blodige Tildragelse tilnærmelsesvis fundet en lige saa gribende Skildrer.

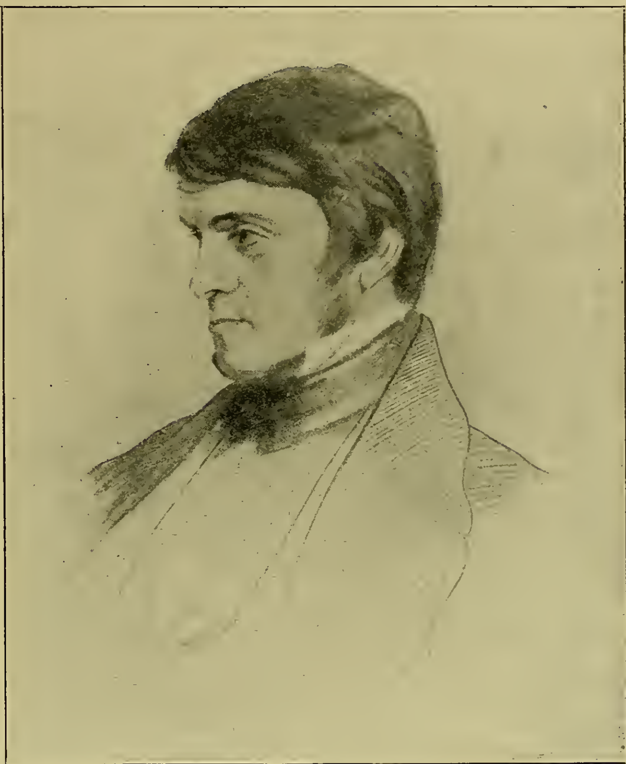

Fig. 7. Thomas Carlyle.

Mere end denne Bogs Fortællekunst har dog et andet Værk virket. Det er Carlyles Fortjeneste som Historiker at have ladet en af Englands største Skikkelser træde klart frem for Forstaaelsen, saa at ingen længer tvivler om hans ærlige Overbevisning og Enheden i hans Handlemaade, hvor ulige end Dommen kan komme til at lyde om hans Evner og de Resultater, han naaede til. Bogen kalder sig „Oliver Cromwells Breve og Taler, med Forklaringer“ (1845), men i Virkeligheden bringer den tillige det meste af Cromwells Levnedsløb. Fordømt havde Mindet om denne Mand været, som en Udøser af Borgerblod, som en Kongehader, der dog svigter Demokratiets Sag, han var bleven betragtet som en Hykler eller en afsindig. Men ikke alene rensede Carlyle Cromwell for meget af hvad han beskyldtes for, han paaviste Oprigtigheden i hans religiøse Tro, han lod os se Mo-

tiver og Maal for mange af hans Gerninger, han søgte at godtgøre det fortjenstfulde i hans udenrigske Politik. Som Udgiver af Aktstykkerne har Carlyle røbet megen Upaalidelighed og Ukyndighed, men de Beviser, som de bragte, lod sig ikke omstøde, og mange af Værkets Skildringer var ypperlige.

Om en anden stor Skikkelse samlede Carlyle sig til Studium i Værket „Frederik II den Stores Historie“ (6 Bd. 1858—65). Allermest tiltaltes han maaske af Kongens Fader Frederik Vilhelm I, hvis bondske, men kraftige, grunddygtige og pligtopfyldende Natur netop maatte tiltale Carlyles Sind, Sønnen hylder han som den store Handlingens Mand og for hans utrættelige Arbejde for sit Lands Opkomst. Han følger Frederik II i hans Krige og Slag, han har gjort omhyggelige Studier af hans Valpladse, de Uretfærdigheder, Kongen kan have øvet, tilgives ham, saaledes Besættelsen af Schlesien, idet Østerig havde forspildt enhver Ret til Landet ved sin uheldige Styrelse deraf. Som sædvanligt er det især Portrættegningen, der lykkes for Carlyle.

Der møder os i Værket en utiltalende Opfattelse af at vundet Magt giver Ret, og dernæst den Hylding af de store Mænd, som stadig mere udpræget var traadt frem i Carlyles Skrifter; man skal ikke blot ære, men bøje sig for Genierne, de er udsendte af Guddommen til Jordens Mennesker. I „Hero og Herodyrkelse“ (1841) prædiker han den ubetingede Lystrepligt overfor de store Mænd. I Bogen „Fortid og Nutid“ (1843), der er skrevet med en fin Forstaaelse af gamle Tider, tager han sit Udgangspunkt fra en Klosterkrønike fra o. 1200 og fremstiller som Type paa en Styrer den stærke og snilde Prior Samson; her udtaler han dog skønne Ord til Arbejderne om Arbejdets Glæde og til de velstillede om unødig Undertrykkelse, men snart efter ser man Carlyle som Enevældens Talsmand, han raser da mod Negerslaveriets Frigivelse og mod andre humane Foranstaltninger. Det er gaaet Carlyle som Michelet, han vil være en moralsk Sandsiger i Israel, som en alderstegen Starkad taler han Alvorsord til en forkrympet Slægt. Carlyle havde aldrig i sine Bøger eller sin Polemik havt Fleuretten i Haand, nu stormer han løs som en litterær Bokser, det smukke Lune fra en tidligere Tid var traadt tilbage.

I Tyskland skulde Nietzsche, som var en lignende vulkansk, æggende og formløs Natur som Carlyle, der stærkt havde paavirket ham, opstille en tilsvarende Lære som Carlyles om Overmenneskets Betydning. Nietzsche havde studeret i Basel under *Jacob Burckhardt* og blev dennes Medlærer ved Universitetet, og der var megen Sam-

stemning mellem disse Tænkere. Carlyle havde lært os at trænge ind i ejendommelige Mænds Aand og Sjæl, det skyldtes Burckhardt, at vi lærte at forstaa Aanden i en hel Tidsalder, som man hidtil ikke havde faaet Blikket aabent for.

Burckhardts Bog om „Renæssancens Kultur“ udkom 1860. Den rige og mangesidige Udfoldelse, som de skønne Kunster havde havt i Overgangstiden til Reformationens Aarhundrede, var kendt af alle, og den havde faaet „Renæssancens“ Navn, ligeledes havde man havt Øje for Genoplivelsen af Studiet af den klassiske Oldtid og for Frugterne deraf. Hvad der derimod ikke var set, var det samtidig indtraadte store Brud med Middelalderens hele indre Samfundsbygning, hvor alle var indordnede i Stænder, Samfundsklasser, Slægter, Laug, Gilder, eller de var stillede i Lensafhængighed, medens Menneskene nu vaagnede til Bevidsthed om Berettigelsen af deres eget Jeg og om Muligheden for en Udfoldelse af det. Man følte sig som et aandeligt Enkeltvæsen, Troen paa Autoriteter var svækket som Troen paa Gud. Individualiteter opstod, som ikke var støbt i Former og som kunde have en mærkelig Alsidighed. Der tilkom endvidere det skønne en mægtig Berettigelse, Kunstfølelsen vilde tilfredsstilles, man drev endog Politik som Kunst og dannede disse italienske Bystater som et Kunstværk. Menneskene skulde nyde Jorden og dens Goder og glæde sig ved dens Fylde. Ingensinde syntes en Tidsalders Aand fremstillet saa fyldigt, med saa mange Træk, der samlede sig til Enhed; man følte, i hvor høj Grad den moderne Verden var vældet frem af disse Tider.

Michelet havde udtalt beaandede Ord om Personlighedens Tidsalder, som Burckhardt kunde udføre videre, men ingen havde tidligere givet et saa dybt forstaaende Billede af Tiden. Unægtelig havde Burckhardt sammentrængt Tidspunktet for Renæssancen for stærkt og gjort Kulturen for ensartet. Tidsaandens Udspring laa — som det senere er bleven paavist — længere tilbage i Fortiden, til de materielle Vilkaar havde Burckhardt ikke heller taget tilstrækkeligt Hensyn, men ved saadan Sammenfatning til et stort Hovedskue maa enkelte Overrivninger kunne hænde. I Hovedsagen havde Burckhardt Ret i sin storartede Tegning, andre kunde jo gaa videre eller berigtige Enkeltheder, Burckhardt vilde kun aabne Øjet, og han afskyede at faa Følge, han følte sig stærkt som Individualitet og vilde lystre sine Evners Kald. De drog ham mod Kulturhistorie, mod Sjælehistorie og dernæst mod Kunstens Historie; Burckhardt har skrevet den aandfulde, højtskattede „Cicerone“ til Vejledning om Italiens Kunstværker.

En anden mærkelig Bog af Burckhardt „Konstantin den Store og hans Tidsalder“ var allerede tidligere udkommet (1853). Ogsaa her havde en Blandingstid fængslet hans Interesse, Burckhardt vilde trænge ind i Kampen mellem Kristendommen og den døende hedenske Kultur og forstod Kejserens Stilling til begge, han fandt i Konstantin en beregnende, inderlig selvisk Natur, men en storartet politisk Kraft, der i en faldefærdig Tid søgte ved Kristendommens Hjælp at rejse en ny Samfundsbygning. I sine senere Leveaar arbejdede Burckhardt paa en „Græsk Kulturhistorie“ (4 Bd.), der udkom efter hans Død og for mange var en bedsk Læsning. Burckhardt bekæmpede den idealiserende Betragtning af Grækerdømmet, der var arvet fra Fortiden og som atter var blevet forkyndt uden Forbehold af Ernst Curtius i hans aandrige „Græske Historie“. Burckhardt fremdrog de stærke Skyggesider i Grækernes Historie, ikke mindst i det berømte femte Aarhundrede, Bystaternes evige indre Uro og deres Splid indbyrdes, Tyranniet, der øvedes mod den enkelte Borger, Umoraliteten i Samfundet, en Mangel paa Harmoni mellem aandeligt og sanseligt — netop i Modsætning til hvad der ellers hævdedes — en Skønhedsdyrkelse, der traadte i Stedet for religiøs Inderlighed, Hellenernes trøstesløse, i Virkeligheden ulykkelige Livsanskuelse. Naturligvis er Burckhardts Fremstilling bleven angrebet, men hans mere paa kunstnerisk Intuition end paa forstandsmæssig Udledning byggede Skildring har Værdi, foruden ved

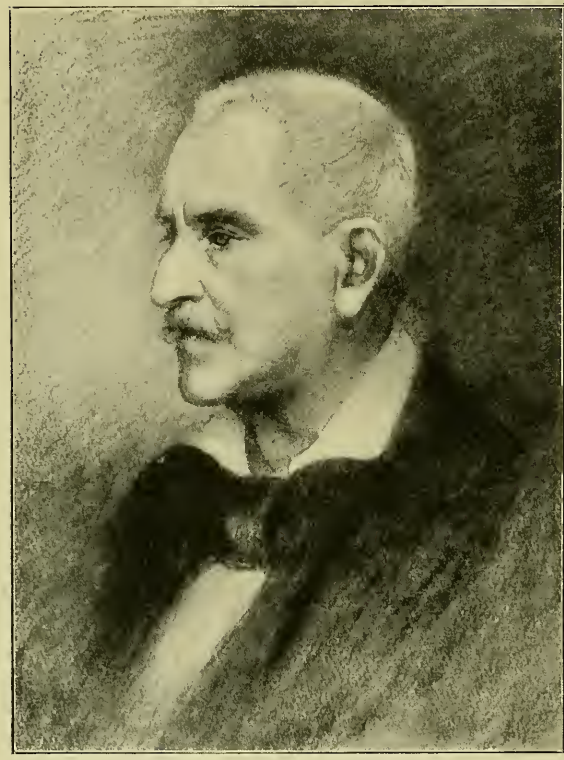

Fig. 8. Jacob Burckhardt.

aandfulde Betragtninger over de litterære Værker, ved at lokke til nye prøvende Undersøgelser.

Igennem et halvt Aarhundrede drog Burckhardt en stor Tilhørerkreds til Forelæsningssalen i hans Fødeby, hans tankerige „Verdenshistoriske Betragtninger“ (1905) udgaves efter hans Død. Ved Rankes Fratræden som Professor blev Pladsen som hans Efterfølger ved Berlins Universitet Burckhardt tilbudt, men han vilde ikke forlade Basel. Nye Udgaver af sine Bøger lod han andre besørge, han vilde fra sit Enebo gaa videre i sin Tankeverden, han havde altid opsøgt de vanskeligste Opgaver; naar han gav de Studerende Raad, var det at søge store Emner. Burckhardt nærede afgjort Frygt for den Arbejdsmaade, man i Tyskland var slaaet ind paa, allermest var han utiltalt af Retningen i den preussiske Skole, Magt, allerede som saadan, var ham modbydelig. Burckhardt var i sin hele Aandsretning mere fransk end tysk.

Naar Burckhardt i sine Renæssancestudier saa stærkt havde paavist Forskelligheder og Brud mellem Tidsaldre, skulde en anden Vækker og Vejleder paa en overraskende Maade fremdrage Kontinuiteten mellem de ved en Omvæltning skilte Perioder. Atter var det en Mand udenfor noget Laug, en med friskt Syn udrustet Betragter, som vilde lære andre at se, *Alexis de Tocqueville.* Denne Greve og Politiker var fremfor alt Tænker og Iagttager, han havde ikke Carlyles eller Burckhardts vibrerende Jeg, men var den rolige Arbejder, der i Stilhed lod sin Forskning gro til Modenhed. Tocqueville tilhørte det liberale Parti, men efter Julirevolutionen vandt han den Overbevisning, at Fremtiden tilhørte Demokratiet. Derfor var det ham magtpaaliggende at faa en beroligende Forvisning om, at Frihed lod sig forlige med en demokratisk Forfatning, og at kunne hjælpe med til, at Bevægelsen fulgte fornuftige Baner. Efter et længere Ophold i de Forenede Stater udgav han „Demokratiet i Amerika“ (1836—39, 2 Bd.), der rundt i Verden vakte den største Opmærksomhed, idet Bogen bragte en overalt anvendelig Lære. Hvordan en Stat er bleven til og har udfoldet sig — siger han — er vi i Europa udelukkede fra at se, hvorimod vi i Amerika kan iagttage et Samfunds første Spirer og fortsatte Udvikling; ved at betragte dets Oprindelse faar vi fuld Forstaaelse af alle de Ejendommeligheder, den Sædvane og Ret, som senere møder os. Tocqueville viser, at Frihed gør en stærk Styrelse nødvendig, men er mulig, hvor der holdes over gode sædelige Tilstande, han redegør for Nødvendigheden af, at Statsmagterne holdes udskilte fra hinanden, da ogsaa

et demokratisk Styre kan blive enevældigt, han forfølger Selvstyret i alle dets Udslag og ser deri den store Bærer af Friheden, medens Centralisationen i Europa, ikke mindst i Frankrig, har indeholdt en Fare. Hans Bog dvæler endvidere ved den Lovgivning, saaledes om Ejendomsret og Arveret, der har været det borgerlige Livs Grundpiller. Værket havde paa den mest haandgribelige Maade paavist hos en Nutids Nation den „Folkesjæl", hvorom der saa ofte var bleven talt.

Fig. 9. Alexis de Tocqueville.

Tocqueville forfulgte atter Tanken om Friheds Forhold til Lighed i sit berømte Arbejde „Den gamle Styrelse og Revolutionen" (1856). Han lagde alle de vante Forestillinger og Slagord om Revolutionen til Side, den praktiske Mand med det nøgterne Haandelag gav sig til det forsømte Arbejde at undersøge, hvordan Frankrig var stillet, inden Revolutionen udbrød. Han paatog sig omhyggelige Undersøgelser i Arkiver, særlig i Provinserne, og disse aabenbarede ham, hvordan meget af det, som fulgte efter den store Katastrofe og ansaas for dens Frugter, i Virkeligheden var en videre Udvikling af, hvad der langsomt var forberedt under Ludvig XVI. Man havde falskelig troet, at denne Konges Regering kun udviste døde Vande, medens man tværtimod i en Mængde Forhold var skredet frem paa Reformernes Vej. Landets Splittelse ved Kløvning i Provinser og gennem Lensvæsen var allerede traadt stærkt tilbage og en Centralstyrelse vokset

frem. Af Adelens politiske Magt bestod kun Rester, mod hvilke derfor ogsaa Hadet blev desto stærkere, en Del Vilkaarlighed raadede, men ingen virkelig Undertrykkelse. Paa Lighed for Loven var der i lange Tider arbejdet af Regeringen, og de revolutionære gennemførte kun det begyndte, en Stræben efter Frihed havde derimod i mindre Grad gjort sig gældende. Ved Jordegodsets Kløvning var der foregaaet store Forandringer i Grundbesiddelsen, og i det Hele var der i denne Periode sket mange materielle Fremskridt. Saaledes bar alt hen imod en fuldstændig Omformning af Samfundet — Tocqueville tænker sig endog, at Revolutionen kunde være undgaaet — det var ikke Mangel paa Reformer, der bragte Revolutionen til Udbrud, kun Utaalmodigheden over, at de ikke skete hurtigt nok, men Regeringen havde hos Parlamenterne mødt en sejg Modstand mod sine Reformforsøg.

Tocquevilles i Indhold og Stil saa nøgterne Undersøgelse bar et sjældent Præg af Objektivitet. Selv om enkelte Forhold var set i et altfor gunstigt Lys og Tilstandene havde været ulige i de enkelte Provinser, havde han fuldkommen Ret i sit almindelige Resultat, saaledes som senere talrige Forskere, der har fortsat og udvidet hans Undersøgelser, har stadfæstet. Og dette Arbejde med dets klare Form og dets prægnante Hovedsætninger indeholdt en Lære, der strakte sig ud over dette Emne, nemlig at det gjaldt om i inderligere Grad end hidtil at have Øje for Kontinuitet, at forfølge Væksten i det halvskjulte.

8. HISTORIENS FILOSOFI OG SOCIOLOGIEN. DEN ØKONOMISKE OPFATTELSE AF HISTORIEN. BUCKLE OG LAMPRECHT.

Det falder udenfor denne Bogs Opgave at skildre de mange Forsøg paa at danne en Historiens Filosofi. Maalet for Værker af denne Art er at uddrage Historiens Tanker i abstrakt Form, at finde de i Verdenshistorien som Helhed virkeliggjorte Ideer og at se Verdensudviklingens Endemaal; de søger ved Hjælp af Historien at besvare Spørgsmaalet om den menneskelige Villies Frihed. Der er dog Studier indenfor dette Omraade, som fik stor Indvirkning paa Historieforskningen, og ved dem skal vi dvæle.

Saaledes har Hegels i 1820'erne holdte Forelæsninger over „Historiens Filosofi“ (udgivne 1837) havt en indgribende Betydning for

historisk Opfattelse. Efter Hegels Lære er Subjektet i Verdenshistorien ikke Mennesket, men Fornuften, og denne, Verdensaanden, gennemgaar i de vekslende Tidsrum og hos de ulige anlagte Folkeslag, i Østens Lande og Europa, en Udvikling hen mod hvad der er dens Bestemmelse at naa til, Frihed og Bevidsthed om denne. Verdensaanden drives af en indre Nødvendighed, og derfor kunde de menneskelige Individer synes selv at mangle Frihed, men dette er kun tilsyneladende Tilfældet, thi medens Menneskene er fuldt raadige over deres Handlinger, er de ikke raadige over deres Handlingers Følger, og gennem disse fuldbyrdes hvad der er Bestemmelsens Maal. Hegel løser Tvivlen om den enkeltes Frihed ved at vise ham som Deltager i Statslivet. Thi Staten er ikke opstaaet ved menneskelig Vilkaarlighed, den er Guds Genbillede paa Jorden, og i Statens Ytringer samles den menneskelige Villie med Guds.

Som Hegels Filosofi overhovedet havde stor Indvirkning paa Aandslivet i Aarhundredets første Halvdel og greb ind i mange Fag, var det ogsaa Tilfældet overfor Historien. Den lærte Forskerne at have Blik for Enheden i de forskellige Kulturtrin, som Menneskeheden gennemløb, og at opfatte et Folks Aandsliv i dets Helhed, den skærpede Synet for Vækst i Udviklingen, og den fremdrog Staten som det store og bærende Kulturelement.

Overfor Hegels spekulative Idealisme staar som dens polære Modsætning *Auguste Comtes* positivistiske Filosofi, og dog var der den Tilknytning mellem dem, at ogsaa Comte stærkt betonede Staten og Forfatningen. Positivismen følte sig nøje knyttet til Naturvidenskaberne; disse havde efter dens Udsagn fuldstændig sejret over de aandelige Magter, der hidtil havde hersket over Verden, over de ældste Tiders Teologi, med deres af Indbildningskraften skabte Guddomme, og over den følgende Tids Metafysik, med de abstrakte Ideers Herremagt. I vor Tid raader Erfaring og Naturvidenskab, men i disse Fag findes der ikke Psychologi eller Individualitet, kun Arter eller Typer, der adlyder Love, og hvis man undergiver Historien et Studium af samme Art som Naturvidenskaben vilde man finde en tilsvarende Lovmæssighed bag det tilsyneladende individuelle eller tilfældige. Det gælder derfor om at studere Masserne, Samfundet i dets Helhed. Statistiken havde paa Comtes Tid naaet en betydelig Udvikling og strakt sig ind paa nye Felter, dens Tal syntes at bekræfte, at ubøjelige Love raadede for Menneskenes Handlinger, endog for dem, som mest maatte synes at bero paa frie Beslutninger. Derfor gjaldt det om at rette Undersøgelsen mod det hele Samfund,

ikke mod de enkelte Individer og deres Handlinger. Gennem en Lære om Samfundet, „Sociologi“, kunde man naa til en rettere Opfattelse af Historien.

I Comtes Lære var der altsaa kun lidt af Psychologi, den var materiel og havde ingen Brug for Individualiteter, de store Skikkelser tillagde den ringe Betydning, den sigtede mod en „Historie uden Navne“; Samfundet og dets Vilkaar var endvidere i mange Henseender traadt i Statens Sted. I Fyrrerne vakte Kravene om en materiel Forbedring af Arbejdernes Vilkaar stærke Bevægelser, og Engels og Marx udstedte i London 1848 det kommunistiske Partis Manifest, der indeholder den af *Marx* formede Lære om Menneskehedens Historie. Ligesaa afgjort som Manifestet hviler paa et materialistisk Stade, ligesaa ubestrideligt er det fyldt af Hegelske Udtryk og bygger paa Hegels Lære om, at al Udvikling sker i Kraft af en Kamp mellem Modsætninger. Overalt i Verdenshistorien træffer vi formentlig paa Klassekampe om Velstand og Magt, det er gennem saadanne, at al Udvikling er sket. Men til enhver Tid har disse Begivenheders egentlige Udspring været Forandringer i Omsætningen og Produktionskræfterne — herved maa vi især tænke paa nye tekniske Opfindelser — det er dem, der har gjort sig til Herre over Menneskene, bestemt de økonomiske Forhold, der atter former den øvrige Kultur, ogsaa hvad der vedrører Politik, Ret og religiøs Tro. Denne Lære om Klassekampen som Drivfjeren i alle Tiders Historie er indgaaet i Programmet for talrige socialistiske Systemer, om end enkelte Forfattere har gjort Begrænsninger med Hensyn til de Tider, da de har virket, eller har paavist en Krydsning med Bevægelser ud fra andre Motiver.

Naturligvis er det en stærk Overdrivelse at paastaa, at økonomiske Spørgsmaal har foranlediget alle Kampe. Hverken bag ved Korstogene eller de religiøse Kampe i det 16.—17. Aarhundrede lader økonomiske Krav sig paavise som en sidste eller endog som en væsentlig Grund, og det samme gælder mangfoldige Krige mellem Nationer. Indenfor den enkelte Stat fører desuden den ideale Stræben efter Delagtighed i Kultur til Kamp om Lønnen, de materielle Kræfters Vælde tvinger Menneskene til en intellektuel Virken, som atter gør dem til Herre over Stoffet, saaledes raader der et ideligt Vekselspil. Hvis det er Tilfældet, saaledes som Engels senere har udtalt, at Marx aldrig havde tænkt at opstille en Regel af almengyldig Natur, har Tilhængere af hans Lære i hvert Fald stadig godkendt hans Hovedsætning.

Imidlertid var det fortjenstligt, at Marx pegede paa Studiet af Samfundet, dets materielle og økonomiske Forhold, og paa dem var man ogsaa fra mange Sider, saaledes i Raumers historiske Arbejder, begyndt at henvende sin Opmærksomhed. Der var hos mange Økonomer vaagnet Tvivl om Rigtigheden af den „klassiske“ Økonomi, der i saa høj Grad byggede paa abstrakt Tænkning og ikke syntes at tage Hensyn til de forskellige Landes og Tiders Krav. Der opstod en „historisk“ national-økonomisk Skole, der hævdede de relative Standpunkters Berettigelse. Denne Skole tror ikke som den „klassiske“, at Menneskets Natur er uforanderlig konstant, den ser den paavirket af det enkelte Folks hele Kultur, derfor gælder det om at bestemme den Husholdnings Værd, som skal raade, efter hvert Folks Standpunkt og i Sammenhæng med Tidens Krav. Hovedmanden for denne Retning var W. Roscher; han kan ganske vist i sin „Økonomik“ bruge et Udtryk som historiske Naturlove, hvor imidlertid Tillægsordet „historisk“, der i Naturvidenskaben vilde være uforstaaeligt, viser, at han derved kun forstaar, hvad der med Regelmæssighed vilde indtræffe, naar ikke andre Forhold griber ind.

Til denne Skole hørte G. Schmoller, Professor ved Universitetet i Berlin og udnævnt til Brandenburgs Historiograf; han har særlig fremdraget den fra Staten udgaaede Indgriben i den økonomiske Udvikling og har saaledes paavist, hvor nøje Merkantilsystemet stod i Forbindelse med den nye Opfattelse af Staten som Bærer af den økonomiske Politik. Med Blikket for den store Betydning, som Forvaltningen har havt for Preussen, og den Indflydelse, som gennem et Par Aarhundreder var udgaaet fra dette Lands skolede Stand af Embedsmænd, foranledigede Schmoller Udgivelsen af en Række Værker, der belyste den preussiske Administrations Udviklingsgang indenfor mange forskellige Omraader.

Ret uafhængigt af den tyske historiske Skole var man i England kommet ind paa et økonomisk Studium af Historien for at kunne øve Kritik mod en altfor abstrakt dogmatisk Lære. Th. Rogers skildrede „Agerbrugets og Prisernes Historie i England“ (7 Bd.), W. Cunningham „Udviklingen af Englands Industri og Handel“, Seebohm belyste i vigtige Undersøgelser det gamle Landsbyfællesskab og ligeledes Clanvæsenet. Intet Land har saa righoldige Kilder til ad statistisk Vej at belyse Samfundets indre Tilstande i gammel Tid som England. Jubilæumsaaret for Tilblivelsen af den berømte Domesdaybook (1086) gav Anledning til mange Skrifter, især har dog Maitland og Vinogradoff i betydningsfulde Arbejder draget Udbytte

af denne Kilde. De gamle Skatteregistre fra det 12. Aarhundrede er ogsaa bleven udgivne af et „Pipe-Roll Society".

I Frankrig var Opmærksomheden snarere henvendt paa den nationaløkonomiske Videnskabs Historie, dog maa et Værk som Avenels om Arbejdslønnens og Prisernes Historie i Frankrig (6 Bd.) nævnes. Et mærkeligt Vidnesbyrd om Tilliden til, at økonomiske og sociale Studier af Fortiden ogsaa vil kunne faa Betydning for Løsning af Nutidens Opgaver, turde foreligge deri, at det franske lovgivende Kammer paa Forslag af Socialisten Jean Jaurès, Forfatter af flere Skrifter om den franske Revolution (han myrdedes 1914), besluttede at udgive for hvert enkelt af det gamle Frankrigs 83 Departementer Samlinger af Aktstykker om Folkets Tilstande umiddelbart før Revolutionen (1904). Nogle Snese Bind af disse omfattende Værker, der bl. a. meddeler de saa forskellig bedømte Cahiers, Instruktionerne for de til Stænderforsamlingen valgte Deputerede, er allerede udkomne, og her foreligger saaledes et næsten uoverskueligt Materiale til Brug for de Forskere, der vil fortsætte Tocquevilles Undersøgelser om Tilstandene i l'Ancien Régimes sidste Tid.

Et eget Røre vakte for en Tid Englænderen *Th. Buckle* ved at drive den positivistiske Lære i dens Anvendelse paa Historien til en Yderrand. I sit Værk om „Kulturens Historie i England" (1857—61) — kun to Bind af de paatænkte fjorten naaede Forfatteren at skrive før sin tidlige Død — hævdede han, at alt Fremskridt i Verden, ogsaa i Moral, Retsforhold og Tro, skyldtes Fremskridt i Viden og Intelligens. Dette var i alt Fald de vundne Resultater af hans Undersøgelser af Fornuftens og Intelligensens Egenart i Spanien, Frankrig, Skotland og England, de vidnede om en vidtstrakt Læsning paa mange Fags Omraade, men de viste ikke en forstaaende Bøjelighed hen imod den Opfattelse, han ikke selv delte. Buckle havde genoptaget Montesquieus Lære om Naturomgivelsernes Indvirkning paa Folkeaanden, han fulgte Marx's Teori om de tekniske Opfindelsers afgørende Betydning for Udviklingen, han var Comtes Lærling i at se aldeles bort fra Individerne. Men naar Læseren var naaet til Bogens sidste Linier og saa, at Verdenshistoriens Gang viste „et eneste System, der var gennemtrængt af det samme enkelte herlige Princip om en universel og aldrig svigtende Regelmæssighed", havde han ogsaa faaet Følelse af en mærkelig, af rette Linier og Kvadrater sammensat Forfatterintelligens. Buckle havde fundet, hvad han kaldte Love, men disse havde ikke Karakter fælles med Naturvidenskabens, det var regelmæssig tilbagevendende Forhold, som Enkelt-

mands Villie hvert Øjeblik kunde bryde eller krydse. Værket var saare svagt i sin Opbygning, men det besad den dristige Selvtænknings tiltalende Væsen, det indeholdt Sammenkædninger, som ikke før var forsøgte, og æggede til nye Undersøgelser. Imidlertid kunde kun Sind eller Samfund (som det russiske), der var mindre øvede i skolet Tænkning, paavirkes af hans Undersøgelsers Resultat.

Positivismen satte henimod Aarhundredets Slutning et nyt Skud. *Karl Lamprecht* vilde ikke blot særlig fremhæve den kulturhistoriske Side af Historien, han hævdede, at et vundet psychologisk Syn paa Samfundet i dets Helhed til den enkelte Tid maatte udgøre et Hovedmoment ved Opfattelsen af Historien. Lamprecht mente at kunne sammenfatte enhver Tids bevidste eller ubevidste Handlevis under et fælles Begreb, han fandt saaledes i sin „Deutsche Geschichte“ (1891—1912, 15 Bd.) for Middelalderens forskellige Tidsrum Begreberne Animisme, Symbolisme, Typisme, Konventionalisme, Individualisme virksomme og afløsende hinanden, derved var han naaet til et Objekt, hvormed Tænkningen kunde arbejde, medens Historikeren ved blot at have Øje for den politiske Historie eller for de enkelte Personer byggede paa et subjektivt Skøn. Lamprecht var truffet paa Typer eller Artsbegreber i Lighed med de naturhistoriske, og han kunde redegore for disses Udvikling af hinanden i Lighed med Evolutionslæren. Meget nyt i denne Lære var der ikke, og den var i hoj Grad uklar; den vakte i nogen Tid et stærkt Røre i Tyskland, og Lamprecht samlede i Leipzig Elever om sig og til hans „Seminarium for Kultur- og Universalhistorie“ (han døde 1915).

Den skildrede sociologiske Retning indenfor de historiske og økonomiske Fag har i høj Grad paavirket Historiens Filosofi, som nu gerne opfattes som et Led af Sociologien. Denne har til Gengæld modtaget Lære af den idealistiske Historiens Filosofi, den har i stadig stærkere Grad givet den psychologiske Betragtningsmaade Raaderum, derved er den bleven draget bort fra den store Betagethed af Naturvidenskaben eller af Bestræbelsen for at søge en parallel Retningsgang med denne. Det bliver nu betonet, at Historien repræsenterer det individuelle, ikke genkommende, saa at Love her vil være Undtagelser, dersom de overhovedet findes, medens de i Naturfagene er de raadende.

Men Darwins Udviklingslære — vil man spørge — som ikke blot har ført Naturvidenskaben ind paa nye Baner, men paavirket saa mange andre Fag, har den intet havt at betyde for Historien? Vi

maa vist svare, at Udviklingslæren og dens forskellige Sætninger næppe kan siges at have ledet Historien ind paa nye Retninger, om den end kan have skærpet Lysten til at lade naturvidenskabelige Metoder og Synsmaader faa Raaderum i historisk Forskning og Opfattelse. Grunden til at Darwinismen kun har havt en saa svag Betydning for dette Fag, maa søges i, at Undersøgelser over Vorden og Udvikling, Groning og Vækst, Omformning og Forgrening, foruden Kamp for Eksistens, har lige fra Aarhundredets Begyndelse staaet som en Hovedopgave for Historikeren.

9. HISTORIESKRIVNINGEN I TYSKLAND FØR OG EFTER DET TYSKE RIGES GRUNDLÆGGELSE DEN PREUSSISKE SKOLE

Da Sybel i 1859 grundede „Historische Zeitschrift", var det Vidnesbyrd om, at en ny Tid var inde. Et Organ af lignende Art var hidtil ikke udkommet, selv om der fandtes lærde Magaziner og populære Tidsskrifter med Historie som Hovedemne. Videnskabsmændene var nu saa mange og Trangen til Vejledning og Udblik over alle Lande saa stor, at et Organ var fornødent, der vilde hævde Historiens centrale Opgaver og den rette videnskabelige Arbejdsmaade. Men efter Sybels Bestemmelse skulde Tidsskriftet tillige virke i Dagens Tjeneste for den nationale Sag.

Heinrich Sybel er den mest glimrende Repræsentant for den tyske Historieskrivning, saaledes som den udfoldede sig efter Rankes Fremtræden og ved hans Side. Sybel havde været Lærer ved Universiteterne i Bonn, Marburg og München (senere atter i Bonn); i München havde han 1857 efter Rankes Forbillede indrettet det første Seminarium til Indøvelse af Studerende i historisk Undersøgelse.

Allerede Sybels første Arbejde viser ham som en Lærling af Niebuhr og Ranke. I „Det første Korstogs Historie" (1841) rydder han op i Kilderne til Beretningen om det; han viser, hvordan mangen fantastisk Opfattelse hurtigt var bleven gængs, og at Eneboeren Peter af Amiens og Hertug Gotfred af Bouillon med Urette var blevne trukne frem i Forgrunden; Vilhelm af Tyrus' og Albert af Aachens Krøniker fortjente ikke den stærke Tiltro, de hidtil havde nydt. Og som Sybel her advarede mod den altfor farvede og berømmende Opfattelse af Middelalderen, som Romantiken yndede, rettede han i et andet Arbejde sin Kritik mod dem, der lod det tyske

Kejserrige, især paa Hohenstaufertiden, straale i for stor en Glans; nylig havde W. Giesebrecht i sit ypperlige, aandfulde Værk „Den tyske Kejsertids Historie“ (1855—95, 6 Bd.) berømmet hin Periode som den, da det tyske Folk, stærkt gennem Enhed, var naaet til sin højeste Udfoldelse af Magt, og da „den tyske Mand gjaldt mest i Verden.“ Sybel paastod, at Kampen om at vinde Herredømmet over Italien havde oversteget Rigets Kraft og kaldt det tyske Folk bort fra at varetage mere nærliggende Opgaver, saaledes Betvingelsen af de østlige Naboer og Arbejdet paa at sikre Rigets indre Styrke. Her synes dog Betragtninger ud fra Nutidens Standpunkter at have vildledet ham. Sybel har overset, hvilken Betydning det har at kæmpe for en Ide, saaledes som her Forsøget paa en Sammenslutning mellem Stater, Kejserværdigheden gav desuden i høj Grad Riget Anseelse og knyttede de tyske Stammer sammen om en fælles Stræben, den bidrog til at sætte Grænse mod en fra Rom udgaaet hierarkisk Magt.

Om end Sybel vedblev at følge Rankes Lære i Behandling af Kilder, mærkede han dog snart, at ligesom han i Temperament var ham ulig, saaledes maatte han i Opfattelsen af Historiens Formaal følge andre Veje. Sybel vilde ikke erkende Ideer, der som dæmoniske Kræfter udenfor Menneskene skulde tvinge disses Villie, derimod saa han, at Mænd skabte Tiden. Rankes rolige Objektivitet var ham imod, en Historiker skal tage Parti i Nutidens Kampe og har Ret til at dømme Fortiden, Sybel ønsker netop, i Modsætning til det af Tacitus udtalte Princip, at skrive „med Harme og ud fra et taget Standpunkt“. En Universitetslærer skal arbejde med i sit Lands Politik, en Historiker skal knytte sin Gerning til Tidens Opgaver. Under Krigen mod Danmark 1864 dvæler han saaledes i sit Tidsskrift ved Valdemar Sejrs Regering og viser, hvordan den danske Konge kun havde vundet sin store Magt, fordi Tyskland var splittet, nylig havde de Danske alene sejret i Treaarskrigen, fordi Følelsen som Nation havde manglet det tyske Folk.

Da under Bevægelserne i 1848 Socialisterne saa stærkt havde hævet Hovedet, da Louis Blanc, der nylig havde udsendt de to første Bind af sin „Franske Revolutions Historie“, havde udtalt, at Ulykken var, at Revolutionen ikke havde været kommunistisk nok, besluttede Sybel at skildre de kommunistiske Bevægelser paa den første franske Revolutions Tid, men ved at fordybe sig deri voksede Opgaven for ham, og Frugten blev det grundlæggende Værk „Den franske Revolutionstids Historie“ (1853—79, 5 Bd.). Det var bygget paa

Studier i tyske, franske, engelske og hollandske Arkiver, for første Gang fik man Revolutionen at se i dens Forhold til de andre europæiske Stater og hvorledes disse benyttede Røret i Frankrig til at faa deres egne politiske Opgaver løste, hvordan Staterne ved deres Holdning arbejdede Haand i Haand med Revolutionsmændene. Sybel bragte mange Berigtigelser til Beretningen om de franske Hæres Kampe mod de ydre Fjender, men uden at have Sans for den Fædrelandskærlighed, de frivillige udviste, ikke heller var han opmærksom paa Preussens selviske Tanker. Han behandlede indgaaende Frankrigs økonomiske og sociale Tilstande og finder i dem Aarsagen til Revolutionen, men han har ikke nok Syn for, at Revolutionen formaaede at skabe nyt af blivende Værdi.

Fig. 10. Heinrich von Sybel.

Hidtil havde Sybel været Bismarks ivrige Modstander, men han blev fuldstændig omvendt i 1866, og senere kunde Bismarck takke ham for langt Samarbejde i fælles Tjeneste for Fædrelandet. Efter en Henvendelse fra Ministeren paatog Sybel sig — han var da bleven Leder af de preussiske Statsarkiver — det Hverv at skrive om de sidste Tiders store Begivenhed: „Det tyske Riges Grundlæggelse ved Kejser Vilhelm“ (1889—94, 7 Bd.). Sybel havde med sædvanlig Indsigt og Omhu kastet sig over Opgaven, og Bogens klare, anskuelige Fremstilling bragte ham i et langt nærmere Forhold til det tyske Folk

end han hidtil havde staaet; den udkom i mange Oplag og i en Folkeudgave. Men man mærker i Fremstillingen de fuldbragte Kendsgerningers Logik, Vold faar det skønnere Navn af Ret, naar Heldet fulgte efter, paa den nedtraadte Ret faldt knap et vemodigt Øjekast. Preussen maatte for sin Handels, sin Søfarts og sin Sikkerheds Skyld bemægtige sig de danske Hertugdømmer. Ganske vist bør vi nu, med Verdenskrigens Erfaringer bagved os, føle nogen Ængstelse for at lade dens Udfald paavirke vor Dom, men den har dog stadfæstet Gyldigheden af mange af de Indvendinger, som andre Landes Forskere havde gjort mod Bogens Fremstilling. Den Retfærdighed, som Sybel mente, at han tilstræbte, syntes ikke naaet, mange Sider af det tyske Folks Virken, der dog ogsaa havde Betydning for det politiske og nationale Liv, var ikke berørte, mange af de skildrede Personer var trufne med Sybels sædvanlige Mesterskab i Tegningen, men ved andre syntes han at tilbageholde de afgørende Streger eller at være hemmet deri af andre. Fakta syntes forbigaaede — til Eks. var Skildringen af Danmarks politiske Holdning eller af Oprindelsen til Krigen mod Frankrig (Emserdepeschen) urigtig og vildledende — og dog havde Sybel betinget sig Adgang til Arkivet i det preussiske Udenrigsministerium, hvorfor der ogsaa paa Titelbladet stod „fornemlig efter preussiske Statsakter". Men om hvad der blev stillet til Sybels Raadighed føler man unægtelig Usikkerhed, naar man erfarer Bismarcks Udtalelse til Arkivet om at meddele ham de Dokumenter, „der passer sig for os, og at holde dem tilbage, som kunde forandre den gode Mening, den brave Mand har om os." Til Ugunst for Ministeren var Skildringen i hvert Fald ikke blevet. I dette Værk om Rigets Grundlæggelse „ved Kejser Vilhelm" var Bismarck traadt saa stærkt i Forgrunden, at Vilhelm II paa sin Farfaders Vegne følte sig brøstholden, faa Maaneder efter Bismarcks Fratræden som Kansler lukkedes Arkivet for Sybel. Han maatte for det 6. og 7. Bind benytte andet Materiale, saaledes Meddelelser fra endnu levende Politikere og fra Bismarck selv.

Blandt de samtidige Forskere, som knyttede Historien nøje til Dagens Spørgsmaal, var Sybel den betydeligste, men ikke den ældste. *Fr. C. Dahlmann* havde taget Doktorgraden i København og blev 1813 Professor i Kiel; i en Tale, han holdt i Anledning af Waterlooslaget, opfordrede han Slesvigerne til at slutte sig nærmere til Tyskland. Han skrev et Arbejde om Saxo og en „Danmarks Historie" i Oldtid og Middelalder (1840—43, 3 Bd.), men Dahlmann havde valgt disse Emner mindre af Sympati for dem end som en

god Arbejdsmark for hans Skarpsindighed. Dahlmanns mørke Gemyt var hildet af den praktiske Politiks Opgaver; Synspunkter fra Nutiden indsnævrede hans Forstaaelse af Fortidens Brydninger. I sin fortjenstfulde Danmarkshistorie havde han dog givet Skildringer af Folkets hele Liv og Samfundets Tilstande, men den snævrere Maalestok saas i hans „Den engelske Revolutions Historie“ (1844), „Den franske Revolutions Historie“ (1845), de var skrevne fra en Whigs og en Liberals Standpunkt, til de religiøse Gæringer eller til den udenrigske Politik var der ikke taget fornødent Hensyn, og Bøgerne viste en uanfægtelig Tro paa den engelske Forfatnings Fortræffelighed, dens umiddelbare og almene Anvendelighed. Dahlmanns personlige Indflydelse som Karakter og som Lærer var stærkere end den, han øvede gennem sine Værker.

En Lærd af langt større Betydning og som dog sagde: „mine bedste Arbejder er mine Elever“ var *Georg Waitz* (født i Flensborg). Ogsaa han tilhørte Dahlmanns politiske Retning, om han end længere end ham holdt fast ved Tanken om et Særliv for de tyske Enkeltstater, ogsaa han var i en Aarrække Professor i Kiel (senere i Göttingen) og deltog i Kampen for at løsrive Hertugdømmerne fra Danmark. Waitz var dog stræng i Kravet om Beviser, og Tendenser fik vanskeligere Overtaget i hans samvittighedsfulde Forskning. Sin Interesse for statsretlige Spørgsmaal viste han ved Værket „Tysk Forfatningshistorie“ (indtil det 12. Aarh.; 1844—78, 8 Bd.). Det har et afgjort Præg af de ældre Tiders antikvariske Lærdom, stoppet som det er med Kildesteder; uagtet sit mosaikagtige Udseende har det en grundlæggende Værdi ved dets omhyggelige Granskning, dets Benyttelse af hver eneste forefunden Kilde, ikke mindst Diplomerne, ogsaa ved dets almindelige Synspunkter. En egentlig Fremstilling af Historien har Waitz givet i den som Led af „Det tyske Riges Aarbøger“ udkomne „Kong Henrik I“, i „Slesvig-Holsteins Historie i tre Bøger“ (1851—54) og i Værket om Borgmesteren i Lübeck „Jürgen Wullenweber og den europæiske Politik“ (1855—56, 3 Bd.). Waitz holdt sig helst saa nær ved det historiske Materiale som muligt, uden at vove Hypoteser. Han har udgivet mange, ogsaa for Nordens Historie vigtige Kilder, derfor var heller ingen mere egnet til at forestaa Udgivelsen af „Monumenta“, der længe i Waitz havde havt en af sine kyndigste og virksomste Medarbejdere. Til denne Stilling kaldtes han 1875, efter at Pertz nogle Aar forinden var traadt tilbage.

En anden Lærd, som i mange Aar var Lærer ved Kiels Universitet

(senere i Berlin) og virkede med i det holstenske Røre, *J. G. Droysen,* fremholdt stadig som Historikernes Pligt at udrette et politisk Arbejde. I de Værker, som Droysen skrev om „Alexander den Store“ (1833) og om „Hellenismens Historie“ (1836—43, 2 Bd.), tager han afgjort Parti for den dumdristige, stærke Erobrer, der formentlig havde Folkenes Vel for Øje, han paaviser de makedoniske Kongers Bestræbelser for at bevare den hellenske Kultur, og han trækker paa Skulderen ad de splidagtige, svage Grækerstater. I sin Skildring af den tyske „Frihedskrig“ overfor Napoleon taler han Fædrelandskærlighedens Sag og i sin omfattende Biografi af en af Heltene fra denne Tid, Feldmarskal Grev York, fremhæver han den preussiske Armés nationale Karakter og Evne til at give Folket moralsk Kraft. Droysens Hovedværk „Den preussiske Politiks Historie“ (1855—86, 14 Bd.) kan vække Opmærksomhed allerede ved sin Titel. Det var vel hidtil ret uhørt at skildre en Stats Politik gennem Tiderne; Emnet maatte synes splittet og revet løs fra andre Sider af Landets Udvikling, naar da ikke en fælles stor Linie, maaske et fra en tidlig Tid tilsigtet Maal, kunde paavises. Men dette var netop Droysens Tanke. Lige fra den Tid, da Frederik af Hohenzollern af Kejser Sigismund forlenedes med Brandenburg, havde denne Fyrsteslægt formentlig fulgt Planer, der sigtede til hele Tysklands Vel, og stræbt hen imod at samle alle tyske Folkestammer til Enhed. Droysen paaviste, hvad disse Fyrster,

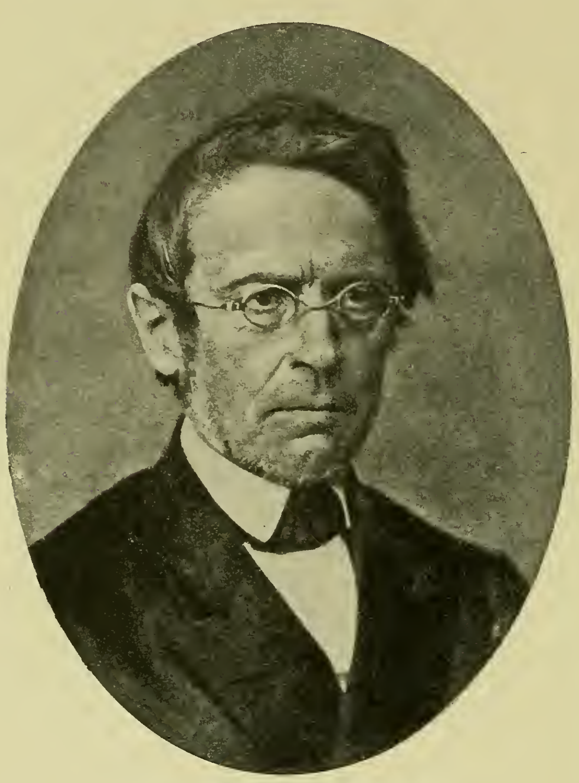

Fig. 11. Johann Gustav Droysen.

der havde et Land uden rimelige Grænser og uden store Rigdomskilder, skridtvis var naaede til ved altid udholdende at kæmpe for at bevare Landet, at holde det rustet, at afrunde og at udvide det. Værket, der støttede sig til omfattende Arkivstudier, naaede til Syvaarskrigens Tid. Det har en stor Værdi ved mange af dets Undersøgelser, ved dets overskuende og samlende Betragtninger, men dets Hovedsætning er kun en Afspejling af et Nutidsønske, og den er ikke bleven godkendt af nogen af de mange udmærkede Forskere, der senere har studeret disse Emner, de har ikke hos de brandenburgske Herskere truffet en Politik, der viste almentyske Interesser eller pegede hen mod en tysk Enhedsstat som Maal. Det er karakteristisk, at Droysen ikke som flere andre af det liberale Partis Historikere nærede nogen Frygt for en stærk Statsmagt eller for Muligheden af et militært Vælde.

Man gør næppe Uret ved at regne Tysklands største Lærde i de sidste Menneskealdre, *Th. Mommsen* (født i Eidersted), hen til den preussiske historiske Skole, hvor meget han end tillige var Filolog og Jurist. I en Del Aar var Mommsen Rigsdagsmand og stillede sig under Bismarcks Fane, om han end senere bekæmpede hans Planer for en indre nykonservativ Styrelse, han var en Beundrer af Magt, der overfor den besejrede faar Karakter af Ret, han finder den Sejrherre stor, der tilgiver den overvundne, han har intet tilovers for Demokrati og kan være blottet for Medfølelse med de ringe stillede. Mommsen, der gennem et halvt Aarhundrede (fra 1858) var Professor i Berlin, ynder at lade politiske Udtryk fra vor Tid indgaa i Fremstillingen af Oldtidens Samfund, han kan lade sig rive ud af Kurs ved Nutidssynspunkter, ubehersket kan han udslynge Haansord mod andre Lande. Men han er en Lærd og Videnskabsmand af enestaaende Omfang og Dybde, ved sin Mangesidighed bringer han saadanne Forskere i Erindring som Brødrene Humboldt ved Aarhundredets Begyndelse.

Strængt taget er Mommsens „Romerske Historie“ (1849—85) hans eneste historiske Arbejde, og han førte det ikke til Ende. Efter i tre Bind at have fortalt Roms Historie indtil Cæsars Død, opgav han at skrive om Kejsertiden, hvis Herskere ikke huede ham og som han ikke fandt lærerig for Nutiden. Dog fortalte Mommsen i et glimrende femte Bind de romerske Provinsers Historie indtil Diokletian, man lærte at se disse Landsdeles rolige Tilstande, hvor haard end Striden kunde være i Rom, og hvorledes de udviklede sig til at danne Grundlaget for de senere opstaaede Stater. Det hele Værk er skrevet med

Ild og Myndighed, djærvt i sin Linieføring og baaret af en dyb Indsigt i Institutionerne, hvis Udvikling Mommsen anser det for en Hovedopgave at fremstille. Han kalder sig selv Niebuhrs Elev; han afviger dog fra ham i Vurderingen af Krønikerne som Kilder, men han viser Forsigtighed i at benytte Traditionen. Fremfor alt søger han at anvende det uhyre Materiale af Indskrifter, der nu var bleven fremdraget og ved hvis Udgivelse Mommsen var Hovedleder og gjorde det mest omfattende Arbejde. I øvrigt bygger han sin Fremstilling paa etnografiske Studier, der hviler paa hans Kendskab til de gamle italiske Sprog, han støtter sig til Beviser, hentede fra Kunstværker og Litteraturminder, til Betragtninger over den italienske Jordbund og dens Anvendelse, til Undersøgelser over de økonomiske Tilstande.

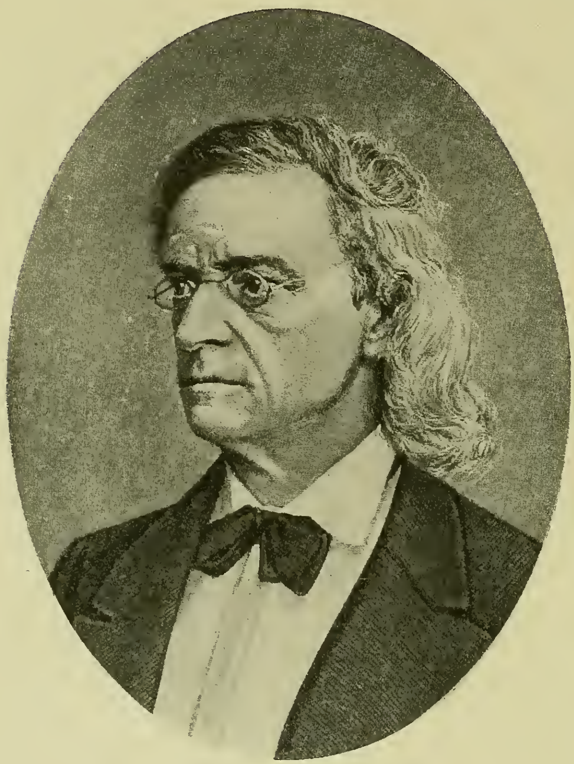

Fig. 12. Theodor Mommsen.

I sin vidtomfattende litterære Virksomhed har Mommsen belyst talrige Sider af Oldtidens og den begyndende Middelalders Kulturliv; vi kan nævne hans romerske Statsret og Strafferet, hans Undersøgelser over de Kristnes Stilling, hans Udgaver af de gamle Forfattere, men vi har dog saa kun angivet en mindre Del af hans litterære Gerning. Mommsens Stil er ikke netop ædel, men fuld af Liv og Slagord, han kan udmalende skildre Begivenheder, men har fremfor alt en Evne til træffende at karakterisere Personer.

Den mest udprægede Repræsentant for den preussiske Skole og den Historiker, der i Evne til at skildre naaede højere end nogen af

Aarhundredets tyske Forfattere, var Sachseren *Heinrich v. Treitschke.* Han havde af Dahlmann lært at gøre Politik og Nutids Krav til det øverste Synspunkt, han havde kun skrevet Artikler i Blade og Tidsskrifter, da han ansattes som Professor. Efter at have været liberal, men imod enhver Radikalisme, som han opfattede som ikke-fædrelandsk, blev han konservativ, Antisemit og ivrig Tilhænger af Bismarck, mod hvem han i Tiden før Sadowa havde kæmpet hæftigt. Snart blev Treitschke Ministerens højtvurderede Støtte; med sin glimrende Veltalenhed og sprudlende Pen arbejdede han for en fuldtrustet Hær og for en Flaade; gammelagtigt Lensvæsen og Byrokrati kunde være godt, naar det blot var stærkt, en tysk Enhedsstat, med Fjærnelse af Østerig og med Preussen som Fører, maatte være Maalet. Treitschke vil, at Borgeren skal være opfyldt af Statspligt, at Historikeren skal være Politiker og fælde sin Dom efter Statens Tarv, ikke efter Moralen, kun den lidenskabelige kan fortolke Historien i al dens Sandhed, kun den djærve kan ruske et forfinet Slægtled op af Dvale („saa længe vi synger ved det skummende Bæger, synes vi altid være én Nation; kommer det til Handling, er vi 33“).

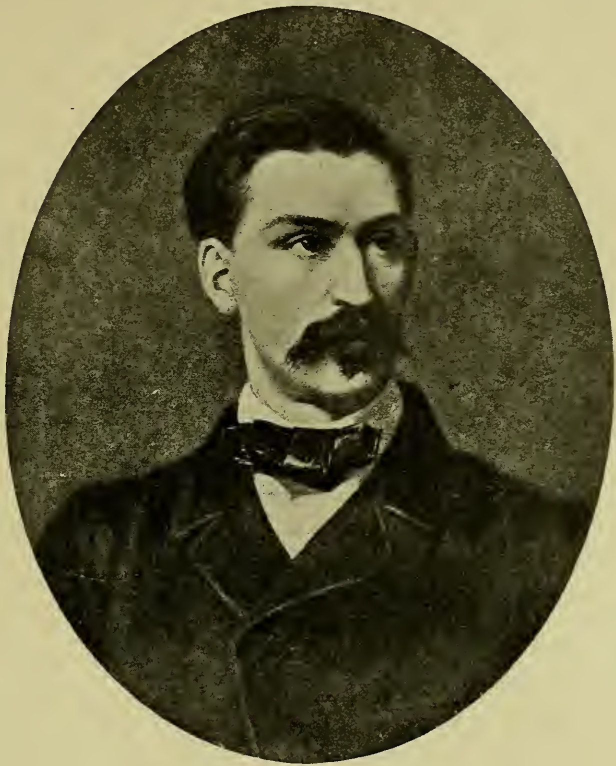

Fig. 13. Heinrich von Treitschke.

Treitschkes Tale lyder, foruden fra hans Kateder — han var 1874 bleven Professor i Berlin — fra talrige Artikler i „Preussische Jahr-

bücher“, hvis Leder han var, men dernæst fra hans Hovedværk „Tysk Historie i det 19. Aarh.“ (det naaede til 1848; 1879—94, 5 Bd.). Værket er præget af hele hans Personlighed, ærligt, men umaadeholdent, ofte med en skrigende Ensidighed, saaledes naar han lovpriser Frederik II for at have fattet Tanken om Polens Deling og gennemført den, det bygger paa de mest omfattende Studier i Arkiverne og paa et nøje Kendskab til Litteraturen i al dens Mangfoldighed lige fra Blade, Brochurer og Tidsskrifter til Hovedværker, hans Skildringer af Digtere og Videnskabsmænd er livfulde og rammende. Treitschkes Iagttagelser over Stemninger og Folkebevægelser paa de enkelte Tidspunkter viser et Seerblik. Han tegner med glimrende Humor Livet i de tyske Smaastater, enhver særlig sydtysk Patriotisme bliver revset, af de tyske Fyrster giver han træffende Karakteristiker, derimod karikerer han Udlandets Regenter. Hans Fortællemaade er fuld af Sang og Farve, han har ikke denne fortrydelige Tone som Droysen og end mere Dahlmann, han bruser paa, men er altid kampglad og sejrsvis, „jeg kunde ikke ønske at leve i nogen anden Tidsalder!“ Men hvor livfuld hans Stil end er, viser dens mange abstrakte Betegnelser, dens smykkende Adjektiver og hyppige Kraftudtryk ikke nogen fintfølende Smag.

Ranke og Waitz reves bort paa samme Tid (1886), en halv Snes Aar senere Sybel (1895) og Treitschke (1896), Mommsen levede indtil 1903. Som med en skarp Streg afsluttedes saaledes den tyske Historieskrivnings mest glimrende Periode, da de Tyske gik forrest i denne Videnskab. Talrige dygtige Kræfter kunde endnu fortsætte det begyndte Arbejde, men ingen af dem førte Høvdingemærke. Maaske peger dette Forhold paa, at der var Sider af den tyske Forskning, som indebar Vanskeligheder eller bragte Farer.

Den preussiske Skole, hvis første Mænd ikke var fødte i Preussen, var kommen langt fra det Maal, hvorom den tyske Forskning oprindelig havde samlet sig under sin skønne Fane, at naa til Sandheds Erkendelse og intet andet, den var bleven taget stærkt i Tjeneste som politisk Vejleder og som Folkeopdrager. Der var bleven hyldet en Lære om at Styrke er Livets eneste Maal, Staten en Leviathan, som sluger alles Villie; i Stedet for den i Aarhundredets Begyndelse raadende Medfølelse med de besejrede kaster man Sværdet i den synkende Vægtskaal med et: Væ victis! Der maatte med de store Historikeres Bortgang komme et Omslag. Men ogsaa ved Forskningsmaaden var der Brøst. Den stærke Betonen af „Metodelære“, en noget ensidig Dvælen ved „Kildekritik“, ofte af rent formel Karakter som

en Art Fingersætning, den store Dyrkelse af Detailundersøgelse, Overbærenhed overfor Skrifter, der blot mekanisk indsamlede Stof — saadanne Indvendinger kunde rejses imod det, der var ydet, og de tog sig mere grelt ud, fordi Tallet af de arbejdende var saa overordentlig stort. Dertil kom, at Forskningen i saa høj Grad var udgaaet fra Katederkredse og præget af en stærk Indordning i „Skoler“, man maatte næsten længes efter de selvuddannede, endog efter „Eneboere“, som kom med et ufaglært Syn, eller efter Mænd, som kun havde levet i Livets Bulder. Hvor herligt et Minde end Aarhundredet havde sat sig ved at udgive „Monumenta“ og forfatte „Jahrbücher des deutschen Reichs“, syntes der derved lagt Beslag paa alt for mange Kræfter og Undersøgelserne at være ledede ind i for snævre Kanaler.

Men det er vist, at Historieskrivningen havde i Tyskland faaet den største Betydning for det offentlige Liv og hjulpet med til at bringe Tyskland „i Sadlen“. Naar Sybel ved at grunde sit Tidsskrift havde ønsket at paavirke „Livet, den offentlige Mening og Dannelsen“, var dette i højeste Grad lykkedes.

10. DE FRANSKE HISTORIKERE I KEJSERDØMMETS TID OG UNDER REPUBLIKKEN

Det mærkes ikke paa Napoleon III's Tid, at de historiske Arbejder særlig præges af en politisk Tendens. Kejserens Interesse for Cæsars Historie foranledigede enkelte Undersøgelser om Gallerkrigene i Tilslutning til hans eget Arbejde herom. Ogsaa udkom der Skrifter med Bestræbelse for at forny Glansen om den første franske Kejser. Nogen Tendens i denne Retning kan man dog ikke tillægge det Værk, der rundt om i Verden tændte ny Interesse for Napoleon I og for Studiet af hans Historie, nemlig *Thiers'* „Konsulatets og Kejserdømmets Historie“ (1845—62, 20 Bd.). De to første Bind deraf var udkommet allerede 1845, da det jo ikke kunde vides, at et nyt Kejserdømme vilde opstaa; Thiers' eget politiske Ideal var desuden et konstitutionelt Kongedømme, og i hvor høj Grad han end beundrede Bonapartes Genialitet som Feltherre og Styrer, misbilligede han hans enevældige Optræden, forkastede hans udenrigske Politik i de senere Aar og fordømte hans „vanvittige“ Overgreb baade mod Spanien og Rusland. Snarere lader Thiers sig hilde af sin nationale Følelse, hvad der let maatte blive Tilfældet, da han, der i saa rigt Maal har be-

nyttet franske Arkiver og ligeledes Meddelelser fra samtidig levende, ikke har i nogen større Maalestok raadspurgt udenlandske Kilder, især ikke tyske. Thiers kræver som en Hovedegenskab hos Historikeren, at han har Intelligens, han forklarer det nærmere ved, at han skal have en forstaaende Opfattelse, se Sagens Kærne og vurdere den i dens Sammenhæng. Ingen vil kunne nægte Thiers en saadan Intelligens. Han er en erfaren Politiker, der forstaar sig paa Statssager, Finanser og Administration. Han har ved de omhyggeligste Studier søgt at trænge ind i Krigsførelsens Kunst. Dertil kommer, at Thiers har en flydende Fortælling, en Klarhed i sin Beretning uagtet al dens Kundskabsfylde, en ejendommelig, af sund Sans præget Naturlighed, hvormed den kunstløse, ret borgerlige og dog varme og sympatetiske Stil stod i Samklang. Værkets brede Fremstilling viste ingen højtflyvende Aand, men uvilkaarlig rykkede den Læseren ind i det, som syntes virkelig foregaaet, om det end snarere var Tidernes reelle Forhold end deres aandelige Luft, deres Tanker og Stemninger, der traadte ham i Møde.

Fig. 14. Louis Adolphe Thiers. Efter Maleri af Bonnat.

Lanfrey tog til Orde imod Thiers i et udførligt, af personlig Uvillie mod det andet Kejserdømme præget Værk (1867—75, 5 Bd.), han søgte paa mange Maader at nedsætte Napoleons Talent og Resultaterne af hans Gerning, men den Berigtigelse, som Thiers' Fremstilling i høj Grad trængte til, er senere bleven givet i langt be-

tydeligere Arbejder af franske Historikere (saaledes Sorel, A. Vandal, Masson, Houssaye), ligesom af udenlandske.

Vi har omtalt *Mignet's* første Fremtræden og hans Værk om den franske Revolution; han skulde paa samme Maade som Ranke blive gennem flere Menneskealdre en udholdende Arbejder i Historiens Tjeneste. I henved et halvt Aarhundrede holdt Mignet som Sekretær i „Académie des sciences morales et politiques“ sine træffende Mindetaler over afdøde Personligheder, han var en lige saa fin og harmonisk Skikkelse som den tyske Lærde og havde som ham Evne til forstaaende at trænge ind i Tider og Personligheder, han støttede sig som Ranke i sin Forskning særlig paa diplomatiske Aktstykker, som han tolkede med Snildhed og Grundighed. I Studiernes Omfang og i Rækkevidden af hans Resultater kan dog Mignet paa ingen Maade sammenlignes med Ranke. Mignets Bøger om Karl V's Tronafsigelse, hvis politiske Baggrund han belyste, om Filip II's og Marie Stuarts Tidsalder, hans Værk om den spanske Arvefølgekrig og om Indledningen til den er grundmurede og oplysende Skrifter, der fremdrager nye Emner til Behandling, de er forfattede uden Hjertebanken, men gennemskinnede af klare Tanker og smykkede af en ligevægtig Dom. De vil kunne staa som Forbilleder for alle dem, der ønsker at arbejde ærligt i Historiens Tjeneste, men ikke tillægger sig Evner til at bryde ny Bane eller har Villie til at ægge med dristige Paastande. Mignet er ret en Repræsentant for Retningen i Tiderne efter 1830, da man sætter sig til Ro i det historiske Stof, søger at ordne og udnytte det, men vil frigøre sig for politiske Formaal eller for at beherskes af det æstetisk tillokkende.

I Aaret 1864 udkom et Arbejde, der røbede en selvstændig og usædvanlig Forskning. Den yngre Lærde *Fustel de Coulanges* udsendte sin Bog om „Bystaten i Oldtiden“. Det paavistes her, i hvilken Grad de gamle Bysamfund var byggede paa den religiøse Bekendelse, især den folkelige Tro, som mulig ikke var helt den officielle, det godtgjordes fremfor alt, at Ærefrygt for eller endog en Dyrkelse af de hensovede Medlemmer af Slægten var et Midtpunkt i Familien og ogsaa blev et betydningsfuldt Grundlag for Samfundsbygningen, endvidere lærtes det, hvorledes Forandringer i denne religiøse Opfattelse kunde føre til Ændringer i Bysamfundets Forfatning. Om der end i Betragtningen var meget overdrevent, var Religionens store Betydning i de gamle Samfund med Rette fremdraget. Fustel havde i sit Arbejde anvendt Sammenstillinger fra forskellige Lande og etnografiske Paralleler, senere tog han dog i sin Forsk-

ning bestemt Afstand fra Beviser ad denne Vej, han afviste enhver Forklaring ved Hjælp af Race, Nationalitet og geografisk Omgivelse, enhver Formodning om Kulturtrin, der kommer igen til ulige Tider, ethvert Sigte mod Nutidens nationale Spørgsmaal eller dens Politik, enhver Tanke om et Verdensmaal for Udviklingen; han vilde bygge udelukkende paa Kildestederne og deres Tolkning, underligt nok dog uden nogensinde at raadspørge Manuskripter. Fustel ansaa sig for Elev af Guizot og Tocqueville, hvad der var rigtigt for saa vidt at Staternes Forfatning, deres Institutioner og de sociale Forhold bag ved dem ogsaa var Emnet for Fustels Forskning, hvorimod han ikke tillagde Indvirkninger udgaaede fra en enkelt Personlighed Betydning. I en lang Række Arbejder, der senere er samlede i Værket „De politiske Institutioners Historie i det gamle Frankrig“ (1875—92, 5 Bd.) behandlede Fustel især Oldtidens Slutning, Galliens Historie i Kejsertiden og da Germanerne fik Herredømme i Landet, Styrelsen under Merovingerne og paa Karolingertiden. I disse grundige Undersøgelser paaviser han Romernes gode Styrelse af Gallien og hævder, at Frankerne ikke vandt Herredømme i Landet ved nogen Erobring, derimod som Følge af en fredelig Bosættelse. I den store Strid om Lensvæsenets Herkomst, hvori baade tyske og franske Lærde har deltaget, tager han ikke Parti hverken for den romanistiske eller den germanistiske Opfattelse, men han har dog i høj Grad betonet

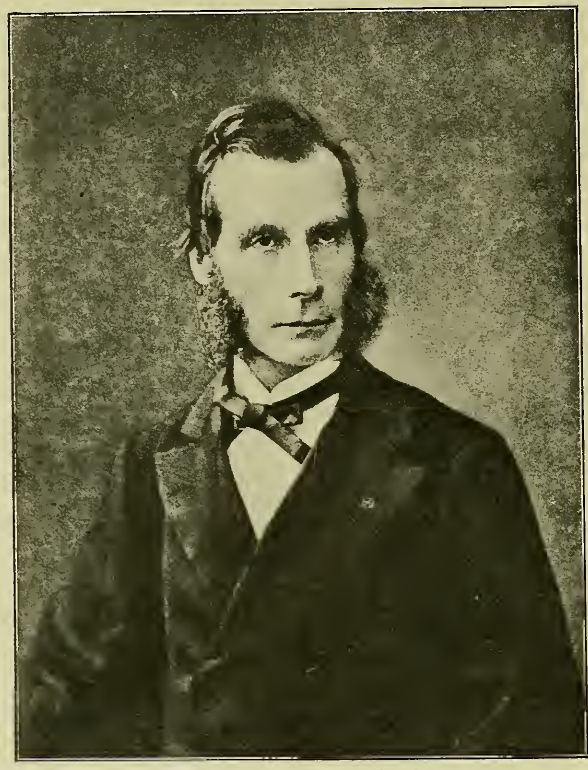

Fig. 15. N. D. Fustel de Coulanges.

Værdien og Varigheden af de romerske Institutioner og bestridt Styrken eller Fylden af den af Germanerne bragte Kultur; Lensvæsenet har havt sit naturlige Udspring i de i Gallien bestaaende Tilstande. Overalt hævder Fustel som Princip for Forskningen, at det gælder om at holde sig til Kildeteksten og at trænge dybt ind i dens Forstaaelse — andre Kilder, som Indskrifter, Mønter og lign., benytter han ikke — han tror, at han ad den paapegede Vej kan naa til det uigendrivelig sikre, han indskærper næsten paa en skræmmende Maade Kravet om at sige Sandhed, og han hævder, at Historie er det vanskeligste af alle Fag.

Over talrige Spørgsmaal har Fustel de Coulanges bragt Klarhed ved disse i det skønneste Sprog skrevne Undersøgelser. Hans skarpt gennemførte Metode har paavirket mange Elever, men de stærke Lyskast, der udgaar fra hans Studier, maa dog maaske siges mere at gøre Tjeneste paa Søgelysets Maade til at afdække det halvdunkle end at lade os se Fortiden i det Dagslys, hvori den er foregaaet.

Under det andet Kejserrige var den Aand og Luftning, der udmærkede fransk Historieskrivning, meget forskellig fra den, der raadede i det tyske Rige. Man stræbte mindre hen imod en møjsommelig Beskæftigelse med Enkeltheder, som først efterhaanden kunde føre til en Belysning af Personer eller Tidsaldre, man fornægtede ikke denne Vej, men hævdede, at der ogsaa kunde naas holdbare Løsninger ved en mere direkte Betragtning, Tanken om at gribe Aanden i en Tid eller at forstaa en Personlighed tilbunds kunde være vejledende for det videre Studium, foruden at den havde den Fordel straks at yde en Tilfredsstillelse for Anskuelsen. *Edgar Quinet* har arbejdet paa denne Maade. Allerede i Bogen om „Italiens Revolutioner“ (1848—52) søgte han ved at studere de Omvæltninger, som Italien havde undergaaet i politisk Henseende, i sociale Forhold eller indenfor Litteraturen, at finde Landets og Folkets egentlige Sjæl og Grunden til, at det blev saa splittet og til enkelte Tider saa afmægtigt. Quinet er den filosoferende Gransker og sætter sin Selvstændighed højt, saaledes som han viste det i Bogen om den franske „Revolution“ (1865), hvor han vel berømmer denne for at have reddet Friheden, men fordømmer den for mange af dens Gerninger, saaledes særlig for dens Holdning overfor Religionen. Quinet var saaledes naaet til en anden Opfattelse end hans kære Ven Michelet, men han var ogsaa i Modsætning til Vennen bleven Kristendommen tro; iøvrigt rettede de begge hidsige Angreb paa Jesuiterne.

Quinet deltog i Februarrevolutionen, under det andet Kejserdømme levede han i Landflygtighed.

Især var der dog paa den Tid naaet et Mesterskab i Portrætstudiet. *Sainte-Beuve* havde allerede ved sit uforlignelige Værk over „Port-Royal og Jansenisterne“ (1840—48, 5 Bd.) lagt en Evne for Dagen til at trænge ind i de mest forskellige Skikkelsers Egenart, han havde forstaaet ikke blot at vise fuld Retfærdighed, men at omslutte ogsaa de Personligheder med Sympati, hvis Standpunkt var fjernt fra hans eget. I talrige Afhandlinger, især de berømte Mandags-Artikler i „Constitutionnel“ (Causeries du lundi) tegnede han Billeder af Mænd og Kvinder fra mange Tider og i de mest forskellige Virksomheder. Allerede Villemain havde ladet Litteraturhistorien samle sig om Værket i dets Forhold til det Samfund, hvori det opstod, Sainte-Beuve, der ingensomhelst æstetisk Formel havde at anvende, vilde kun forstaa og tolke, og han besad den fineste Sans for at finde det for en Forfatter betegnende, hans Evners Styrke og Svaghed, de Træk, der maatte stamme fra hans Oplevelser eller viste Paavirkning af hans Omgivelser.

Hos to Forfattere kom da ogsaa disse Sider af Historieskrivningen særlig frem.

Hippolyte Taine begyndte som Positivist af Comtes Skole, dog med et Præg af Idealisme, som han senere beholdt, og med en udpræget psychologisk Interesse, hvad Positivisterne sjælden besad. Spekulativt gik han ikke til Værks, men tog de faste Kendsgerninger til Udgangspunkt, han stræbte mod den samme Realisme som Balsac og senere Flaubert i Skønlitteraturen, som Meissonier og Millet i Malerkunsten. Han ønskede ligesom Positivisterne at finde Love paa Naturvidenskabens Maade, han vilde forklare de menneskelige Personligheder som frembragte ved en Række Betingelser, udgaaede saa at sige med Nødvendighed af det Milieu, hvorfra de stammede — allerede Lamarck og Comte har Milieu som biologisk Begreb, men Taine udvidede det stærkt ved at fremhæve de aandelige Omgivelser — af den Race, de tilhørte, og af Aanden i Samtiden, endvidere bestemte ved den i deres Sjæl herskende Evne. Ved Hjælp af denne sidste kunde man finde en Løsning til Forstaaelse af Personligheden og næsten udtrykke den ved en Formel (i Bogen om Livius støder Taine saaledes med sin anatomiske Kniv paa: Taleren). I hans ypperlige Værk over „Den engelske Litteraturs Historie“ (1863, 4 Bd.) kommer de nævnte Tanker til Orde. Han giver her en Fremstilling af det engelske Folks Aand, men Taine finder i Virkeligheden langt

flere Egenskaber hos det end dem, der kan udledes af Race, Klima, Næringsmidler og den normanniske Erobring af Landet. Værkets Hovedværdi ligger i Taines træffende Karakteristik af mange Forfattere og i hans Syn for, hvordan deres Værker afspejler Tidens Aand og Røre.

Af de samme Tanker bæres hans store Arbejde fra de senere Aar om „Den gamle Styrelse“ med dets Fortsættelse om Revolutionen og Napoleons Tidsalder (1876—94, 6 Bd., de har Fællestitlen „Les origines de la France contemporaine“). Taine havde forberedt sig til dette Arbejde ved omfattende Studier i Arkiverne, han vilde fortsætte og videre udvikle, hvad Tocqueville havde begyndt, men medens denne især havde undersøgt Styremaaden og Institutionerne, sigtede Taine imod at finde det franske Folks intellektuelle og moralske Tilstande. Han fremdrog her den klassisk-romerske Aand, der uudryddelig hænger ved de Franske, denne Aand, der har den store Hang til at skematisere, til Abstraktioner og Formler, og som ynder i Mennesker at se Typer, ikke Skikkelser af Kød og Blod. Som „den klassiske Aand“ har raadet i det franske Drama, i Oplysningstidens Filosofi, i Rousseaus „Samfundspagt“, saaledes kommer den frem i Jakobinernes skematiske Ordning af et Samfund af „Borgere“, som var disse ikke Franskmænd af Afstamning og bundne ved Tradi-

Fig. 16. Hippolyte Taine. Efter Maleri af Bonnat.

tioner, den viser sig i deres efter Teorier og Systemer skrevne Forfatning. Den samme Aand finder Taine i Napoleons symmetrisk byggede Stat, hvor Kejseren er et og alt, men Borgeren intet, hvor Skolerne støber Ungdommen i ensartet Form uden aandelig Selvstændighed, og hvor Konkordatet afføder en Kirkeordning i Lighed med Pavens Almagt, medens enhver fri Rørelse er slaaet ned og Eftervirkningen bliver en ultramontan Kirke, ganske i Strid med den gamle gallikanske Aand. Iøvrigt bestemmer Taine Napoleon som en italiensk Kondottiere, han beundrer hans Geni som Hærfører og Administrator, han erkender hans Tankers uudtømmelige Rigdom, ligesom Udholdenheden baade i hans Handlinger og Drømme, men han sætter hans menneskelige Egenskaber lavt.

Taines Paavisning af den klassiske Aand virker slaaende, men den praktiske Tocqueville havde ikke havt det nødvendigt at arbejde med et saa mægtigt Begreb; Taine har ogsaa tildelt den for stor en Virkemagt, og han har i Samfundets Væv overset Gæringsstoffer af anden Art, han har ikke i tilstrækkelig Grad udstrakt sin Undersøgelse til de materielle, sociale Forhold eller til alle Bestanddele af Borgerstanden og dens mere intime Liv. Taine har sammenskrevet et Synderegister for Revolutionens Mænd og har paavist Rædsler og Grusomheder i større Omfang end det hidtil var kendt, men han har altfor lidt betonet Omvæltningens blivende Frugter. Den anvendte logiske Metode, der tror saa fast paa, at det klare ogsaa maa være det sande, har hævnet sig paa dens Ophavsmand og gjort hans Opfattelse i høj Grad ensidig. Værket er bleven haardt angrebet fra mange Sider, men dets linierette Undersøgelser og mange Blik i Dybden ægger stadig til nye Undersøgelser og Betragtninger.

Taine var Fritænker, i sit Livs Slutning mest sympatetisk stemt overfor Protestantismen, altid havde han dog en dyb Forstaaelse af den religiøse Følelses Værdi og Magt. Dette udmærkede i en lige saa høj Grad *Ernest Renan,* der havde faaet sin Uddannelse i den katolske Kirkes Seminarier; snart vankede han dog ad sine egne frie Stier. Positivist kunde han ikke kaldes, han søgte altid i sine Studier mod de halvdunkle Tidsrum, han hævdede, at Historien, især om de ældre Perioder, kun var Kundskaben om Muligheder, Sandhed havde hos ham Karakteren af en Nuance, og Sikkerhed naaede man kun i Naturvidenskaben. I denne Opfattelse maa man søge Forsvaret for, at Renan giver sin Fremstilling af Historien et saa stærkt Præg af hans egen Personlighed og Digterevne. Heller ikke om Troen, siger Renan, kan vi naa til nogen Vished, men enhver ær-

lig Søgen efter Sandhed er skøn og giver tilstrækkelig Fyldestgørelse.

Ligesom Taine fandt Renan, at det var en Historikers Hovedopgave at kunne opfatte psychologisk, at se ind i den enkeltes og ligeledes i Samfundets sjælelige Tilstand. Og man skulde betragte enhver Tidsalder med kærlig Forstaaelse. Ingen vil bestride, at Renan i sin store Fremstilling af „Kristendommens Tilblivelse“ (1863—82, 8 Bd.) er gaaet til Værks paa denne Maade. I det første Bind („Jesu Liv“) skildrer han fra Lægmands Standpunkt Jesus som en historisk Skikkelse, herlig beaandet, men fremgaaet af hans Samtids Forhold og Egenart og af de Omgivelser, hvori han var hensat. I et følgende Bind om Apostlene afviser Renan, der er imod alle Dogmer, de tyske Lærdes Paastande om, at Paulus og Peter skulde have havt faste Lærebygninger, der indbyrdes kæmpede om Overmagten hos de troende. De senere Bind af „Les origines“ indeholder en Fremstilling af Antikrist, nærmest i Neros Skikkelse, de Kristnes Stilling under Trajan og Hadrian, og Værket slutter med en Skildring af Kejser Marcus Aurelius, i hvem Renan, da han altid søger at finde Typer, ser en Legemliggørelse af Oldtidens ædleste og reneste Sider.

Fig. 17. Ernest Renan.

Renan var udmærket kyndig i de semitiske Sprog, men hverken i

dette Værk eller i hans andet store Arbejde „Israels Historie“ (1887—93, 5 Bd.) indlader han sig paa nogen egentlig Undersøgelse af Kilderne, han hævder, at han har truffet Aanden i den overleverede Tekst, og han giver i Kraft heraf sin Fremstilling. „Jeg kan have gættet fejl i nogle Enkeltheder — siger han i den sidste Bog — men jeg er vis paa at have forstaaet i sin Helhed rigtigt det enestaaende Værk, som Guds Aande, det vil sige Verdenssjælen, har virkeliggjort gennem Israel“. Renan bygger saaledes paa Intuition, han vil bringe os til at tro paa hans Tolknings Sandhed i Kraft af dens indre Sandsynlighed. Han forfalder ikke til Taines skarpe Liniedragning eller til hans Hang til Abstraktioner, han besidder et mærkeligt rundeligt Syn og en stor Modtagelighed for Indtryk, men hans Fremstilling, der aldrig mangler Duft, faar let en vag og skælvende Karakter, ofte som et svævende Syn, fremsat af en Digter og Drømmer, der dog aldrig synes grebet af den Angst, der kan forfølge Drømmeren ved en dæmrende Forestilling om, at der udenfor ham findes en Virkelighedens Verden. Renan skriver imidlertid betagende, han kan med den fineste Sprogsans tegne Afskygninger i sjælelige Karakteristiker eller i Stemninger i Tiden.

Over Historieskrivningen i Frankrig, saaledes som den hidtil er fremstillet, havde der været et særligt hjemlandsk Præg. Selv de sidstnævnte Forfattere, der levede indtil henimod Aarhundredets Udgang, fortsatte kun hvad der var begyndt i tidligere Perioder. Og dog havde baade Renan og Taine stadig havt Øje med Videnskaben i Tyskland, især havde Renan foreholdt sine Landsmænd, hvor langt Tyskland var gaaet forud for Frankrig i Filologien. Lige fra Trediverne og Fyrrerne havde Quinet peget paa den forandrede, selvbevidste Aand hos Tyskerne, han havde raabt Vagt i Gevær i Anledning af Tysklands voksende Enhed, der vilde berede en Fare. Ved de franske Universiteter var man begyndt at se, at der indenfor Historien var bleven lagt for stor en Vægt paa Formen og den litterære Side i Stedet for paa den møjsomme Granskning for at finde Sandheden. Et Vidnesbyrd om Forandringen i Anskuelserne var det, da en Gruppe yngre Videnskabsmænd 1866 grundede „Revue critique d'historie et de la littérature“ med det Program at øve Disciplin, at udskille uden Skaansel det dilettantiske fra det ægte videnskabelige, at tvinge Studierne ind paa nye Baner. Det lykkedes Victor Duruy, der var bekendt som Forfatter af fortjenstfulde Lærebøger, som Minister at faa „École pratique des hautes études“ oprettet (1868), den

skulde paa en lignende Maade som de tyske Universiteters Seminarier uddanne de unge i at foretage videnskabelige Undersøgelser indenfor de filologiske og historiske Fag.

Krigen mod Tyskland og dens uheldige Udfald viste yderligere, at Frankrig havde levet for isoleret. *Gabriel Monod,* der havde studeret under Waitz i Göttingen og var vel kendt med den tyske Forskning, besluttede da at grunde et Tidsskrift, som kunde samle alle Frankrigs historiske Kræfter til et forstaaende Samarbejde med Videnskaben i Udlandet. Et Tidsskrift for historisk Forskning var ganske vist grundet allerede 1867, men Artiklerne i „Revue des questions historiques“ stræbte aabenbart eller underforstaaet at forsvare bestemte politiske (royalistiske) og katolske Standpunkter, medens det nye Tidsskrift udelukkende skulde have for Øje at finde den videnskabelige Sandhed. Det vilde søge Tilknytning til Tysklands og andre Landes Forskning og have Medarbejdere i mange Lande. Med Gustave Fagniez som Medredaktør udgav Monod fra 1876 „Revue Historique“, der er bleven det mest omfattende Organ af international Natur indenfor det historiske Fag. Monod var Tidsskriftets Leder indtil sin Død (1912), hans bedømmende Redegørelser for udkomne Værker, hans lige saa aandfulde som træffende Karakteristiker af Forfattere blev Tidsskriftets store Midtpunkt, hans fremragende Evne til at finde gode Medarbejdere i alle Lejre og til at faa den videnskabelige Virksomhed i mange Lande og paa alle Omraader belyste bragte det Anerkendelse overalt; efter hans Bortgang er Tidsskriftet fortsat i samme Aand.

Den under disse forskellige Paavirkninger opstaaede yngre franske Skole af Historikere har forstaaet at tilegne sig de gode Sider af den tyske Forskning, den er lige saa grundig i sit Forstudium og lige saa sikker i sin Kritik og har paa den anden Side ikke opgivet de Fortrin, den medbragte fra Fortiden. Som et Vidnesbyrd om, hvad den er naaet til, vil kunne nævnes, hvorledes en Del franske Historikere har udgivet Bøger, der paa lignende Maade som „Jahrbücher des deutsches Reichs“ udførligt behandler de enkelte franske Kongers Regering i Middelalderen; i kritisk Skarphed og Undersogelsens Grundighed staar de paa Højde med deres Forbilleder, de har dog opgivet den uheldige Aarbogsform og giver en sammenhængende pragmatisk Fremstilling.

Til Slutning skal den Historiker fra Republikkens Tid omtales, der giver et klart Udtryk for, hvordan det nu i Frankrig fordres, at

Undersøgelsens Grundighed og kritiske Holdbarhed er ligesaa vel befæstet, som der bliver gjort den tidligere Tids Krav Fyldest om at udrede Tidens Tanker, gennemskue Menneskenes Motiver og give Fremstillingen en aandfuld Form. *Albert Sorel* har ved sit Hovedværk „Europa og den franske Revloution“ (1885—1904, i 8 Afdelinger, med særegen Titel) den Fortjeneste at have bragt Revolutionen under dens hele Forløb i nøjeste Forbindelse med de fleste andre europæiske Landes Historie. Sorel paaviser, hvordan de revolutionære Ideer var trængt ind rundt om i Europa, førend Branden slog ud i Frankrig, og hvordan de øvrige Staters indre og ydre Forhold greb ind i de franske Partiers Stilling og i Hærenes Operationer. Ved Benyttelse af Aktstykkerne fra Velfærdsudvalget lader han os se, hvordan Revolutionsmændene saa langt fra at stræbe bort fra Fortidens Politik gennemførte Tanker fra Richelieus og Louvois' Tid eller havde Planer om Kampe og Vindinger i Øst og Syd, som det først lykkedes Bonaparte at gennemføre. Som Tocqueville hævder altsaa Sorel Kontinuiteten mellem det gamle Styre og Revolutionstiden; i det Hele gør dette Værk klart, hvordan tandsatte Hjul stadig griber ind i hinanden og Begivenhederne logisk er sammenkædede. Sorel er en rolig og retfærdig Betragter af Revolutionens Skikkelser, over hvem han breder et klarende Lys ved sin Evne til at se ind i menneskelige Sjæle og i Gruppers Sammensætning, ved sit vidtstrakte Kendskab til den europæiske Politik og sit Studium af dens diplomatiske Aktstykker. I sin Fremstilling af Kejsertiden fremhæver Sorel, hvor stærkt Napoleon blev drevet ind paa sin Erobrerbane ved Modstandernes Holdning, men her overser han vel noget Kejserens krigerske Drift. Sorels Værk — og til dette slutter sig en Del Monografier over enkelte Personligheder — er skrevet i en kærnefuld Stil; det er et af de modneste og lødigste Arbejder indenfor Frankrigs Historieskrivning i den sidste Menneskealder.

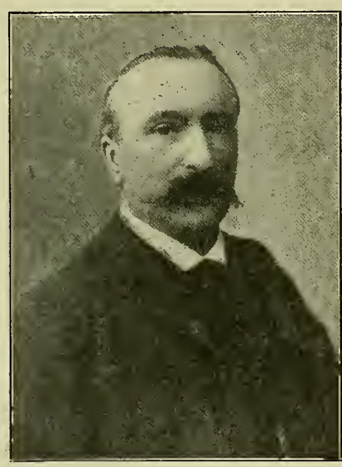

Fig. 18. Albert Sorel.

11. ENGLANDS HISTORIKERE

Det er allerede tidligere berørt, hvor ringe Interesse for Historie der fandtes i England. Staten brød sig kun lidt om de Lærdes Undersøgelser, men særlig var Historiens Værdi som Led i Opdragelse og Uddannelse ikke forstaaet. Kun langsomt banede Historie sig Vej som Fag ved Universiteterne, og allermindst brød disse sig om at give Vejledning i Forskning. I Oxford fandtes et Professorat i moderne Historie, men det fik først i 1840erne nogen virkelig Betydning. Indtil henimod Aarhundredets Slutning var Historie saa at sige ikke Fag ved de skotske Universiteter; først 1894 ansattes der i Edinburgh og Glasgow Professorer i Historie. I den senere Del af Aarhundredet har ypperlige Videnskabsmænd været knyttede til de engelske Universiteter, men de er jævnlig bleven kaldte til disse Stillinger i en sen Alder (Freeman og Lord Acton 61 Aar gamle, Froude 74 Aar). Et Seminarium efter tysk Mønster holdt i nogen Tid Professor Stubbs i Oxford, men det ophørte senere, og først omkring 1900 oprettedes der Seminarier ved enkelte Universiteter, saaledes i Oxford og London. Historiens Hjælpevidenskaber er stadig meget svagt repræsenterede ved Universiteterne, Doktordisputatser om historiske Emner er ukendte.

Man undrer sig saa meget mere over at England ikke fulgte Tysklands Eksempel ved at fremme og ordne historiske Studier, som dets Lærde stadig saa beundrende hen til Tyskland og dets Forskning. Paa særlig Maade kommer Glæden over Slægtskabet med Tyske og med germanske Forfædre frem hos *Edward A. Freeman.* Han skildrer næsten med Sværmeri — saaledes i „Den engelske Forfatnings Vækst“ (1872) — Urgermanernes Forfatning, hvor han ser større Fællesskab med Nutidens Tanker end i de mellemliggende Aldre og hvor han øjner Idealer, man maa stræbe hen imod. I et karakteristisk Sprog, der optager Oldord, udvikler Freeman, hvordan alle gode Sider i den engelske Forfatning er germanske. Han har intet til overs for de besejrede Briter, de indvandrende Angelsakser synes næsten at tage et forjættet Land i Besiddelse. I sit Hovedværk „Den normanniske Erobring af England“ (1867—79, 6 Bd.) paaviser han, hvor mærkelig hurtigt en Sammensmeltning af de to Folk fandt Sted, og hvordan Erobringen netop ved at skabe Enhed bragte det oldsaksiske Væsen til fuld Udfoldelse.

I det Hele er det en tilbagevendende Tanke hos Freeman at vise Kontinuitet eller hvad han kalder Enhed i Historien, hvad der dog

hos ham kun vil sige Genkomst af de tilsvarende Forhold eller højst Forbindelseslinier mellem dem; hertil hjælpes han af sin store Viden ud over mange Folks Historie og ved i høj Grad at benytte Paralleler, men han kommer rigtignok ogsaa til at overse mange Særtræk hos de enkelte Folk og Tider. De samme Tanker møder os i hans Værk over „Siciliens Historie“ (i 4 Bd., der naar til o. 300 f. Kr., 1891—94), hvor han ret kan pleje sin Kærlighed til Grækerne; den var lige saa stor som hans Uvillie mod de latinske Folk, for ikke at tale om Tyrkerne, som han hader som Pesten, og Paven ikke mindre. Overalt mærker man Kæpheste hos Freeman, for at benytte hans eget Sprog, Yndlingsideer, hvorpaa han med sin djærve Umiddelbarhed ikke lægger Skjul, selv om han kun halvt har Blik for, hvordan de behersker ham og lader ham glemme krydsende Indvirkninger; ved en vis Grovhed i Linieføringen bliver Konturerne for hans Yndlingshelte ogsaa gjort altfor skarpe. Englænder er Freeman overalt og dernæst Frihedens Talsmand. Han har et udstrakt Kendskab til Kilderne og benytter dem klogt, dog uden at undergive dem Særundersøgelser eller at gøre Studier over Haandskrifter, derimod kender han ved Selvsyn alle de Lande, Egne og Valpladser, hvorom han skriver, og han forstaar paa fængslende Maade at knytte Begivenheden til dens Skueplads. Ligeledes har Freeman med Kyndighed studeret Arkitekturens Mindesmærker, derimod har han kun ringe Sans for Skønlitteratur; Politik er hans Hovedmaal, som ogsaa lyser ud af den af ham formede Sætning, at Historie er Politik fra Fortiden og Politik det nuværende Øjebliks Historie.

Et karakteristisk Eksempel paa, hvorledes historisk Studium gjordes til Led i Politiken, giver ogsaa Professoren i Cambridge *J. R. Seeley*. Han er ligesom Freeman betaget af tysk Kultur — han skrev et Værk om den preussiske Minister Stein — Staten sætter han i Forgrunden, fremfor alt er han dog Engelskmand. Politik og Historie er for ham ulige Synspunkter for samme Emne, han tilraader Studenter ved Betragtningen af Historien at have et praktisk Maal for Øje, saa at de med Bistand deraf kan forstaa Fortiden og finde Løsninger af Nutidens Spørgsmaal. Historie bør ikke blive Kulturhistorie, den bør alene tage Sigte paa Manden som Statsborger, og det er en Universitetslærers Opgave at vække Fædrelandssind, Sans for det offentlige Liv og Betydningen af ydre Magt. Seeleys Skrifter, saaledes „Den engelske Politik i dens Vækst“ (1895), behandler kun den nyere Tid og Staternes Politik udadtil; hans „Englands Udvidelse“ (1883), der bekæmper den Opfattelse, at Kolonier skulde be-

rede Fare, blev belønnet af Regeringen for dets Hjælp under Arbejdet for Imperialismen og den forandrede Stilling til Kolonierne.

Seeleys Efterfølger i Cambridge blev den frisindede Katolik Lord *Acton,* en Historiker, hvem saa at sige ingen selvstændige Arbejder skyldes, men som sad inde med en omfattende verdenshistorisk Viden og et sjældent Kendskab til Studiernes Gang rundt om i Landene, dermed forbandt han et modent Skøn og levende Sans for Retfærdighed, hvor meget han end som Historiker fældede sin Dom fra moralsk Standpunkt; som Vejleder og som den, der samlede Historikerne om fælles Opgaver, havde han en ikke ringe Betydning.

En Modsætning til Freeman og Seeley, der saa stærkt var optagne af Nutiden, danner *Will. Stubbs,* Professor i Oxford, senere Biskop i Chester, derefter i Oxford. Stubbs stræber afgjort efter paa de gamle Benediktineres Maade udelukkende at arbejde for Videnskaben, han kommer i ringe Grad til at træde i Forhold til Publikum, og man mærker kun lidt til hans Standpunkt som højkirkelig og Tory. Sin Forsknings bedste Egenskaber har han lært af den tyske Videnskab. I sit Hovedværk „Den engelske Forfatningshistorie" (1874—78) har Stubbs endnu i det første Bind ladet sig hilde stærkt af de tyske Lærdes Resultater, men i de to følgende Bind staar han frit paa engelsk Grund. Som Freeman paaviser han, i hvilken Grad den engelske Forfatning har sit Grundlag i Institutioner, der er langt ældre end det store Frihedsbrev af 1215. I Virkeligheden indeholder Stubbs' Arbejde, samtidig med at det skildrer Forfatningen, en Belysning af hele Folkets Historie gennem Middelalderen og giver veltrufne Karaktertegninger af Kongerne og mange andre Personligheder; det er det ypperste historiske Værk, der er bleven skrevet i England i den sidste Halvdel af Aarhundredet, kun den aandfulde og dybtseende Jurist Fr. Will. Maitlands retshistoriske Arbejder naar i Betydning op paa Højde dermed. Stubbs minder i sin Forskning om G. Waitz, men han er mindre skematiserende end denne og besidder i højere Grad et almindeligt historisk Skøn. Hans Haandudgave af Aktstykker vedrørende den engelske Forfatning („Select charters") har givet en enestaaende Vejledning til Studiet af dette Emne; paa en ypperlig Maade har han udgivet et stort Antal Kroniker fra Middelalderen og ledsaget dem med indholdsrige kritiske Undersøgelser og fortrinlige biografiske Skildringer. Stubbs stod i en Aarrække som Hovedmanden for Forskningen i England, saaledes som den nu havde udviklet sig i stræng videnskabelig Aand; til hans humane Dom kunde alle ty.

Paa lignende Maade fuldstøbt, indlevet i Udlandets Forskning, moden og sikker, fremtræder *Samuel R. Gardiner* i den Række af Arbejder, som han offentliggjorde om den hidtil lidet studerede Tid under Jakob I og Karl I og om den vanskelige og uudtømmelige Periode under Republiken. Gardiner har det roligt afvejende Sind, der holder sig Partistandpunkter fra Livet, samvittighedsfuldt har han ransaget Arkiver og skarptseende prøvet Datidens Skrifter, han besidder det vide Skue ud over Udlandet, med nøje Kendskab til Regenternes Politik og Landenes Tilstande, hvad der ellers saa ofte savnes i engelske Arbejder. Hvor meget end Carlyle havde banet Vej for en rigtigere Opfattelse af Cromwell, var ingenlunde det sidste Ord bleven sagt om hans Evner og Personlighed; især udtaler Gardiner en mindre gunstig Dom over Protektorens udenrigske Politik.

Helt afvigende fra denne kyndige Lærde, hvis Fremstilling mere udmærker sig ved Klarhed end ved Farve, staar den lidenskabelige *J. A. Froude,* han skyr ikke noget kraftigt Middel til at indvirke paa Gemytterne. Froude har aandeligt Slægtskab baade med Macaulay og Carlyle. Han har Macaulays Evne til at skildre Personer træffende og til at oprulle Billeder, men Froudes Malerpensel opsøger helst Bevægelse og Røre, Spænding og Brud, han lader os ikke se de hvilende Tilstande, den Baggrund i Folket, som vilde give en rettere Forstaaelse af Begivenhederne. Froude var Carlyles yngre Ven og haandgangne Mand, som denne ynder han centrale, stærke Skikkelser og Helte, for hvem han kan træde i Forsvar eller som han hylder med Lovprisning, han drives frem af en Tyrketro paa, at hans umiddelbare Skøn tilsiger ham det rette. I sit store Værk over „Englands Historie fra Wolseys Fald til den spanske Armadas Undergang“ (1856—70, 12 Bd.) — saaledes lød Værkets endelige Titel, men Froude havde oprindelig tænkt at fortsætte videre — fører han ikke blot et ivrigt Forsvar for Protestantismen og dens Mænd, han gør Uret mod Katolicismen, som ogsaa mod Irerne. Han ser paa Reformationen mindre som en Ændring i Troen end som den fortjenstfulde Kamp for at løsrive England fra Rom og fra et hjemligt kirkeligt Vælde, Henrik VIII er derfor for ham som for Carlyle den store Styrer, som han frikender for en Række af Beskyldninger og endog skildrer som en forfatningstro Konge. Paa en lignende overraskende Maade fordeler han Lys og Skygge i Skildringen af Dronning Elisabeth, hun underkastes den skarpeste Kritik, medens al Fortjeneste bliver lagt over paa Lord Burleigh. Froude skyder idelig

langt ud over Maalet og har maattet taale stærke Angreb eller endog en fuldkommen Fordømmelse, medens man dog ikke har bestridt, at han har arbejdet med Flid, saaledes i engelske og spanske Arkiver, kun har man følt sig utryg om den Omhu, hvormed han benyttede Kilderne. I Froudes andre historiske Arbejder kommer den samme djærve Ensidighed og urokkelige Sikkerhed frem; han er imidlertid en fremragende Forfatter og Stilist ved sin klare og harmoniske Ordning af Stoffet, ved sit skønne, naturlige Sprog, hvorfor han har vundet en vidtstrakt Læsekreds.

Med ubetinget Tryghed og med Følelsen af at staa overfor en ærligt søgende Mand, der desuden sidder inde med en langt større almindelig Viden, tager man derimod *W. E. H. Leckys* Skrifter i Haand. Som yngre Mand skrev han de fortjenstlige Bøger „Den rationalistiske Aands Opstaaen og dens Virkninger i Europa“ (1865) og „Den europæiske Morals Historie fra Augustus til Karl den Store“ (1869). Lecky var bleven paavirket af Buckle, han vilde undersøge nærmere den af ham udkastede Tanke, at Opfattelsen af Moralen skulde have ændret sig gennem Tiderne, han vilde trænge ind i de Forhold, som havde medført dette. Leckys Bøger blev en god Vejledning for den rundt om vaagnende Interesse for disse Spørgsmaal, de viste en kritisk Tænkers alvorlige Stræben efter at finde Udviklingens Veje. Den samme Villie til at fælde en retfærdig Dom, den samme uhildede Forstaaelse af religiøse Opfattelser, der stod fjernt fra hans eget frittænkende Standpunkt, kommer frem i hans indsigtsfulde Skildring af „Englands Historie i det 18. Aarh.“ (1878—90, 8 Bd.), saaledes i den skønne Fremstilling af den metodistiske Bevægelse, hans upartiske Behandling af den nordamerikanske Frihedskrig og hans Holden fast ved den britiske Statsenhed, uagtet han var Irer af Fødsel og havde irske Sympatier. Denne Kritik overfor sine egne Landsmænd lader Lecky ogsaa komme frem i andre Skrifter, samtidig med at han hævdede Irernes Rettigheder og deres Fortjenester.

Endnu skal den Mand nævnes, der uden egentlig at have virket i den lærde Granskning, har skrevet den i England og Udlandet mest læste, i talrige Oplag udkomne „Kort Fremstilling af det engelske Folks Historie“ (1874). Allerede ved sin Bogs Titel fremhæver *J. R. Green,* at det i mindre Grad er Kongerne og deres Bedrifter, han vil fremstille, livfuldt og vekslende skildrer han Folket, betragter det som stillet i bestemte geografiske Omgivelser, han fremhæver Aandsretningerne, de politiske Bevægelser og religiøse Brydninger, Littera-

turens Værker og Sæderne, især Almuelivet; altid har Green Sans for det ejendommelige, og han skildrer Personer uhildet og træffende.

De sidste Menneskealdre har saaledes ført England til et langt mere skolet Studium, og mange ypperlige Forskere er fremstaaede. Disse har dog næsten udelukkende været optagne af deres eget Lands Historie, og kun hvor de forfulgte Ideers eller Bevægelsers Historie har de søgt ud i den øvrige Verden. Det er saaledes karakteristisk for det engelske Standpunkt, at medens Tyskland har frembragt fortrinlige Værker om de nordiske Folks ældre Historie og deres Kultur, har Englænderne intet ydet af Betydning i den Henseende, uagtet Folkets Fortid netop maatte i langt stærkere Grad give Anledning dertil. Ikke heller har Englænderne indladt sig paa en spekulativ eller filosoferende Betragtning af Verdenshistorien med Forsøg paa at finde Formaal og Veje for Udviklingen, dog har engelske Lærde med Iver deltaget i de sociologiske Studier over Udviklingens Faktorer. Mest har en almindeligere Vejledning ved Studiet været savnet, og dilettantiske historiske Arbejder er udkommet hyppigere i England end i andre store Lande; karakteristisk er det, at en Oversigt over Kilderne til Englands Historie til Hjælp ved Studiet først udkom 1881 (ved Gardiner og Bass Mullinger) og at en udførlig Bibliografi til Oplysning om Englands Historie i Middelalderen først blev givet af en Amerikaner (Ch. Gross, 1900). Undervisningen ved de Forenede Staters Universiteter har vist et langt mere fremskreden Stade, fra dem er der udgaaet mange ypperlige Skrifter om Englands Historie, og der er vist en langt større Interesse for de europæiske Staters Historie, et meget nøjere Kendskab til disse Landes ældre og nyere Litteratur, støttet ved disse Universiteters righoldige Bogsamlinger. I de senere Aar har dette gode Forbillede paa flere Maader indvirket heldigt paa Studiet i England. Som et Midtpunkt for de videnskabelige Studier i dette Land har siden 1886 det fortrinlige „English Historical Review“ virket, et tilsvarende Tidsskrift „The American Historical Review“ er fra 1895 udkommet i New York.

III. UDSYN OG TILBAGEBLIK

12. UDVIDELSE I TID AF HISTORIENS OMRAADE. UDGRAVNINGER OG FUND

De Tider, hvorover Historien spænder, er i vor Tid bleven udvidet med Aartusinder. Af et Lands Fortid langt forud for den historiske Tids Begyndelse kan der nu gives en Fremstilling, og den historiske Tids Tærskel er rykket langt tilbage; vi kalder jo den Tid saaledes, da vi kan pege paa Begivenheder, forefaldne paa et bestemt kronologisk Tidspunkt og mulig udførte af en navnekendt Personlighed. Om den forhistoriske Tids Samfundstilstande og Levevis véd vi ofte god Besked, vi har maaske endog Klarhed om Folkets religiøse Tro, Kunstsans eller andre Sider af dets aandelige Kultur og kan følge Udviklingslinier hos det, og dog kender vi end ikke Folkets Navn eller den Race eller Stamme, det tilhørte, saalidt som Begivenheder eller Skæbner, der er knyttede til Folket. Saaledes er der faldet Lys over „de mørke Tidsrum", fulgt af „de mytiske", der tidligere sagdes at ligge bagved den historiske Tids Morgen.

Det første Skridt hen imod Opdagelsen af en saadan ny Verden skete ved Grundlæggelsen af *den nordiske Arkœologi*. Denne Videnskabs Førstemand var Danskeren Chr. J. Thomsen, den udfoldede sig snart videre ved Svenskeren Sven Nilsson i Lund og Danskeren J. J. A. Worsaae. Herved var Indledningen gjort til den Erkendelse rundt om i Verden, at der gennem Oldsager og Mindesmærker kunde øves en Granskning, der viste Menneskehedens eller det enkelte Folks Levefærd i Tidsrum, der strakte sig langt bagved Tidspunkterne for de fjerneste Begivenheder i den klassiske Oldtid. De store fysiske Omdannelser af Jordoverfladen, hvorom Geologerne lærte, kunde ikke længer sættes saa nær op ved Kristi Tid, man maatte opgive at tolke et Lands Fortidslevninger ved Hjælp af Folkets skrevne Kilder, man maatte vejledes til at forstaa Tilstandene i Urtiden ved at jævn-

føre dem med Forholdene hos endnu ikke civiliserede Folk i fjerne Verdensdele.

De nordiske Forskeres Arbejdsmaade blev lærerig for alle Lande; man vandt Forstaaelse af Oldsagernes rette Karakter og naaede til Erkendelse af en Stenalder, afløst af Bronzens, senere af Jernets Periode, overalt skred man som i Norden til Grundlæggelse af Museer og omhyggelig Indsamling af Oldsager, til Forholdsregler og Lovbud mod Ødelæggelse af Mindesmærker, Arkæologer fra alle Nationer kappedes om at fremme den nye Videnskab.

Ældre end Arkæologien var *Etnografien*. Den var opstaaet i det 18. Aarh.s sidste Aartier, dens Stof udvidede sig imidlertid overordentlig ved den forøgede Kendskab til Jordens Folkeslag, og dens Metoder berigtigedes ved indgaaende Studier over *antropologiske* Forhold. Baade Antropologer og Etnografer maatte staa Arkæologerne bi, og til Etnografien blev der rakt en hjælpende Haand fra *Sprogvidenskaben*.

Hidtil havde man kun med undrende Gætning behandlet de Ord, der i uforandret Form eller med ringe Ændring kom igen i forskellige Sprog, og man havde draget vovelige Slutninger om disse Sprogs formentlige Slægtskab. Den unge Dansker *R. Rask* paaviste imidlertid, at det ikke kunde være Ordene enkeltvis, der skulde afgøre Slægtskabet, dette maatte bestemmes efter Lighed i Sprogets hele Bygning, i Bøjningsformer og Maaden for Orddannelse. De tyske Sprogmænd *Fr. Bopp* og *J. Grimm* lærte det samme i omfattende Værker over mange Sprog, de paaviste desuden bestemte fælles Forskydninger i Lyd, som Sprogene skridtvis havde undergaaet. Ved denne „sammenlignende Sprogforskning“ blev det slaaet fast, at en stor Del Sprog i Europa hørte til den samme Æt som Persers og Inders Sprog, medens andre, som Finsk og Magyarisk, hørte ind under andre Ætter, hvis Sprog taltes i Dele af Asien. Man naaede derved til med Støtte af Sprogene at dele Oldtidens Folkeslag, saavel som Nutidens, efter bestemte Ætter, Klasser og Grupper og fik saaledes Øje for Folkenes Forgreninger, deres Vandringer i Fortiden og deres Berøringer indbyrdes. Efterhaanden som Sprogvidenskaben voksede i Indsigt, kunde man ogsaa bestemtere benytte Laaneordene, de Ord, som uanset Slægtskabet mellem Sprogene var gaaet over fra et Sprog til et andet, og ved deres Hjælp belyse historiske Forhold, Kolonisationer, Handelsforbindelser eller Kulturstrømninger, der laa tilbage i en fjernere Tid end den, hvortil skrevne Kilder førte.

Den Kultur, der fandtes hos Folk, til hvilke den europæiske Civili-

sation ikke var naaet, var, som vi har set, bleven benyttet til at belyse de nordiske Oldsager, men man skulde snart ogsaa for Folkene i den historiske Tid og med Bistand af Etnografien faa Oplysninger om Sæder, religiøs Tro og aandelige Forestillingskredse hos primitive Folk i Urtiden. Det er ad disse Veje vi fik Indsigt i den hos en Del Folkeslag raadende Anskuelse om at Barnet særlig var Moderens og derfor havde Arveret efter hende, ikke efter Faderen (Bachofen, Das Mutterrecht, 1861), eller vi lærte forskellige ejendommelige Slægtskabsbetegnelser at kende, der gav Indblik i ældgamle Samfundsforhold og Klanforbindelser (L. H. Morgan). Englænderen Sumner Maine søgte at sammenstille de ældste Lovkilder fra forskellige Folk i Oldtiden med de i Nutiden kendte Retsforhold hos Folk i Indien eller andre Lande og saaledes danne en Urtids Ret („Ancient Law“, 1861), og det lykkedes ham i alt Fald at vække Opmærksomhed for, hvad der mulig kunde naas ved Studier af denne Art.

Den ved Romantiken vakte Sans for Folkets Minder og Sagn havde ført til en flittig Indsamling af *Viser, Sagn og Æventyr,* til Studiet over Folkets *Sædvaner og Forestillinger,* og disse Undersøgelser har stadig draget videre Kredse til Medvirkning. Hvad der for Hundred Aar tilbage vilde være uhørt, at et Universitets Forelæsning havde Folkesagn til Emne, er nu ikke blot sædvanligt, men flere Universiteter har oprettet særlige Lærerposter i det Fag, der efter et 1846 dannet Udtryk er bleven kaldt „Folklore“.

Det var kyndige Videnskabsmænd, der her i Norden førte Kundskaben om Fortiden Aartusinder tilbage i Tiden, men det var en begejstret Dilettant, der løftede Sløret op for den Virkelighed, der laa bagved Homers Digtning, og derved satte den i Sagn hyllede *hellenske Oldtid* ind i Dagskæret. Vidunderligt var det, at man i disse Digte, hvis Scener og Skikkelser havde fyldt den hele Verden, kunde se et Genskin af Aldre, der lod sig belyse ved jordfundne Minder og Oldsager og for hvis Tidsbestemmelse der saaledes gaves et vist Hold. *Heinrich Schliemann* havde lige fra Drengeaarene blusset af Begejstring for Iliaden og havde en urokkelig Tro paa, at det engang skulde lykkes ham at udgrave Homers besungne Borg. Efter ved Købmandsskab at have tjent en Formue anvendte han den paa Udgravninger i Lilleasien (1870—73), og i Hissarlik fandt han det Sted, hvorom Homer havde sunget. Ganske vist laa Iliadens Troja nogle Lag dybere nede end det, hvortil Schliemann var naaet; ni Lag af Bylevninger eller Borgbygninger har de senere Udgravninger efter Haanden kunnet paavise. Endnu mærkeligere var dog Schlie-

manns Udgravninger i Mykenæ; her fremdrog han de berømte Grave indenfor Højborgens Løveport og fandt kostelige, med ypperlig Kunst forfærdigede Vaaben og Prydelser, der kunde anses som Forbilleder for hvad Homer havde skildret. I Orchomenos undersøgte han „Minyas' Skatkammer", i Tiryns fandt han Omridset af den af Homer skildrede Borg; en Alabasterfrise omkring Væggen bragte en af Homer i Fæakernes Borg omtalt Frise i Erindring. Samtidig med Schliemann eller efter hans Død tog mere skolede Arkæologer og Filologer fat (Dörpfeld, Furtwängler). Rundt om i Hellas, paa Øerne og i Lilleasien bragtes nye Fund for Dagen.

Det samlede Resultat har været, at man fandt en „mykenisk" Kultur, der har raadet i mange af Middelhavets østlige og vestlige Kystlande gennem den største Del af det andet Aartusinde f. Kr., men har naaet et Højdepunkt i dets Midte. Bag ved denne Tid var en Periode af „præmykenisk" Kultur, der i kunstnerisk Henseende overgik den mykeniske; den er bleven truffet paa de fleste Steder af det senere hellenske Omraade, ogsaa i de ældre Lag i Hissarlik. Mærkeligst blandt Fundene i den sidste Tid har vel Arthur Evans' Udgravninger i Knosos paa Kreta været; her fremdroges Grundvolden af et prægtigt Palads, hvis labyrintiske Gange forklarede Oprindelsen til Sagnene om Kong Minos' Datter Ariadne og hendes Befrielse ved Theseus. De paa Kreta fundne kostbare Oldsager af al Art har godtgjort denne Øs høje Kulturtrin gennem mange Tidsaldre, man har erkendt flere efter hinanden følgende „minoiske" Perioder, hver med sit særlige Præg, ligesaa disses Stilling til den øvrige Kultur i Grækenland.

Indenfor *den italiske Verden* har Udgravninger og Fund vel ikke givet saa overraskende Resultater, dog har ogsaa her helt nye Sider af Oldtidslivet kunnet paavises; vi skal saaledes nævne de i Norditalien fundne med Pælebygningerne i Schweiz beslægtede Landsbyanlæg (Terramarer), Undersøgelserne af Etruskernes Grave og Kendskabet til den rige tuskiske Kunst, de fortsatte og metodisk udførte Udgravninger af Pompeji, ligeledes de for Kundskaben om den ældste kristne Tid saa vigtige Udgravninger og Undersøgelser af Katakomberne ved Rom (Giamb. de Rossi).

Indskrifterne fra den klassiske Oldtids Verden er blevet udgivne og har dannet et betydningsfuldt Grundlag for en ny Skildring af Oldtiden; berømte Videnskabsmænd har været virksomme ved Udgivelsen og ved Fortolkningen af dem (A. Böckh, Mommsen). Mange Snese Tusinder af hidtil ukendte Indskrifter er blevne fundne.

Forskningen er fremdeles bleven bekendt med nye Haandskrifter

af græske og romerske Forfattere derved, at man lærte at befri de i en senere Tid overskrevne Haandskrifter (Palimpsester) fra den nye Tekst og fremkalde den ældre; paa denne Maade fandt Niebuhr Juristen Gaius' Arbejde. De i 1890erne i Ægypten gjorte Fund af talrige Papyrushaandskrifter har vel ikke bragt nye Værker for Dagen — dog fandtes Aristoteles' hidtil ukendte Skrift om Athens Forfatning — men de har udvidet vor Kundskab om lyrisk og dramatisk Poesi hos Grækerne, de har givet os mange Oplysninger om det græske Folkesprogs Art og Udtryksmaade paa den Tid, da det nye Testamentes Skrifter blev til, og derved vigtige Bidrag til Fortolkning af Testamentet, ligeledes Oplysninger om Anskuelser og Levevis i disse Aarhundreder, endelig har de bragt righoldige Efterretninger om Ægyptens Styrelse.

Nye Verdener er dukket frem for Historikernes Blik i *Østens* Lande. Den franske Videnskab var gaaet ind i Aarhundredet med en af dens skønneste Opdagelser. I to Tusind Aar havde Hieroglyferne ikke kunnet faa nogen i Tale, nu blev ved Champollions Skarpsindighed deres Tunge løst; deres bag tre forskellige Arter Skrifttegn gemte Viden kom ved hans og andre Lærdes Arbejder til Nutidens Kundskab. Udgravninger i Ægypten har bragt ikke blot talrige Mindesmærker og Kunstsager for Dagens Lys, der er tillige fundet en paa Papyrusruller opskrevet rig Litteratur. Herved er Ægyptens Kultur bleven belyst gennem flere Aartusinder, i langt mindre Grad er der fundet Efterretninger om Begivenheder, og endnu mangler faste Holdepunkter for Tidsregningen, saaledes at der fremdeles kun kan tales om et ældste, mellemste eller yngste Rige eller om en Henførelse til en af de 26 efter hinanden følgende Kongeslægter.

Talrige Undersøgelser og Udgravninger i Lilleasien og Syrien har været lærerige for Kundskaben om de mange her i Oldtiden boende Folk; særlig Opmærksomhed har i den senere Tid Indskrifter i det hetitiske Sprog vakt, da de synes at godtgøre, at Hetiterne, om hvem Oldtidens Forfattere kun har lidet at berette, maa have dannet et omfattende Rige i Forasien eller i hvert Fald have havt en stor Indvirkning paa mange af de her boende Folkeslag.

En hel ny Forestilling om, hvor Midtpunktet for Oldtidens ældste Kultur skulde søges, blev grundlagt ved Fund i Assyrien og ved Læsningen af Indskrifter med Kileskrift. Henimod Midten af Aarhundredet var de Lærde skridtvis naaet til at tyde de i tre forskellige Sprog og med tre ulige Skriftarter skrevne Indskrifter fra de achæmenidiske Kongers Tid, da skulde Udgravninger bringe herlige Mindesmærker for Dagen og tillige Bogsamlinger og Arkiver, hvor mange

Tusinder af de med Kiletegn trykte Lertavler opbevaredes. Den franske Konsul i Mossul Botta kunde 1843 i Khorsabad afdække Kong Sargons Palads, to Aar senere udgravede Englænderen Layard Sinacheribs Borg i Ninive, dens Kunstskatte og Arkiv. Atter her blev Grænsepælen for den historiske Tids Begyndelse rykket tilbage, man lærte et nyt Folk at kende, Sumerer eller Akkader, der havde hersket her før Assyrerne; disse havde delvis taget dets Kultur i Arv. Blandt de mærkeligste litterære Fund har Bekendtskabet været med en Fortælling, der ganske svarede til Bibelens Skildring af Syndfloden, og endvidere Kong Hammurabis Love (o. 2500 f. Kr.). Man fik gennem disse Love Indblik i en højt udviklet Retstilstand, og mange Bestemmelsers Slægtskab med den mosaiske Lovgivning bragte Vidnesbyrd om, i hvilken Grad babylonisk Kultur havde indvirket paa de omboende Folk. Fund i Ægypten af mærkelige Breve, skrevne af Herskere i Syrien til Ægyptens Konger, belyste det samme Forhold (Tell-el-amarna Brevene) og gav nye Bidrag til Israeliternes Historie.

I Persien og Højasien, i Indien og mange andre Dele af Asien er ved Udgravninger og Fund Kundskaben om de enkelte Folk bleven udvidet i en overordentlig Grad, dog har Studiet af de fra tidligere Tid kendte Litteraturminder og Sprogvidenskabens overordentlige Fremskridt især ladet disse orientalske Folks Historie fremtræde i nyt Lys.

Det uhyre Omfang, som de arkæologiske Studier har vundet, det store Udbytte for Kulturhistorien og for den almindelige Historie, de har bragt, har skaffet Arkæologien en Anseelse, som var ukendt for faa Menneskealdre siden, da man endnu var tilbøjelig til at knytte dette Fag nær til Pedanteri. Staterne har ogsaa vist, hvor højt de vurderer Studiet af den klassiske Oldtid, ved at oprette særlige Instituter eller Skoler i Midtpunkter af den gamle Kulturverden. Da Frankrig 1846 grundede en Skole i Athen, var det i Virkeligheden mere for at have Øje med de politiske Forhold i Middelhavets østlige Del, men en Snes Aar efter fik Skolen Paalæg om at virke som Led i Uddannelsen af Arkæologer samt at foretage Udgravninger. I den nyeste Tid har Tyskland, Østerig, England, Italien og de Nordamerikanske Fristater grundet i Athen Instituter eller Skoler med lignende Formaal. Ogsaa i Rom har flere Stater saadanne Instituter, i Kairo har Frankrig og Tyskland Instituter, i Hanoi i Annam findes et fransk Institut for Kundskaben om det yderste Østen.

13. HVORLEDES STUDIERNE FREMMEDES VED ARKIVERNES AABNING OG VED UDGAVER AF KILDER

Vi skal i det Følgende betragte, i hvilken Grad Adgangen til det historiske Materiale og især til de skrevne Kilder er bleven lettet, og tillige undersøge, hvor vidt der er bleven givet Veiledninger til Brugen deraf.

Biblioteker er blevne anlagte og de alt bestaaende udvidede efter en Maalestok, som var ukendt i Tiden før 1800, og for Benyttelsen er Dørene aabnede vidt op. Bogsamlinger tjener saa mange andre Fag end Historien, der skal derfor ikke her gives en Skildring af deres Udvikling. Derimod er der Grund til at omtale den store Forandring, der er foregaaet ved Gemmestederne for det utrykte historiske Materiale.

Den franske Revolutions Uroligheder og Napoleons Felttog indeholdt naturligvis en stor Fare for de i Arkiver bevarede Pergamenter og Papirer. Imidlertid synes i alt Fald indenfor fransk Omraade forholdsvis lidet at være gaaet tabt, og vist er det, at Ophævelsen af talrige Jurisdiktioner og lensretlige Kredse samt Konfiskationen af Klostre og Herregaarde førte til, at mangfoldige særlige Depoter for Arkivsager hørte op at bestaa, Nationalforsamlingen og de følgende lovgivende Kamre gav desuden kloge Bestemmelser om Sammendragning af Arkiver og om Ordningen og Opbevaringen af deres Indhold, hvorhos Arkiverne i alt Fald paa Republikens Tid var tilgængelige for Private. Efter at Napoleon havde underlagt sig mange Riger, fik han den mærkelige Plan at samle alle de betvungne Landes vigtigste Arkivbestanddele til et fælles Hovedarkiv i Paris, herhen ankom saaledes fra Wien 3000 Kister, fra Vatikanet 12,000; bag ved Napoleons Bestemmelse synes at have staaet politiske Grunde, i hvert Fald ikke videnskabelige Hensyn. Imidlertid gjorde Pariserfredens Bestemmelse om at alt skulde tilbageleveres Ende paa denne Ophobning og dette Virvar.

I den følgende Tid har man rundt om i Europas Stater arbejdet paa at finde en rimelig Koncentrering i Opbevaringen ved at have et Hovedarkiv samtidig med at der gaves de enkelte Landsdele et Opbevaringssted for hvad der vedrørte den lokale Styrelse eller Landsdelenes særlige Historie. Frankrig naaede tidligst en saadan Ordning. I England grundedes 1838 et Centralarkiv Public Record Office, der senere (1852) samlede alle Kronens, Administrationens og Domstolenes Arkiver, hvorimod Kommunernes og Korporationernes Arkiver

vedblev at staa under Selvstyre. Iøvrigt havde Frankrig ogsaa ved Gennemførelse af Principerne for Arkivstyrelsen havt en ledende Stilling. Saaledes udtalte allerede 1841 et paa Foranledning af Guizot givet Reglement, at Akterne burde opbevares gruppevis ordnede efter de Myndigheder, Kontorer eller Stiftelser, ved hvilke de var opstaaede og hvor de oprindelig havde samlet sig. Dette Hjemmehørsprincip er bleven gennemført i de fleste Lande. I Frankrig tog man ogsaa tidlig fat paa at udgive Repertorier eller Inventarier over Arkivers Beholdninger til Vejledning for Embedsmændene og til Orientering for de besøgende, fra 1854 udkom saaledes „Inventaires sommaires des archives départementales, communales et hospitalières". I England har Record Commission, under Ledelse af de engelske Arkivers øverste Styrer „The Master of the Rolls", i flere Rækker udgivet over hundrede Kvartbind af „Calendars of State Papers", hvori der er givet Fortegnelse over og Uddrag eller Oversættelse af Aktstykker i de offentlige Arkiver. En anden Kgl. Manuskript Kommission har siden 1870 offentliggjort Meddelelser om Manuskripter i Privates eller Institutioners Arkiver. Hjælpemidler af lignende Art er udkomne i mange andre Lande, man har givet sammenfattende Oversigter over Landets samtlige Arkiver eller endog Fortegnelser over vigtige Samlinger af Aktstykker til Oplysning om Fædrelandets Historie bevarede i fremmede Landes Arkiver. I Tyskland udkommer et særligt Tidsskrift for Arkivvæsen. For Uddannelse af Embedsmænd i Arkivers Tjeneste er der sørget paa forskellig Maade, i Frankrig ved École des chartes.

Hele denne Nyordning staar atter i Forbindelse med den helt forandrede Opfattelse af Arkivers Bestemmelse. De anses ikke i Nutiden som „geheime", man iagttager ikke længer en Forsigtighed overfor det her opbevarede som var det eksplosive Stoffer. Publikum har faaet Adgang til at benytte alle Aktstykker, naar da ikke politiske Grunde eller Hensyn til nulevende Private maatte gøre det betænkeligt. Men naturligvis kan der ses med forskelligt Syn paa hvad der fuldt kan siges overgaaet til Historien og hvad der ikke tør meddeles Offentligheden som farefuldt for Øjeblikkets Politik.

Endnu langt inde i Aarhundredets første Halvdel blev der ofte gjort Vanskelighed ved at tilstede Adgang til Aktstykker, der til Eks. var yngre end den franske Revolutionstid eller endog var fra langt ældre Tider. Ligeledes var det i lange Tider ikke Publikum tilladt at benytte Arkivernes Registranter eller Fortegnelser, eller der var sat Begrænsninger for at Udlændinge kunde faa Adgang. Østerig var et

Eksempel paa et af de mest tilbageholdende og forsigtige Lande; den amerikanske Gesandt i Wien Motley kunde saaledes paa Grund af sin Stilling ikke faa Adgang til at se Aktstykker om Trediveaarskrigen (1861). Heri skete en Forandring, da den fortrinlige Lærde Alfred v. Arneth, Maria Theresias fortjenstfulde Historiker, blev Arkivets Chef og aabnede vid Adgang til Benyttelsen af dets overordentlig rige Samlinger. I Preussen stillede Sybel sig paa en lignende Fod, da han blev Leder af de preussiske Arkiver, og Sybel fik gennemført en planmæssig Ordning af en fra de enkelte Arkiver udgaaet Udgivervirksomhed. Hans Eftermand Reinh. Koser, Frederik II's fortrinlige Historieskriver, har især Fortjenesten af at der fra Arkiverne udgaves vejledende Registraturer („Mitteilungen der Kön. Preussischen Archivverwaltung").

Blandt de Arkiver, hvorfra der er strømmet en Rigdom af Oplysninger om den nyere Historie ud over de europæiske Lande, maa nævnes Arkivet i Befæstningen og Borgen i Simancas i Kastilien, der var bleven grundlagt af Karl V og som har optaget alle de kastiliske Kongers diplomatiske Aktstykker. Adgangen hertil er nu aaben, om end under besværlige Forhold.

Med størst Længsel havde Historikerne set hen til, om ikke det for Europas samtlige Lande vigtigste Arkiv i Vatikanet skulde blive aabnet, men dets Skatte syntes stadg forbeholdte dem, der arbejdede i Pavestolens eller Katolicismens Tjeneste. I Aarhundredets Midte lykkedes det Nordmanden P. A. Munch at faa en let Adgang til Samlingens middelalderlige Aktstykker, han kunde sende talrige Afskrifter af Pavebreve, der vedrørte Norden, til de nordiske Lande, ligesom han var den første, der gav en udførlig Beretning om Arkivets Indhold og Bestanddele, tillige med Oplysninger om det pavelige Kancellis Indretning i ældre Tider. Beretningen maatte dog ikke offentliggøres, saalænge Arkivets daværende Præfekt Augustin Theirer levede. Det var denne fortjente Kirkehistoriker, Munch skyldte de opnaaede Begunstigelser. Theiner mistede senere sin Stilling, efter at han havde ladet Aktstykker, der talte imod Pavens Ufejlbarhed, komme for Dagen. Efter Leo XIII's Valg til Pave er Arkivet bleven aabnet for almindelig Benyttelse, selv om der er Begrænsninger for hvad der tør afskrives. Til de øvrige italienske Arkiver har nye Bestemmelser (1875, 1911) givet en let Adgang, og vejledende Beskrivelser over flere Arkivers Indhold er blevne udgivne.

Efter at saaledes i de fleste Lande Adgangen til at benytte utrykt Materiale er bleven muliggjort, vil det kunne forstaas, at det ofte

bliver anset som en Forsømmelse eller en Ufuldkommenhed ved et Arbejde, der i øvrigt stræber mod et videnskabeligt Maal, at det har undladt at benytte hvad der findes af utrykt Stof til Oplysning om Emnet i Biblioteker og Arkiver.

Det er foran skildret, hvorledes Tyskland satte sig den mægtige Opgave at offentliggøre Kilderne til den tyske Oldtids og Middelalders Historie paa en Maade, der svarede til alle Videnskabens Fordringer, og hvordan dette Eksempel virkede i Frankrig og England. I Frankrig havde desuden „Académie des inscriptions et belles-lettres“ overtaget Arven efter Benediktinerne ved at fortsætte Dom Bouquets Udgave af de middelalderlige Krøniker og af Fremstillingen af den franske Litteraturs Historie. Akademiet har udgivet ti Bind af „Historiens des Gaules et de la France“ i det tidligere Folio-Format, men er efter det 24. Bind (1904) gaaet over til en mere bekvem Udgave i Kvart, denne „Recueil“ er delt i flere Afdelinger. Som en ypperlig Medarbejder ved hele denne Virksomhed maa Overbibliothekaren ved „Bibliothèque Nationale“ Léopold Delisle nævnes; han har ogsaa i talrige andre Udgaver af middelalderlige Kilder og i videnskabelige Undersøgelser vist en enestaaende Kendskab til Haandskrifterne og en omfattende Viden. „Histoire littéraire de la France“ er bleven fortsat med en Række fortrinlige Bind, hvis forskellige Afsnit er udarbejdede af Forfattere enkeltvis.

Efter at Belgien var blevet et eget Rige, overdroges det en kgl. Historisk Kommission at udgive belgiske Krøniker; af denne „Collection de chroniques belges inédites“ er en Snes Kvartbind udkomne.

I England blev paa Foranledning af The master of the rolls og under hans Styrelse oprettet en Rolls Commission med det Hverv at udgive Kilder. Af dens „Chronicles and Memorials“ er siden 1858 udkommet nogle hundrede Oktavbind, der foruden Aarbøger og Krøniker omfatter Brevsamlinger. Karakteristisk for England har det været, at et stort Antal private Foreninger paatog sig at udgive Kilder til Oplysning om Englands almindelige Historie eller om særlige Dele af Kulturen eller Litteraturen. Som saadanne Selskaber kan nævnes English Historical Society, Early English Text Society, Caxton Society, Camden Society, Pipe Roll Society, Selden Society.

Ved Aarhundredets Midte begyndte i Tyskland videnskabelige Akademier at lægge sig Udgivelsen af Kilder paa Hjerte. Saaledes har Berliner Akademiet gjort sig fortjent af Frederik II's Historie ved at udgive hans Værker (31 Bd., 1846—51) og hans „Politische Korrespondenz“ (hidtil 37 Bd., 1879—1918), desuden har det offentlig-

gjort mange Aktstykker fra den store Kurfyrstes og Frederik II's Tid samt Værket Acta Borussica til Oplysning om den preussiske Statsforvaltning i det 18. Aarh.. Akademiet i Wien blev først grundet 1847, men paatog sig straks ved en stadig virkende Kommission at udgive „Oesterreichische Geschichtsquellen" (Fontes rerum Austriacarum) foruden et „Archiv für oesterreichische Geschichte", som optog mange mindre Kilder, ligeledes udgav det Aktstykkesamlinger.

Af størst Betydning, baade ved den mangesidige Karakter og Arbejdernes Antal, skulde dog den Virksomhed blive, som udgik fra Bayern. Her vilde Kong Maximilian II udrette noget lignende for Historien som det, der skyldtes hans Fader Kong Ludvig paa de skønne Kunsters Omraade. Kongen var traadt i nøje Forbindelse med Ranke og ved Universitetet i München var Sybel Lærer, med Bistand af disse og andre Lærde dannede Kongen en Historisk Kommission, til hvis Raadighed han stillede betydelige Midler. Kommissionen udgav Krøniker fra den senere Middelalder og Samlinger af Aktstykker, saaledes „Chroniken der deutschen Städte", „Reichstagsakten", men dens Hovedopgave blev dog paa Rankes Tilskyndelse at offentliggøre Værker, der kunde tjene som Vejledning for en prøvende kildemæssig Forskning, og dernæst Fremstillinger af de enkelte Videnskabers Udvikling. Som „Jahrbücher des deutschen Reichs" udkom en Række Arbejder over de enkelte tyske Kongers og Kejseres Regering i Middelalderen; der var i dem især taget Sigte paa at meddele alt hvad der var forefaldet, med Oplysning om Kildematerialet for hver Meddelelse. I en Snes Værker har Videnskabsmænd fremstillet deres Fags Historie, enten i Almindelighed (saaledes Peschel, Geschichte der Erdkunde) eller i Tyskland alene (som Wegele, Geschichte der deutschen Historiographie).

Endnu et tredie af den Historiske Kommissions store Foretagender skal nævnes. Man skulde tro, at de Franske, med deres udprægede Sans for Memoirer og Biografier, vilde have ydet det bedste biografiske Hjælpemiddel. I Aarhundredets Begyndelse indtog Michauds „Biographie Universelle" en fremragende Plads; det udkom fra 1845 i en ny Udgave (45. Bd.). Kirkehistorikeren Döllinger i München bragtes ved dette Forbillede til nogle Gange at foreslaa Kommissionen som en vigtig Opgave at udgive et biografisk Værk over alle Tyske, og 1868 besluttede Kommissionen da ogsaa at sætte et saadant Foretagende i Gang; til Leder blev Friherre R. von Liliencron valgt (han blev senere bistaaet af Wegele). „Allgemeine

Deutsche Biographie“ udkom fra 1875 til 1912 i 56 Bind. Det stammer saaledes fra det tyske Kejserriges Tid, og man kunde vente i Værket at finde et Udtryk for Rigets Regelrethed i Planer, Sikkerhed i Overledelse og Disciplin i Udførelse, men man vil studse ved at finde Modbilledet dertil. Værket indeholder ypperlige Artikler i stort Antal, men der er ingen Sikkerhed i Valget af de medtagne Personer, mange Sider af Forretningslivet synes forfordelte, i Artiklernes Omfang raader den største Vilkaarlighed; der synes ikke at være givet Vejledning om hvad Artiklerne burde medtage. Det tilsvarende engelske, rent private Foretagende danner en karakteristisk Modsætning hertil. I Løbet af forholdsvis kort Tid (1885—1900) gennemførte Leslie Stephen og Sidney Lee Udgivelsen af „Dictionary of National Biography“ (63 Bd., senere udkom Supplementer). Med træffende Skøn har baade Artiklerne været udpegede og fordelte til kyndige Medarbejdere, Ensartethed i Biografiernes Indhold og relative Omfang er bleven overholdt, en omfattende Henvisning til Bevissteder, Kilder og Litteratur findes. Englændernes afgjorte Interesse for Slægthistorie og Levnedsskildringer har vel bidraget til at hidføre det gode Resultat. I dette Forhold er saaledes England naaet forrest, Frankrig har for Tiden slet intet saadant Værk; derimod har flere mindre Stater, saaledes Belgien, Danmark(-Norge), tilsvarende gode biografiske Lexika.

Her skal endnu, med Hensyn til Bestræbelserne for at skabe Støttepunkter for historisk Granskning og for Udgivelse af Kilder, erindres om, hvorledes man har søgt at oprette saadanne i den klassiske Verdens gamle Lande. I Rom har saaledes den Franske Skole den Opgave, foruden at drive arkæologiske Studier og Undersøgelser over romersk Historie, tillige at lede Granskninger i Vatikanets Arkiv og at forberede Udgivelsen af Pavebreve fra Middelalderen. Her findes ogsaa siden 1880erne et Østerrigsk Historisk Institut, et Preussisk og et af Görres-Selskabet oprettet, der har Undersøgelsen af italienske Arkiver og Biblioteker til Opgave, de har delt mellem sig Udgivelsen af Aktstykker vedrørende Reformationen, Indberetninger til Kurien fra de pavelige Udsendinge („Nuntiaturberichte“) og lign. Ogsaa andre Lande, saaledes Holland og Belgien, har tilsvarende Instituter.

14. NATIONAL HISTORIESKRIVNING, ISÆR I DE MINDRE ELLER DE NYE STATER

Det er i det foregaaende paa mange Maader skildret, hvorledes nationale Standpunkter kom frem i den historiske Opfattelse hos Folkeslagene eller deres forskellige Forfattere, og hvordan det Folk, der hidtil havde i højere Grad end andre været uden en national statlig Følelse, i Løbet af Aarhundredet var naaet langt i national Ensidighed. Napoleon I's Erobrelyst havde ikke blot hos Tyske, men i mange Folkeslag fremkaldt en Forstaaelse af Samhøren i Kraft af fælles Kultur og historisk Overlevering, og den vaagnede Sans for Modersmaalet og for den Litteratur eller de mundtlige Minder, som udtalte sig i det, havde i stærkere Grad end hidtil ladet Sproget være det særlig bestemmende for hvad der dannede en Enhed.

Men der var Lande, hvor forskellige Nationaliteter var bosatte og mulig stærkt blandede, her kunde Følelsen af Forskellen mulig føre til Kamp, særlig vilde Følelsen hos den Nationalitet, der var i Mindretal eller som ikke var den herskende, let give sig Udslag i Historieskrivningen. Dette viste sig saaledes i Bøhmen. Tsjekkerne følte Trang til at hævde sig som Bebyggere af Landet allerede i en meget tidlig Tid og som et meget gammelt Kulturfolk. En sprogkyndig Bibliotekar fremdrog fra en Kirkehvælving Pergamentsblade med smukke Digte i gammel Sprogform, der skulde vidne om Folkets Sagntid og om dets digteriske Evne, de vakte da ogsaa Begejstring i Bøhmen og Opsigt i den hele Verden. Nu tvivler ingen om, at her foreligger et Falskneri, men i et Par Menneskealdre troede mange paa dem; saaledes forsvarede Bøhmens store Historieskriver Frants Palačky deres Ægthed. Han var den utrættelige og skarpsindige Forsker i Folkets Fortid og blev som den nationale Forkæmper kaldt „Fædrelandets Fader“, altsaa med det Tilnavn, som Tsjekkerne havde givet deres elskede Konge, den tyske Kejser Karl IV. En Stilling som Universitetslærer kunde Palačky ikke opnaa, men de bøhmiske Stænder gjorde ham til „Landshistoriograf“ (1829), og en Kreds af Lærlinge sluttede sig til ham. Med utrolig Flid samlede Palačky rundt om i Landene, saaledes ogsaa i Vatikanets Arkiv, hele det Stof, hvorpaa hans Lands Historie saa at sige for første Gang kunde skrives. Første Bind af hans ogsaa fra Formens Side mesterlige „Bøhmens Historie“ udkom 1836 paa Tysk; efter at Røret i 1848 havde skaffet Luft for den nationale Bevægelse

kunde Værket udkomme paa Bøhmisk. Palačky var i dette Aar bleven Tsjekkernes politiske Fører, i Haab om at faa Støtte hos Regeringen i Wien mod Germanismen udtalte han de bevingede Ord, at dersom Østerrig ikke allerede var dannet, maatte man i Europas Interesse opfinde det. Denne Udtalelse maatte han fortryde, da Reaktionen kom; fra 1852 blev endog det bøhmiske Museum lukket for ham, skønt han var dets egentlige Grundlægger. Senere, da Regeringen sløg ind paa nye Baner, udnævntes den berømte Lærde til livsvarigt Medlem af det østerrigske „Herrenhaus“ (1861).

I sin Fremstilling af Landets Historie naaede Palačky til Slaget ved Mohacz (1526). Nogen egentlig Fortsættelse har Værket ikke senere faaet. Mange vigtige Værker har dog skildret Perioder saavel af den følgende som af den ældre Historie baade fra tysk og fra tsjekkisk Standpunkt. Karakteristisk for Bøhmens Fortid er det nøje Sammenhæng mellem Landets politiske og dets religiøse eller kirkelige Historie, og Hussiterbevægelsen og Trediveaarskrigen har da ogsaa været de Midtpunkter, hvorom den historiske Litteratur med Forkærlighed har drejet sig. For Palačky var Johan Huss en Yndlingsskikkelse; det er nu almindelig erkendt, at den bøhmiske Reformator var i sin Lære og sit Forsøg paa Udrensning af Kirken stærkt paavirket eller afhængig af Wycliff, men man har tillige paavist forreformatoriske Bevægelser i Bøhmen af mere selvstændig Art. Trediveaarskrigen blev behandlet af Anton Gindely, Professor i Prag, i et sjældent grundigt Værk, der fremdrog denne Krigs almeneuropæiske Karakter; det støttede sig til et enestaaende Kendskab til de i Europas Arkiver bevarede Aktstykker og var skrevet fra et upartisk Standpunkt baade hvad de nationale og religiøse Spørgsmaal angaar. Gindely er stræng i sin Dom over Wallenstein, hvem han tillægger en svigefuld Holdning overfor Kejser Ferdinand allerede fra et meget tidligt Tidspunkt. Iøvrigt har mange nyudgivne Aktstykker klart belyst Wallensteins hemmelige Forhandlinger med Førerne for de svenske Hære.

Paa lignende Maade som Tsjekkerne i Bøhmen har historiske Forfattere i Rumænien (Xenopol) villet hævde, at de i dette Land og Ungarn boende Rumænere skal fra gammel Tid have været bosatte her som Efterkommere af romerske Kolonister, medens det rigtige synes at være, at de først i Middelalderen er flyttede derhen fra Landene Syd for Donau.

Hos Russerne var i lang Tid Historieskrivningen skilt ad i Retninger ikke netop efter Rigets ulige nationale Sammensætning, men

efter det Eftertryk, hvormed et russisk Standpunkt betonedes. Karamsin var ved Aarhundredets Begyndelse en af de mest læste Forfattere, hans Skildringer, Digte og Fortællinger havde vundet en vid Indgang hos Folket, hans Sprog og naturlige Stilkunst bragte en hel Omvæltning i den russiske Skrivemaade. Men Karamsin havde lidt under Kejser Pouls Despoti, han følte sig befriet ved hans Mord og skrev en vidtløftig Lovtale over Katarina II; den nye Kejser, som i sin første Proklamation til Folket havde erklæret, at han vilde regere efter Katarina den Stores Hjerte og efter hendes Love, gjorde Karamsin til Rigshistoriograf, tillige paabød Aleksander, at alle Arkiver skulde staa aabne for ham. Saaledes var Vejen beredt for Karamsin, saa at han kunde gennemføre den Livsopgave, han havde sat sig, at skrive sit Lands Historie efter Hjertets Behov og paa en lignende filosofisk og værdig Maade som den, hvoraf andre Lande var stolte. Han tog fat med Jærnflid, og Værket vokede frem under Kejserens Øje. Karamsins episk holdte Skildring af „Det russiske Riges Historie“ (1816—29, 12 Bind) modtoges med Begejstring af Folket, den var skrevet i en behagelig, livlig og varm Stil, han gaar ud fra den Hovedtanke: „Riget er grundet af Eneherskere, bragt i Fare ved Mangeherskere, reddet ved Selvherskere,“ derfor hylder han afgjort den stærke Statsmagt, han dvæler mest ved Kongerne og deres Bedrifter og fortæller i mindre Grad om Folket. Karamsins Kritik overfor Kilderne har store Mangler, og den Dom, som Værket udtaler om Personer, fældes efter Moralens Bud. I sin Fremstilling naaede han kun til 1611, saaledes end ikke helt til Huset Romanovs Overtagelse af Magten; om den berømteste af dette Huses Herskere vidstes det dog, at Karamsin havde en anden Opfattelse end den almindelige, han fordømte hans Bestræbelser for at give Russerne en europæisk Kultur, hvorved Zaren nedbrød den gamle Nationalstolthed, paa hvilken al sand Fædrelandskærlighed hviler, den førte til en Skilsmisse mellem Almuen og de højere Klasser, der alene blev delagtige i den nye Kultur.

Naturligvis maatte en anden Opfattelse af Ruslands Historie snart komme til Orde, og mellem Karamsins Bekæmpere er Sergjej Solovjev den mest ansete. Ogsaa han har i sin „Ruslands Historie“ (1851—79, 29 Bd.) fremdraget meget nyt fra Arkiverne, det tynger endog hans Fremstilling, der ikke har den kunstneriske Skønhed som Karamsins. Men han har draget Nytte af de tyske Lærdes Lære om Kritik af Kilder, han forsvarer, at det almenmenneskelige meget godt kan harmonisk forbindes med det nationale, „vi er Europæere

og intet europæisk bør være os fremmed“, han har et klogt Blik for Folket i Forhold til den Jordbund, hvorpaa det lever, og en forstandig Indsigt i det gamle Slægtsamfund. Solovjev naaede i sin Fremstilling kun til 1774, men han har i andre af sine fortjenstfulde Arbejder grebet ud over denne Tid.

En Opfattelse som Solovjevs kunde ikke finde Billigelse hos de overbevisningstro Slavofiler, der ansaa Vestens Kultur for raadden, den havde kun bragt Fordærvelse over det russiske Folk. Karakteristisk for deres Standpunkt er, at de end ikke vilde godkende den af Nestors Krønike (o. 1000) meddelte Beretning om at det russiske Rige var grundlagt af Svenskeren Rurik og hans Skarer (den antinormanniske Skole), herom har der i Rusland været stredet endnu i det 20. Aarh., medens det i Videnskaben udenfor Rusland og ogsaa af de fleste af dette Lands Historikere er erkendt, at svenske Nybyggere og Erobrere grundede det ældste russiske Rige.

Hos Polakkerne havde en Historieskrivning Vanskelighed ved at udfolde sig under den splittede Tilstand, hvori Folket levede i forskellige Riger, tilmed som oftest med Tvang og Censur over deres Hoved. Den lærdeste og indholdsrigeste „Polens Historie“, ligesom mange Undersøgelser over Enkeltheder af Landets Historie og over den polske Litteratur skyldes J. Lelewel, der som en af Hovedmændene for Polakkernes Rejsning 1830 maatte forlade Warschau, senere opholdt han sig mest i Bruxelles; han har ogsaa store Fortjenester af Oldtidens og Middelalderens Geografi. I den nyeste Tid har polske Forfattere især arbejdet paa ved gode Udgaver af vigtige Kilder at skabe et sikkert Grundlag for Behandlingen af den polske Historie.

Saaledes har der i forskellige Lande været gjort Forsøg paa at give en udførligere Fremstilling af Fædrelandets Historie gennem Tiderne. Det nyeste Eksempel paa, hvordan en Historiker med Held har løst en saa omfattende Opgave eller i alt Fald er naaet vidt frem mod Maalet har Belgieren *Henri Pirenne* givet i sin Fremstilling af „Belgiens Historie“ (Bind 1—4 er naaet til den vestfalske Fred; 1900—13). I dets Hjemland har Værket vundet den største Udbredelse og almindelig Beundring, Udlandets Videnskabsmænd har hilst Fremstillingen som sjælden vellykket, det har en Rigdom paa nye Synspunkter og lærerige Betragtninger. Skønt Valloner af Fødsel har Pirenne med fuld Forstaaelse og lige saa varm Interesse skildret den flamske Befolknings Historie og Tilstande; ikke heller har noget Parti kunnet klage over hans Opfattelse af de religiøse

Stridigheder. Han har paa en lykkelig Maade givet sin Fremstilling af de belgiske Landes Fortid fra det karakteristiske Standpunkt, at det var Grænselandet mellem tysk og fransk Kultur, hvorfor Overherredømmet over de enkelte Landskaber snart maatte falde til Riget i Øst, snart til franske Herrer, han har stærkt betonet, i hvor høj Grad økonomiske Synspunkter maatte gribe ind i de enkelte Omraaders Holdning udadtil eller i de indre Tilstande.

En anden ung Stat, der maatte ønske sin Historie skrevet, var Fristaterne i Nordamerika, og disse fik i Statsmanden og Diplomaten *George Bancroft* en Lærd, der saa at sige blev Grundlægger af den videnskabelige Historieforskning i dette Land. Bancroft havde studeret ved tyske Universiteter for at faa tilstrækkelig videnskabelig Uddannelse, han havde gransket rundt om i Europas Arkiver for at indsamle Oplysninger om Udvandrerne, Kolonisterne og Deltagerne i Kampen for Frigørelsen; talrige Gemmesteder for Privatbreve paa begge Sider af Atlanterhavet var blevet aabnede for ham, han skyede intet Offer for at skaffe sig Materiale og indkøbe Breve og Dagbøger. Udrustet paa denne Maade kunde han skrive sin omhyggelige „De Forenede nordamerikanske Staters Historie“ (1834—74, 10 Bd.), der naaede til Slutningen af Frihedskrigen og blev fortsat med „Forfatningens Tilblivelse i de Forenede Stater“ (1884, 2 Bd.). Det righoldige Værk har en tiltalende Form, om det end ikke uagtet alle Bestræbelser er lykkedes Bancroft altid at finde den rette, ligefremme Tone; han er en klog Bedømmer, samvittighedsfuld og retfærdig gør han hverken Puritanere, Jesuiter eller Bekendere af nogen anden Tro Uret, saa lidt som det mærkes, at han i politisk Henseende tager Parti for Jefferson og Demokraterne eller for Føderalismens Tilhængere som Hamilton, ikke heller kan Moderlandet England klage over hans Standpunkt. Senere Forskere har naturligvis paa mange Maader kunnet berigtige og udvide hans Beretning, de har undgaaet den Fejl i Bancrofts Værk, at han altfor stærkt har Førerne og Lederne for Øje, de har ogsaa skildret Folkets mangeartede Bestanddele.

Endnu vil der være Grund til at betragte den forskellige Maade, hvorpaa det i de nordiske Riger er bleven forsøgt at skrive en Fædrelandets Historie.

I langt stærkere Grad end i de to andre Lande har Danmark gennem hele Aarhundredet maattet vende sin Opmærksomhed udefter, det har i to Krige maattet gaa i Kamp for sit Folks Sydgrænse og har gennem hele Aarhundredet været tvunget til at forsvare sin na-

tionale Ret ved at paavise de sande historiske Forhold. Efter i de første Aartier især at være optaget af kritiske Studier over Oldtid og Middelalder, over Sagaerne og Saxo (P. E. Müller, N. M. Petersen, Velschow) har Historikerne senere, i en ligeligere Grad end i de to Naboriger optaget alle Perioder af Landets Historie til Undersøgelse og overalt ved en gennemført kritisk Behandling, ved Fremdragning af meget Materiale og Skildringer af de enkelte Tidsrum eller Personligheder lagt alt til Rette for en samlet Opfattelse af Folkets Historie. Men ingen Historiker paatog sig at skrive Landets Historie gennem alle Tider. I F. C. Allens fortjenstfulde Vejledning var en bestemt Opfattelse af vor Historie udtalt, men den var kun en „Haandbog“; den var præget af Forsvaret for vor nationale Ret og Tanken om Nordens Enhed, endvidere af Samtidens politiske Synsmaader og Ønsker, saaledes i dens Domme over de tidligere Standsforskelle. Hverken i dette Arbejde eller i noget andet i Danmark udkommet historisk Værk har der vist sig nogen Trang til en filosoferende Betragtning af Fortiden.

Norge havde den Lykke i *P. A. Munchs* „Det norske Folks Historie“, hvis 8 Bind naar indtil Kalmarunionen (1852—63), at faa et berømt, videnskabeligt værdifuldt og grundlæggende Nationalværk, men den store Lærde var ikke udrustet med Evner til at finde Udviklingens store Linier eller til at fremmane Aanden i de forskellige Tider, ikke heller havde Munch Kald til at give en saadan letlæst Fremstilling, hvis Varme drager Hvermand til sig og hvor Skikkelserne klart springer frem; en udpræget Forfatterpersonlighed gjorde sig ikke heller gældende i Udsagnets Form eller i Stilen. Munch havde jo desuden ved det Motto, han satte paa Titelbladene, udtalt, at han vilde skrive kritisk Historie ikke efter dunkle Følelser, men forskende, han vilde ikke give „Resultater, der alene skaber blinde Meninger, men Undersøgelserne selv i deres hele Omfang“ (Niebuhr).

Derimod fik Norge senere i Aarhundredet en Historiker, hvis aandfulde Fremstilling af den norske Nationalfølelses Historie gennem Tiderne skulde vinde den store Læsekreds. *Ernst Sars* havde det Maal for sin „Udsigt over den norske Historie“ (1873—91, 4 Bd.) at paavise Forbindelsen mellem Storhedstiden i Norges Hedenold og den ældre Middelalder og saa Frihedstiden efter 1814; den mellemliggende lange Unionstid burde ikke opfattes som en utiltalende Dvaletid, det nationale Liv gemte sig, men voksede i indre Styrke og forberedte en ny Udfoldelse. Sars var paavirket af Natur-

forskningens Udviklingslære, til Dels af Comtes Positivisme, skønt han netop forsømte at undersøge Landets økonomiske Tilstande; ubetinget havde han dog lært mest af Frankrigs Historikere som Guizot og Tocqueville, af deres Lære om at finde Kontinuiteten, at se Institutionerne i deres Ejendommelighed og i deres Udvikling, at faa Øje for de raadende Ideer i Tiden og disses store Indflydelse. Sars vil ikke tillade noget uforstaaeligt, alt maa kunne lade sig ordne ind i Forbindelser som et af Trinene fra Aarsag til Virkning. Han bestemmer det norske Samfund i den gamle Kongetid som et udpræget aristokratisk; efter at Kongedømmet har sejret over Storætterne og paa Hakon V's Tid er bleven enevældigt, drager Slægterne sig lydløst tilbage, men forstærker derved kun Bondesamfundet og gennemsyrer det med en fribaaren Følelse. Da saa Tiderne atter bliver Bondestanden gunstige, viser der sig et Samfund af Storbønder, og efter at Frihedsluftningen er gaaet over Europa, kan det kræve en fri Forfatning og blive dens Bærer. Sars maatte ved det tankerige Værk, klædt i en beaandet Form, og ved to lignende Arbejder over Norges Historie i det 19. Aarh. komme til at staa som en Mærkesmand for den nationale Bevægelse, der krævede Rigets fulde Selvstændighed, han fik en lignende Betydning som de Historikere i de store Lande, der kastede sig ind i Tidens praktiske Politik, uden at Sars dog ønskede eller modtog andre Hverv end at vække og klare.

Mest ejendommelig har dog Nationalhistorien udfoldet sig i Sverige; her har udmærkede Forfattere havt Held med at give udførlige Skildringer af Sveriges Historie næsten gennem alle Tidsrum. *Anders Fryxells* „Berättelser ur svenska historien till ungdomens tjänst" (1823—79) giver i 46 Bind en livfuld og beaandet Fortælling om Sveriges Skæbner, skrevet i et klart, letfatteligt Sprog. For de første Tidsrum var Fremstillingen endnu ikke bygget paa selvstændigt Studium af Kilderne; et saadant mærkedes først ved Gustaf Vasas Sønners Tid, og som Værket skred frem, satte Fryxells Studier og hans Benyttelse af Arkiverne stadig rigere Frugt. Han er en sundt dømmende Beretter, uden nogen national Fordom, stundom noget snæver i sit Syn og med en for stærk Betoning af Handlingernes moralske Værd.

Nordens betydeligste Historiker er dog *Erik Gustaf Geijer*. Foruden at hans Værker giver et Folks Historie, belæres man menneskeligt i højeste Grad af dem, de behandler Tilværelsens højeste Spørgsmaal og indeholder en Livsbetragtning, samtidig med at de

fylder Læseren med Skønhedsglæde. Oprindelig var Geijer paavirket af de filosoferende Retninger, der bares af det 18. Aarhundredes Aand, ogsaa af Læren om Ideerne og deres Virkeliggørelse; indtil sin Død opgav Geijer heller ikke ved Tankens Arbejde at finde Verdensgangens Veje og Maalet for den. Men Geijers ypperste Værker „Svea rikes häfder“ (1825), „Svenska folkets historia“ (1832—36) og Skildringerne af Frihedstiden og Gustav III's Regering bygger paa realistiske Iagttagelser og flittige Kildestudier, de viser hans sjælfulde Blik paa Nationens Karakter, paa Folket som hensat i den omgivende Natur; han har Seerblik til at finde Udviklingslinier, forstaa Stænderkampe og opfatte Karakterer. Først og sidst fængsles man dog af den i alle Geijers Skrifter fremtrædende Personlighed, af denne efter Sjæl i Mennesker og Tider lyttende Iagttager, med den opladte kærlighedsfulde Sans, med det dybt religiøse Sind og et lyst Alvor.

15. VERDENSHISTORIE OG HANGEN TIL SPECIALISERING

Man vil af det foregaaende have faaet det Indtryk, at der i det Hele var faa Forfattere, der naaede at skrive deres Lands Historie gennem alle Tider efter et virkeligt Studium af selve Kilderne, og at Modet hertil især svigtede i Aarhundredets Slutning. Grunden var den, at Historien havde vist sig som et saare vanskeligt Fag, hvis Frugter modnedes langsomt og maatte søges ad de besværligste Veje. Endnu større Vanskeligheder maatte der vise sig ved at skrive en Verdenshistorie, og som vi allerede har udtalt var der i den senere Del af Aarhundredet ingen som fik gennemført at skrive en saadan. Hermed skal det dog ikke være glemt, at i Italien Cesare Cantú 1836 begyndte at offentliggøre en „Storia Universale“, hvis 35 Bind efterhaanden gav en beaandet Fremstilling af Menneskehedens Historie i Sammenhæng. Selv om dette Værk ikke var i strængere Forstand et videnskabeligt Arbejde, bragte det fra et bestemt, af Katolicismen præget Standpunkt en varmt skrevet tiltalende Oversigt, der med god Grund vandt i dets forskellige Udgaver en overordentlig Udbredelse i Italien som i andre Lande.

Verdenshistorier maatte man imidlertid have, og derfor vendte man sig i Aarhundredets sidste Fjerdedel til det kooperative Arbejde. Et saadant var den af W. Oncken ledede „Allgemeine Geschichte in Einzeldarstellungen“, hvor o. 30 Forfattere hver i sit

selvstændige Værk behandlede et enkelt Lands, et Folks eller oftere en enkelt Tidsalders Historie. De fleste af disse Bøger var fortrinlige, nogle endog ypperlige, men der var gaaet uden om Begrebet Verdenshistorie, Lande og Folkeslag, saaledes de nordiske, var ladte udenfor, i Fremstillingsmaaden var ingen Ensartethed forsøgt, fremfor alt holdt ingen forbindende Tanke de mange Enkeltfremstillinger sammen, mod et almindeligt Syn paa Verdensgangen var der ikke stræbt.

Mere Plan mærkedes for saa vidt i den af H. F. Helmolt ledede „Weltgeschichte“ (1899—1907, 9 Bd.). Geografen Fr. Ratzel havde i flere lærerige Arbejder fremdraget Jordbundens Betydning for al politisk Dannelse, Statens nøje Tilknytning til Territoriet, hvis Form, Leddeling og Grundkarakter maa blive afgørende for Statens hele indre Ordning, som ogsaa for dens ydre politiske Stilling. Planen for Helmolts Værk var nu netop at faa hele Jordens Kreds inddraget i Fremstillingen, at fremhæve Nationernes Forhold til Jordbunden og til Havene, at betone en Samhøren efter økonomiske Forhold og Interesser, at medtage Naturfolkene og at fremhæve hos de civiliserede Folk Kulturlivet, især det materielle. De 35 Medarbejdere var derfor især Videnskabsmænd, som fulgte Ratzels Opfattelse eller hyldede sociologisk Historieskrivning og Lamprechts Metode. Uagtet Værket, der hurtigt udkom i 2. Udgave, var lærerigt i mange Henseender, føltes dog den mosaikagtige Sammensætning, en Overskæring af det naturligt sammenhørende og Utilstrækkeligheden af de ledende Synspunkter.

I Frankrig har Ernest Lavisse fulgt en anden Fremgangsmaade. Sammen med A. Rambaud har han ledet en „Histoire générale du 4e siècle à nos jours“ i 12 Bind (1896—1901), hvori indenfor hvert enkelt Bind 10—20 Medarbejdere har behandlet hver sin særlige Tid eller sit særlige Emne. Senere har Lavisse udgivet „Histoire de France depuis les origines jusqu'à la révolution“ (9 Bd.) med en lignende Ordning, dog saaledes at som Regel Lavisse eller en enkelt af hans 15 Hjælpere har behandlet helt et Tidsafsnit, f. Eks. Ludvig XIV's Regeringstid. Lavisse har ikke blot forstaaet at vælge gode Medarbejdere, men ogsaa at bringe dem til at virke paa en ret ensartet Maade, ligesom han har stræbt efter at medgive Værket samlende Betragtninger.

Især er dog Andelstanken bleven anvendt i England, og Cambridge har været dens Hovedsæde. Efter en af Lord Acton lagt Plan udgik herfra „The Cambridge modern history“; indenfor hvert af

dets 12 Bind (med 2 Supplementbind) har en Snes Videnskabsmænd fra forskellige Lande skrevet hver om sit Emne. Den stærke Udstykning har gjort, at Indholdet er rigt og mangesidigt, men det skorter Værket paa Enhedspræg, og det er en Misforstaaelse, naar Kirkehistorikeren M. Creighton i Indledningen til det første Bind fremhæver som et Fortrin ved denne Ordning, at et Helhedssyn ikke bliver Læseren paatvunget. Efter ganske tilsvarende Principer er der siden 1911 udkommet de første Bind af „Cambridge medieval history“ — det er sandt, men ret karakteristisk, naar det i en Fortale siges, at her enkelte Perioder og Emner er behandlede, hvorom der aldrig før har været skrevet paa Engelsk — endvidere den omfattende, fortrinlige „Cambridge History of english literature“ (14 Bd.).

Det er sikkert, at saafremt Historiens Maal er at fremstille „hvordan det egentlig har været“, har denne Arbejdsmaade, hvor Afsnittene betros netop de Forskere, som er særlig inde i den tildelte Lod, store Fordele, men lige overfor den anden store Vinding i den nye Tids Forskning, at kunne paavise Udvikling, at forfølge som paa Guizots Maade de lange Tilblivelseslinier, at fremdrage Rodtrævlerne eller at paavise Forbindelseslinier ud over Verden og skildre parallel Vækst under tilsvarende eller afvigende Forhold, har Udparcelleringen store Mangler, og man naar vel endda ikke ved den det fulde Syn paa det virkelig skete.

I ethvert Fald vidner den fulgte Fremgangsmaade om, i hvilken Grad Historieskrivningen er bleven vanskelig og i hvor stort et Omfang den kræver Specialister; vi staar ved den skære Modsætning til Polyhistoriets Tid for et Par Aarhundreder siden. Det kan spørges, om ikke Specialiseringen er gaaet for vidt, og om man ikke har overdrevet Læren om Mesterskabet i Begrænsningen.

Naar der stiftes Foreninger, som har Belysningen af en enkelt Landsdels Historie eller en enkelt Bys Fortid til Opgave — og saadanne Foreninger er opstaaede i alle Lande — er de jo fuldt berettigede og vidner om den vakte store Interesse for Fortiden og dens Minder. Derimod kan man vel nok finde, at Specialiseringen er gaaet vidt, naar der i Paris findes Foreninger, med tilsvarende Tidsskrifter, eller alene Tidsskrifter „for det 18. Aarh.s Historie“, „for Revolutionens Historie“, „for Robespierre-Studier“, „for Revolutionens og Kejserdømmets Historie“, „for Napoleonske Studier“, „for Februar-Revolutionens Historie“, „for den diplomatiske Historie“, „for Nutidens Historie“. Et ejendommeligt Bevis paa Hangen til

Specialisering var det, da Paris' Kommune 1886 oprettede en særlig Professorpost i Revolutionens Historie, tilmed under det Paalæg, at Indehaveren skulde forsvare Revolutionen og gendrive Taine. Overfor Aulard, som Kommunen udpegede til denne Stilling, har den ikke havt Grund til at anvende sin Opsigelsesret, han har været Revolutionens ihærdige Forsvarer, lykkeligvis tillige en samvittighedsfuld og kundskabsrig Forsker, hvem lærerige Arbejder over denne Periode skyldes, ligeledes den store Udgave af Velfærdsudvalgets Protokoller og Papirer.

Saafremt den historiske Forskning alene gennem Specialstudiet kunde naa sit Maal, vilde der intet være at indvende mod Tidens Retning, men unægtelig har de vidtspredte Undersøgelser ofte en saa centrumflyende Karakter, at man kan faa Tvivl om Historien som Videnskab har et Midtpunkt. Det var Følelsen af en Mangel i denne Henseende og en Fare, der fik Henri Berr til at grundlægge „Revue de synthèse historique“ (1900). Dette Tidsskrift har til Opgave at meddele Undersøgelser over Historiens Formaal og Metode, ligeledes at give samlende Artikler, der oplyser om, hvor langt alle de spredte Arbejder om enkelte Perioder, enkelte store Skikkelser eller vigtige Emner er naaede.

16. RELIGIØSE STANDPUNKTER

Ved Siden af det nationale Standpunkt vil det religiøse gerne være det, der mest sætter Spor i en Forfatters Arbejder. Saaledes var det i alt Fald tidligere, det 19. Aarh. har i denne Henseende vist mærkelige Svingninger.

Romantikerne havde været betagne af Sværmeri for Middelalderen, mange var gledne bort fra deres gamle Tro og havde nærmet sig Katolicismen. En saadan Mand var den i Frankfurt fødte J. F. Böhmer. Joh. v. Müllers følelsesfulde Historieskrivning havde fyldt den unge Mands Sind, han var stolt over sin Fødebys Fortid, grebet af Had mod de erobrende Franskmænd, modnet ved Kants Lære om Villiens Kraft, ogsaa til at øve Modstand. Böhmer vilde være med til at rejse Nationen, og han saa Idealet af hvad der kunde naas i det gamle Rige under Karolingerne og de følgende Herskerslægter. Kun gennem en tilbagevundet religiøs Tro kunde en saadan Tidsalder oprinde paany. Uden at bryde med Protestantismen saa Böhmer op til Pavekirken som den uforlignelige Aandsmagt, der

havde Evne til at samle og fastholde — hans Ven Digteren Brentano, der var gaaet over til Romerkirken, sagde: Böhmer er mere katolsk end jeg — han saa i Katedralerne og den gamle kirkelige Billedkunst et Højdemaal af Skønhed og Tankerigdom, han levede med i den ældre tyske Digtning. Böhmer vilde ikke selv skildre disse Tidsrum, han vilde kun brænde den Tegl og hugge de Sten, hvormed andre kunde bygge op, og det lykkedes ham. Han stillede sig til Pertz's Tjeneste ved Udgivelsen af „Monumenta" og blev en af hans bedste Støtter. Men Böhmer ansaa ikke Kroniker og Levnedsskildringer for Historiens paalideligste Stof, Diplomerne, som var skrevne uden Tanke om hvad de skulde fortælle en sen Eftertid, maatte være et Materiale af større Sandhedsindhold. Han indsamlede de gamle Kongers og Kejseres Breve og udgav Værker som „Regesta chronologico-diplomatica regum atque imperatorum Romanorum" (1831), eller som „Regesta imperii", han belyste hvert enkelt Brevs Indhold ved Hjælp af andre Kilder og viste under denne Gerning en Indsigt og Omhu, saa at hans Arbejder blev et af de vigtigste Midler til Oplysning om fem Aarhundreder af Tysklands Fortid, desuden om mange Landes Historie, der stod under den tyske Kejser eller hvis Politik berørtes af Rigets. Hvor meget end Kundskaben om Diplomer og Kritiken af dem senere er gaaet frem, er dette Værk i en ny og berigtiget Udgave ved Böhmer selv, senere ved Ficker og andre, vedblevet at være et Hjælpemiddel for Forskningen af første Rang. Utaalmodig efter at sprede Kærlighed til Fortiden i Folket udgav han Kilder fra de senere Dele af Middelalderen („Fontes Rerum Germanicarum"), hvorhen den langsomt virkende Udgivelse af „Monumenta" først sent vilde naa.

En Romantiker, der paa lignende Maade som Böhmer var opfyldt af den tyske Fortids Myter og Minder, dens Folke- og Kunstdigtning, var J. J. Görres fra Koblenz. Han havde med talrige Flyveskrifter deltaget i Bevægelsen for Løsrivelsen fra Napoleons Vælde, og efter mange Omskiftelser endte denne fantastiske og uklare Mand som Professor i Historie i München, hvor han blev Midtpunkt i en katolsk Kreds. Paa Hundredaarsdagen efter hans Fødsel (1876) stiftede man et „Görres-Gesellschaft", der i sit Program hævder, at „Kristus er Historiens Midtpunkt, og at den katolske Kirke er den Opdragelsesanstalt for Menneskeslægten, som Gud har villet". Af dette Selskab udgives siden 1880 „Historisches Jahrbuch", der har afgjort katolsk Holdning.

Men den Tid skulde komme, da selv Katoliker maatte tage Af-

stand fra Görres-Selskabets Virksomhed. I. Döllinger, Professor ved Universitetet i München, havde hørt med til „Kongregationen“ omkring Görres, han havde vundet Anseelse som en Førstemand indenfor den katolske Teologi og Kirkehistorie, dog havde han ofte udtalt sig imod Pavemagtens Overgreb og hævdet Videnskabens Frihed. Netop i Anledning af en af Görres-Selskabets Publikationer maatte man bringe en af Döllingers Udtalelser i Erindring, at man maatte høre op med at tale om, at der fandtes en katolsk og en protestantisk Opfattelse af Historien, efter at der for en Menneskealder siden var skabt en historisk Videnskab, hvortil tyske Mænd havde bidraget mest. Stadig dristigere udtalte Döllinger sine afvigende Meninger, og da han nægtede at godkende Vatikanerkonciliets Beslutning om Pavens Ufejlbarhed, blev han sat i Band.

Döllinger havde i sine tidligere Aar udtalt skarpe Domme over Luther, men han naaede inden sit Livs Slutning til at anerkende denne Reformators Storhed, til Dels ogsaa til en retfærdig Dom over Protestantismen. Ganske anderledes skulde Udtalelserne lyde fra en Discipel af Böhmer og hans store Beundrer, Katoliken Joh. Janssen. I sin „Det tyske Folks Historie“ (fra det 15. Aarh., 1876—88) skildrede han Middelalderens sidste Del som en gylden Tid, da Riget og Folket naaede et Højdepunkt, hvortil det var bleven forberedt gennem nogle Aarhundreders Arbejde; her lød en Lovsang over „den virkelige Reformationsperiode“, der strækker sig fra 1440 indtil Luther fremtraadte, thi Luther standsede kun Væksten af hvad der var indledet, foruden at han aabnede en Kamp mod de højt fortjente Fyrster af det habsburgske Hus. Hvor meget end Janssen havde læst og indsamlet, drog han Slutninger deraf med et mærkeligt Godtykke; en levende Polemik maatte blive Følgen, og Modstanderne havde let ved at paavise, i hvilken Grad han havde undladt at benytte Kilder og Kendsgerninger, der vilde berigtige hans Vildfarelser. Hvor bestemt Værkets Ensidighed og dets Mangler er erkendt fra ultramontan Side, fremgaar af det Arbejde, der senere har behandlet denne Tid. Under Romerkirkens Beskyttelse og med rig Benyttelse af Vatikanets Arkiv har Jesuiten L. Pastor skrevet „Pavernes Historie efter Middelalderens Slutning“ (1886—1909, 5 Bd.). Pastor lægger ikke Skjul paa mange Misgreb i hin Tids Kirke, han dadler Pavernes verdslige Styrelse, og han vil ikke forsvare deres personlige Vandel. Om man end kan beklage Pastors Forsigtighed, maa man erkende Værkets Fortjeneste som skrevet af en

saare flittig og kundskabsrig Lærd, der altid søger at staa med Bevis i Haand for sine Udtalelser.

Det omfattende Studium af Historie i det 19. Aarh. har sat sin store Frugt i den religiøse Tolerance, som har udmærket det i Sammenligning med tidligere Tider. Den uforsonlige Tone, hvormed Fornægtere for hundrede Aar siden vendte sig mod anderledes tænkende, lader sig nu ikke høre; mildt og værdigt har Renan og Taine kunnet tale ud fra deres Overbevisning og er bleven læste med oprigtig Sympati af dem, der maatte forkaste den fremsatte Opfattelse, ligesom af dem, der kunde dele den. Antallet af de helt religionsløse er sunket dybt, hvor stærkt end Tallet af de under Tvivl prøvende er vokset, man har i en ganske anden Grad lært at agte de alvorligt søgende. Naar Aarhundredet var begyndt med en fuldkommen Uforstand paa det religiose Livs Betydning og paa den umaadelige Indvirkning, Gudsbevidstheden altid havde øvet, naar til Eks. Menneskers Drift til religiøs Propaganda var ganske uforstaaelig for hin Tid, skulde Aarhundredet ende med en spændt Opmærksomhed for Troslivet. Ret karakteristisk var det ogsaa, hvorledes efter de første Aartiers Sløvhed en levende Opmærksomhed var vakt for ældre kirkelig Kunst, ikke dens Arkitektur alene, men dens Billedhugger- og Malerkunst.

Et karakteristisk Vidnesbyrd om hvorledes i de sidste forløbne Aartier Spørgsmaal af denne Natur kunde gribe Almenheden, var den Bevægelse, som de af Paul Sabatier fremdragne Aktstykker om Frants af Assisi og hans ypperlige Skildring af Helgenen (1894) fremkaldte. Bogens franske Original udkom i nærved halvhundrede Oplag, den oversattes paa mange Sprog og modtog Kuriens Velsignelse for kort efter at blive sat paa Indeks. I det store Røre og den levende Polemik, som Sabatiers Omvurdering af Kilder og hans Fund af nye Aktstykker gav Anledning til, kunde man finde Sabatier paa Traditionens Standpunkt overfor Jesuiter, der tvivlede, og baade i protestantiske og katolske Lande har Foreninger og Tidsskrifter, udelukkende bestemte for Franciskaner-Studier, vidnet om i hvor høj Grad Emnet og de Sider af Troslivet, for hvilke Frants havde givet Udtryk, stemmede med Tanker og Følelser i Tiden. Uden at forlade den reformerte Lære gjorde Sabatier sig til Talsmand for Modernismen indenfor den katolske Kirke, hvori han fandt en Afspejling af Frants' Opfattelse af den kristne Tro.

Taalsomheden er bleven støttet ved Interessen for Religiøsitet i dette Begrebs videste Omfang og i alle dets Former, selv de tidligste

og svagest udprægede. Denne Interesse har i de sidste Menneskealdre affødt en hel ny Videnskab *Religionshistorien*. Dette Fag sigter mod langt mere end en Beskrivelse af de enkelte Stammers og Folks Forhold til overmenneskelige Magter, som de tror paa og føler sig underlagte. Ligesom mange andre Fag er det begyndt med en Granskning over Tilblivelse og Vorden. Man har iagttaget i de enkelte Religioner en Forandring og Udvikling og søgt efter Anledningen dertil; hos forskellige Folk har man truffet Forandringer i de religiøse Anskuelser under saa tilsvarende Forhold, at man mente at kunne se, hvad der tilhørte Menneskehedens tidligere og senere Standpunkter, ja man har næsten kunnet paavise „Love", for saa vidt man da derved kun vil forstaa Regelmæssigheder, der hvert Øjeblik dog var udsat for Brud. Maalet har været at finde de sjælelige Indtryk, der bragte Folkene til visse Forestillinger eller lod dem iagttage bestemte religiøse Skikke.

Dette Fag, der i Begyndelsen syntes at skulle benyttes som et Vaaben mod Kristendommen, bliver nu opfattet helt anderledes baade af Katoliker og Protestanter, det har som Videnskab vundet saa stor Fasthed og Betydning, at det er blevet et Lærefag ved mange Universiteter; en af dets Grundlæggere var C. P. Tiele, Professor i Leiden i almindelig Religionshistorie. Fra denne Videnskab har den almindelige Historie ofte modtaget betydningsfuld Vejledning, og fra den er forskellige Begreber gaaet over til daglig Anvendelse under Betragtningen af Fortidens Kulturtilstande. Vi har saaledes lært Animisme at kende som en væsentlig Del af de primitive Folks aandelige Liv, Troen paa at der er Aand og Sjæl i Lighed med Menneskets i alt levende eller endog i det for vort Øje livløse. I Slægt hermed er Sjæletroen, Troen paa de bortgangnes fortsatte usynlige Tilværelse, der har affødt mangfoldige Skikke eller Arter af Overtro og sat dybe Spor i hedenske Myter, endvidere den Art Sjæletro, der endog fremtræder som en Anekultus, hvor urigtigt det end kan være at se i en saadan Kultus det første Grundstof for al Religion. Gennem disse Studier blev vi først fortrolige med den store Indvirkning, som Læren om det rene, urørlige, fra mystiske Magter stammende (Tabu) havde, om Totem, den Dyreklasse, hvis Navn og Billede blev en Stammes Symbol eller Forbundsmærke. Vi har endvidere faaet Indsigt i, at en Stats officielle Tro eller den Kultus, der var de højere Klassers og fandt sit Udtryk gennem Digtningen, ikke faldt sammen med de i Folket og Almuen nærede religiøse Forestillinger. Som et Vidnesbyrd om, hvor dybt og ad hvor mange

Veje man var naaet at trænge ind i et Folks religiøse Liv gennem talrige Udslag og i alle Trin af dets Udvikling, kan nævnes Erwin Rohdes „Psyche. Seelencultus und Unsterblichkeitsglaube der Griechen“ (1890—94).

Til Slutning skal her, med Hensyn til den ved historisk Forskning fulgte Metode, erindres om, i hvor høj Grad den verdslige Historie staar i Gæld til *Bibelkritiken*. Efter at i det forrige Aarhundredes Midte Lægen Astruc havde paavist, at Udsagn og Ord i første Mose Bog pegede paa, at to bestemt forskellige Kilder maatte være benyttede som Grundlag for den foreliggende Tekst, er man gaaet langt videre ad denne Vej og har kunnet forfølge bestemte Stadier i Tilblivelsen baade af Mosebøgerne og af andre Skrifter i det Gamle Testament, Indvirkninger, der har sat deres Mærke baade paa Form og Indhold. Disse Iagttagelser har i høj Grad bragt Frugt ogsaa indenfor Studiet af den rent verdslige Historie, man har ved Hjælp af anvendte Udtryk eller Stilvendinger kunnet udskille det forskellige Grundlag, hvorpaa en Kilde er bygget op. Man har lært at udsondre ulige Bestanddele i det, der tilsyneladende fremtraadte som en Enhed, man har iagttaget, hvordan et forskelligt Standpunkt eller en afvigende Tendens syntes at komme til Orde bag den udvortes Enhed og derfor lod os se, at Teksten maatte stamme fra mere end en enkelt Forfatter eller at den samme Forfatter havde skrevet paa forskellige Tidspunkter, i hvilke hans Synsmaader havde undergaaet en Forandring.

I Studiet af det Nye Testaments Skrifter bragte F. C. Baur og hans Tilhængere (Tübingerskolen) en stærk Bevægelse, da de forsøgte en Paavisning af, hvorledes Testamentets enkelte Skrifter skulde bære Vidne om en forskellig Opfattelse af Kristendommen — en udrenset Jødedom eller den rene, ogsaa for Hedninger bestemte Kristendom — hvorfor herved ogsaa Tidspunktet for hvert Skrifts Tilblivelse kunde bestemmes. Denne Lære, der var stærkt paavirket af det Hegelske Princip om Udvikling i Kraft af Brydninger mellem modsatte Standpunkter, har vel i denne Form ikke længer Tilhængere, men den virkede som en af de mange Tilskyndelser til altid at gøre sig en Forfatters eller et Skrifts indre Standpunkt klar. Paa de talrige Studier over den forskellige Tilblivelsestid og ulige Aand, der formentlig lader sig paavise indenfor Grupper af det Gamle eller det Ny Testaments Skrifter, vil det ikke være muligt her at komme ind.

17. DE MEST BETEGNENDE FREMSKRIDT INDENFOR NUTIDENS HISTORIESKRIVNING

Det største Fremskridt indenfor Historieskrivningen skyldes vel Kildekritiken, saaledes vil i alt Fald mange paastaa. Hvor meget den har udrettet, er paa talrige Maader skildret i det foregaaende, baade de mange Omraader, hvor den har virket, og de mange Former og Afskygninger, Kritiken maa modtage efter det Materiale, hvorpaa den anvendes. Fra den store Menighed har der lydt Klage over, at Forskerne var alt for optagne af disse Forundersøgelser, medens Resultaterne alene kunde have Interesse for alle, endnu mere har man dadlet den Tvivlelyst, som var avlet, en Forkærlighed for at nedbryde det overleverede. Det maa indrømmes, at Tvivlen ofte har havt Lunets eller Nyhedslystens Karakter og endda har kunnet optræde paa en Farsots Maade, men man maa til Gengæld erindre, at vi først ved Hjælp af Kildekritiken har naaet Kundskab om mangfoldigt, som tidligere var helt skjult for os, og at hvad der nu er indgaaet i Historien staar paa langt tryggere Fod.

Men unægtelig har der i Aarhundredets Løb været rejst Tvivl om Kilder, der senere har vist sig uanfægtelige. Det har været letsindigt at betvivle, at paa Otto den Stores Tid Nonnen Hroswith kunde have skrevet latinske Digte om Kejserens Bedrifter foruden flere Skuespil. De af kyndige forkastede udførlige skildrende Digte om Henrik IV's Sachserkrig og om Frederik Barbarossas Bedrifter og hans sejrrige Tog til Milano („Ligurinus") viste sig ved nøjere Prøvelse at være fuldt ud ægte og skrevne af samtidige. Det haarde Angreb paa den florentinske Historiker Dino Compagni har maattet tages tilbage eller begrænses til at Krøniken ikke forelaa i sin originale Skikkelse. En næsten uoverskuelig Litteratur af Bøger og Afhandlinger har beskæftiget sig med Maria Stuart og særlig med Sporgsmaalet om hendes Skyld i Darnleys Mord eller Medviden om det; et Hovedvidnesbyrd for Afgørelsen vil ligge i, om de saakaldte Kassettebreve er ægte eller ikke. Vel strides der endnu herom, dog synes Beviserne for, at de fleste er ægte, at være stærke og derved hendes Skyld givet. Da Katarina II's Memoirer offentliggjordes, blev deres Ægthed nægtet, og Kejserinden har selv fralagt sig saadanne, men ikke desmindre maa disse Erindringer stamme fra hende paa en eller anden Maade.

Den Grundtanke, der skiller den historiske Opfattelse og Studiet i det 19. Aarhundrede fra hvad der var raadende i den forudgaaende

Tid, er Erkendelsen af at alt er tilblevet, dets Spirer kan erkendes, dets Vækst forfølges. Fustel de Coulanges siger med Grund, at al Historie egentlig er Lære om Vorden. Man saa tidligere paa Tidernes Forskel som paa Jordlag, der hvilede over hinanden, uden at gruble over, at alt langsomt var aflagret. Man eftersporede ikke Begyndelser eller gav Agt paa det fra forskelligt Hold fremskridende, der maatte gro sammen i sin Vækst. De, som troede paa et Forsyn, der kunde lade alt ske, forsømte at undersøge de mange halvskjulte Veje, som Forsynet fulgte, og dog havde den ikke kristent troende Gibbon i sit Værk om „Romerrigets Tilbagegangstid og Undergang" givet en kirkehistorisk Fremstilling, som tog Hensyn til alle Forhold, der maatte lede det religiøse Liv eller det kirkelige Syn ind paa nye Baner.

Derfor forsvandt ogsaa i en mærkelig Grad „Hændelsen", der saa ofte saas i den ældre Tids Fremstillinger, ud af Historien. Anderledes gik det Læren om „Fremskridtet", der havde berust „Filosoferne", men de havde saa godt som alene taget Hensyn til de ydre Vilkaar for Menneskers Levevis eller til de store tekniske Opfindelser, flere Tænkere hyldede desuden blot Forestillingen om Verdensudviklingens spiralagtige Kredsgang. I det 19. Aarhundrede har de fleste Historikere og Tænkere erklæret, at de ikke var i Stand til i Historien at se det ubetingede Fremskridt, og at det i ethvert Fald kun viste sig paa Omraader, der laa udenfor Moralens Verden. Og derom synes der Enighed blandt alle, at om end ubestrideligt for enhver Stand i Folket de økonomiske Forhold har bedret sig, er Menneskehedens Lykkefølelse overalt dalet, til Eks. i Sammenligning med Tiden før den franske Revolution.

Paa mangfoldige Maader mærker man, hvorledes Tanken om Tilblivelse og Udvikling griber ind i den historiske Betragtning. Hegel havde lært, at alt, hvad der er, er fornuftigt, og saaledes blev man tvunget til at søge Begrundelsen for alt, hvad der var, og Spirerne til det. I Modsætning til den tidligere Opfattelse af Sproget som givet af Gud viste Romantikernes Filologer, hvor inderligt Sproget var forbundet med Folkets Udvikling og viste Trinene i dets Historie. Niebuhr benyttede de sildige Institutioner hos Romerne til deraf at udfinde, hvad den ældre Forfatning havde indeholdt, eftersom en Vækst paa denne Maade nødvendig maatte være gaaet forud. Guizot og andre franske Historikere var fuldt optagne af gennem Stændernes Sammensætning og Udfoldelse til forskellige Tider at vise Samfundets fremskridende Ordning og Bevægelsens Linier. Overalt søgte

man efter Aarsager, og det er betegnende, at Thiers og Mignet, fordi de havde paavist Revolutionens nøje Sammenhæng med de forudgaaende Tilstande, blev af Chateaubriand og andre beskyldte for et fatalistisk Syn og for at danne en fatalistisk Skole. Alene i Titlen paa mange Værker fra vor Tid vil man spore, hvor stærkt Tilblivelse fremtræder som Synspunkt (The making of .., The dawning of .., The growth .., The foundations ..). Naar man tidligere under Studier af den engelske Forfatning især fæstede Opmærksomheden ved Magna Charta eller ved Parlamentet og dets Historie, har man nu lært at trænge ind i hele det borgerlige Samfunds Karakter, hvorfra et saadant Aktstykke eller en saadan Institution var udgaaet som betegnende Udslag.

Som et andet Hovedforhold maa nævnes, at Opfattelse og Forstaaelse af Sjæleliv nu er skredet vidt frem fra Standpunktet for hundrede Aar siden. Psykologien er fra Askepot i Krogen bleven Fyrstinde, den har faaet en ukendt Spændvidde, ikke mindst hvor man nærmer sig det ubevidste Liv eller de ved Sygdom anfægtede Tilstande. Videnskaben herom har samlet Materiale fra Fortid og Samtid og har taget Eksperimentet i sin Tjeneste, Lægevidenskaben og endvidere den nye Tids i saa høj Grad mod Sjælestudiet vendte Digtning har bragt Historien den rigeste Belæring. Der er faldet Lys over Israels Profeter og over Mystikere i Middelalderen eller den nyere Tid, over Besættelser og aandelige Epidemier, over Baggrunden for de uhyggelige Hekseprocesser eller Bekendelser overfor Inkvisitionens Dommere. Man har kunnet forstaa Gemyttets Svingninger hos nervøst anlagte historiske Skikkelser, mange særlige Former af Sindssyge er bleven genkendte i Beretninger om mærkelige Mænd og Kvinder fra Fortiden. Man har lært at se, hvordan Enkeltmand, Grupper af Personer eller en Folkeskare kan pludselig fatte en Beslutning og udføre den uagtet dens Voldsomhed eller Grufuldhed; man har saaledes indset, at Bartolomæusnatten og dens Rædsler ikke stammede fra forud lagte Planer, men brød ud som naar en tilfældig Gnist falder i det tørre Hø. Der fældes ikke længer straks en moralsk Dom, man søger efter at finde en Forstaaelse af det tilsyneladende uforklarlige, man er tilbøjelig til at erkende det efter de samtidige Forhold delvis berettigede i en Mands Handlemaade.

Ligesom man ikke længer i Romaner eller Skuespil vil taale Personer, der synes kun at indeholde det ondes Princip i legemliggjort Skikkelse, eller som blot er Typer for en Hovedlidenskab, uden at præges tillige af gode eller uheldige Egenskaber af anden Art, saa-

ledes er det ogsaa gaaet i Historien. Af nyere Forskere er med Grund Cæsar Borgia taget i Forsvar, hans ubestridelige Evne til at styre Romagnaen har man erkendt, og man har borttaget enkelte Pletter af hans Vandel; hans Søster Lucrezia anses afgjort ikke længer som et saadant Uhyre, som man havde skildret hende i Historien og ikke mindst i Digtningen. Først i vor Tid er det bleven forstaaet, hvad der kan tale til Forsvar for de Principer, som Macchiavelli opstillede i sit Skrift „Om Fyrsten", eller hvad der i hvert Fald giver en Forklaring af hans Tanker og peger hen paa, at der laa et ædelt Formaal bagved den fordømmelige Politik, som han gjorde sig til Talsmand for.

Som en anden Ejendommelighed ved Forskningen maa nævnes den stærke Samvirken mellem Historien og andre Fag — større end mellem de forskellige Naturfag indbyrdes — og hvad der er beslægtet dermed, at andre Fag i høj Grad er slaaede ind paa en historisk Arbejdsmaade. Sprogvidenskaben har rakt Historien en uvurderlig Hjælp, men den har selv langt stærkere end tidligere faaet en historisk Baggrund, „der er ingen Filologi, som ikke er Historie" (Böckh). Historiens gamle Tilknytning til Retsvidenskaben er vedblevet, men i Stedet for „Lovhistorie" med et antikvitetsmæssig Præg er der opstaaet en fyldig Retshistorie, som stiller Retten i nært Forhold til Folkets Kultur; den stærke Anvendelse ogsaa af de Privates Diplomer har i den sidste Halvdel af Aarhundredet ført Studiet yderligere ind paa denne Vej. Ved Udviklingen af den gældende Ret har man forstaaet Nødvendigheden af ikke uforsigtigt at bryde med det historisk overleverede og ikke at eksperimentere med det fremmede. Naar i Tyskland Romerretslæreren Savigny vendte sig imod Code Napoléon, har i den sidste Del af Aarhundredet andre Jurister kæmpet mod Romerretten og hævdet Forbindelsen med den gamle germanske Ret (O. Gierke).

Økonomien har forstaaet at drage Lære af det historisk erfarede i eget Land og andre Lande, Sociologien er traadt i et Søskendeforhold til Historien og har delvis overtaget Opgaver, som Historien søgte at løse, Statsmænd og Politikere har idelig anvendt Historiens Kendsgerninger ved Spørgsmaal om Folkeret, Staters indbyrdes Forhold og Forfatningens Ordning. Ved et mere indgaaende Studium af Kunsthistorien, ikke blot ved Undersøgelse af Kunstens Værker, men ved Granskning af de skrevne Kilder, har man faaet helt ukendte Oplysninger om Kunstarterne og deres Hjemstavn, man har erfaret, at den „gotiske" Kunst er af fransk Oprindelse, og

at der i det Hele er fra Frankrig i Middelalderen udgaaet en rig kunstnerisk Paavirkning paa Landene i Øst, man har lært at se Kunstens Forhold til de enkelte Tiders Kultur og faaet et retfærdigere Syn paa mange Kunstarter, til Eks. Barokken. I det Hele har denne Fortrolighed med Kunstens Udfoldelse paa forskellige Tidspunkter virket i høj Grad ind paa Nutidens Opfattelse af det Skønne og paa Kunstindustrien.

Ved den her berørte Samvirken mellem Fagene bør det ogsaa erindres, i hvilken Grad de Bifag eller Hjælpevidenskaber, hvortil Historien allerede i tidligere Tid støttede sig, er bleven uddybede og udvidede. Epigrafiken har udfoldet sig til at blive et omfattende Fag. I Læren om Diplomer er Videnskaben gaaet lange Skridt fremad, Seglvæsen og Heraldik er bleven grundigt studerede, den historiske Geografi har skaffet omhyggeligt udarbejdede Kort, Møntkundskaben har ved sit overordentlig udvidede Omfang kunnet give righoldige Oplysninger om den politiske Historie saavel som om Værdier, Priser og andre økonomiske Forhold.

Netop ved at bemærke som egent for den historiske Granskning eller Opfattelse, at den maa søge Støtte mange Steder, bliver man Ensidigheden var hos de Retninger eller hos de Forskere, der har villet finde udelukkende i en enkelt Faktor Forklaringen af den historiske Udvikling eller Forstaaelsen af en Personlighed. I Begyndelsen af Aarhundredet var man hildet af Tanken om Racer og deres Blanding og saa deri det store Middel til en Løsning af mange Spørgsmaal, senere vilde man gore Kampe mellem Samfundsklasser eller økonomiske Forhold til de store Bevægaarsager, i Aarhundredets senere Del var der Videnskabsmænd, der lagde al Vægt paa Milieu og Omgivelser eller paa Afstamning. Alle fejlede ved at vende Tanken mod en eneste Aarsag i Stedet for at se de menneskelige Vilkaar i al deres Mangfoldighed og Traadenes og Motivernes ofte uoptrævlelige Fletning. Carlyle havde Uret i at lade Heroerne være dem, der skabte Tiden, men lige saa urigtig var Taines Antagelse om, at Milieuet dannede Manden. Det var en almindelig Vildfarelse i Oldtid og Middelalder, at man lod Enkeltmænd og Heroer være Grundlæggere af Stater, Omordnere af Samfund eller Ophav til Lovgivninger, medens dog alt dette var fremvokset paa anden Maade og kun af Traditionen fæstet til den enkelte Mand; men man har paa den anden Side i den nyeste Tid været altfor tilbojelig til at stryge Betydningen af den enkeltes Virken og til at lade alt faa en „navnløs“ Vækst.

Hvis man nu af alt det anførte vilde fremdrage som en Hovedsætning, at Historiens Genstand er gaaet over til at være Kulturen, vilde det være en stor Fejltagelse. Det vilde ogsaa være altfor sørgeligt, da Kulturhistorie — i ethvert Fald for saa vidt den beskriver Tilstande eller udmaler Tiders ydre Fremtræden, der ofte har en tilfældig Karakter eller er rent ligegyldig — snarere tilfredsstiller Videlysten end den giver nogen frugtbringende Lære. I Kulturhistorien savnes som oftest det, der fra alle Dages Begyndelse har været Historiens store Tiltrækning, at den lærer os menneskelige Personligheder at kende, deres Udvikling, Kampe, Nederlag eller Sejr, at den ved at fremstille de store, dragende eller advarende Forbilleder giver en æggende Lære om Handlekraft, at den underviser om Folkeslagenes Prøvelser og Skæbner og lærer at opfatte menneskelige Karakterer; den lader sig ikke nøje med at give Anskuelser og Billeder, men indøver i at tænke og lærer at beslutte. Derimod er det sandt, at Historien er i væsentlig Grad bleven gennemsyret af den kulturelle Betragtningsmaade.

I øvrigt er Kulturhistorie et Begreb af ret ubestemmelig Art, med svajende Linier. Nogle tænker sig som dens Emne især Folkenes første Civilisationstrin, de betoner Menneskenes naturhistoriske Side, Samfundenes første Grundlag og de materielle Vilkaar, medens andre i Kulturhistorien netop dvæler ved Aandslivets højeste Frembringelser. Der findes „Tidsskrifter for Kulturhistorie“, men de frembyder det mest brogede Indhold. Netop fordi Kulturhistorie er blevet en saa væsentlig Del af al Historie, vil saadanne Tidsskrifter være langt mere paa deres Plads, der forfølger en enkelt Gren af Kulturen, saaledes naar der i Tyskland findes Tidsskrifter „for social og økonomisk Historie“, „for sammenlignende Litteraturhistorie“, for Retshistoriens germanistiske og for dens romanistiske Side.

Til Slutning skal erindres om den i vor Tid gjorte Erfaring om, hvor begrænset den Sikkerhed er, hvorpaa al Viden om de svundne Tider hviler. Historien er ikke en Skildring af Fortiden som den var, men som den nødvendig maa se ud for vor Opfattelse.

18. FREMSTILLINGSKUNST

Den historiske Fremstillingskunst har havt Vanskeligheder at overvinde, man i tidligere Tider ikke kendte til. Hvor Fantasien forhen kunde tumle sig lystigt, maa den nu gaa i Tømme. Taler, som

Forfatteren i Virkeligheden holdt, men lagde de optrædende Personer i Munden, var allerede i en ældre Periode forstummede, de Bevæggrunde og Planer, som laa bagved de handlendes Gerning, kunde de ikke selv paa denne Maade redegøre for. Forfatteren maa give en Vejledning derom ved andre Midler; overhovedet tør der nu i en historisk Fremstilling ikke findes andet mellem Anførselstegn end hvad ordret læses i en Kilde. Det kræves endvidere af ethvert videnskabeligt Arbejde, at der overalt henvises til Kilder som Støttepunkt, helst ved hver enkelt Meddelelse, i hvert Fald ved en almindelig Redegørelse for det Grundlag, hvorpaa der bygges.

Til Gengæld kan Nutiden med langt større Lethed komme Fremstillingen til Hjælp ved at ledsage den med Billeder og Kort, men atter her ses en Forandring fra Fortiden deri, at de tidligere ret almindelige Fremstillinger af hvorledes en Begivenhed eller endog en Person efter Forfatterens eller Tegnerens Formodning kunde have set ud, nu ordentligvis er forladt, endog i de for Menigmand bestemte Bøger. Det er nu ved Gengivelse af Sager eller Mindesmærker fra den skildrede Tid eller ved Fremstillinger af Begivenheden, der skyldes en samtidig, at man giver en Forestilling om Kulturen i de svundne Tider eller om Tildragelsen i dens ydre Fremtræden.

I „Revue des deux mondes“, grundet 1830, havde de Franske faaet en Øvelsesplads for populær Fremstilling, der yderligere paavirkede Folkets naturlige Evne til at skrive klart og fængslende endog om ikke let tilgængelige Spørgsmaal. Her har været en udmærket Skole for de lærde, og de fleste betydelige Historikere har skrevet i dette Tidsskrift og uddannet sig derved. I England fandtes der fra Aarh.s første Aar Tidsskrifter af denne Art, hvori historiske Emner ofte blev behandlede (saaledes The Edinburgh Review, The Quarterly Review) og de voksede snart i Tal; maaske tilskyndedes de engelske Historikere derved for stærkt til en litterær Virksomhed af denne Art gennem Essays, den har været ret omfattende, sammenholdt med den rent videnskabelige historiske Litteratur. Tyskland fik egentlig først 1874 i „Deutsche Rundschau“ et Tidsskrift af lignende Karakter. Men det har ikke ligget ret for de Tyskes Talent at behandle Emner gennem Essays. Man kunde fristes til at sige, at et Ophold i Udlandet var nødvendigt herfor, i ethvert Fald har de to bedste Essayister været den i Frankrig levende Karl Hillebrand og Æresborgeren i Rom Ferd. Gregorovius. Begge var iøvrigt Forfattere af store fortjenstfulde Værker, prægede

af et originalt og aandfuldt Syn, Hillebrand skildrede Frankrig under Julikongedømmet (1879), Gregorovius skrev Byen Roms Historie i Middelalderen (1859—72, 8 Bd.), senere en Bog om Athen i Middelalderen (1889). En ypperlig Skildrer af de tyskes Kulturliv var Romanforfatteren og Politikeren Gustav Freytag, hans „Billeder fra den tyske Fortid", der er lige saa fortrinlige ved videnskabelig Opfattelse som ved sund og livfuld Fremstilling, fik en stor folkelig Betydning.

I ældre Tid vurderedes i Landskabsmaleriet især det „heroiske"; det prægedes af de store samlende Linier og havde vel endog i et Hjørne et Oldtidstempel eller togaklædte Skikkelser. Paa en lignende Maade maatte de historiske Arbejder søge at vise sig den alvorsfulde Muse værdige. I vor Tid er Historien veget stærkt bort derfra. Macaulay smilede ad den Fornemhed, som Historikerne mentes at skulle overholde, han bragte unægtelig ogsaa Historien i Nærheden af Skønlitteraturen i dens Sommerdragt. Andre er gaaet videre i at føre Historien over i Genren.

Den i Tyverne og Trediverne i Frankrig raadende Retning, der især betonede det som Opgave for Historikeren at være Tidernes Maler (Michelet) eller som i høj Grad fremdrog Detaillen, der formentlig indeholdt „Historiens Sjæl" (Amédée Thierry), eller som yndede den af Sted, Tid og Nationalitet givne ejendommelige Grundfarve (Brodrene Thierry, de Barante) skulde senere faa Efterlignere hos amerikanske Historikere. Saadanne Skrifter var W. H. Prescotts Fremstilling af Spaniens Historie under Ferdinand og Isabella (1838) og under Filip II (1855—58), ligesom hans „Mexikos Erobring" (1843), dernæst J. L. Motleys Værker om Nederlandenes Opstand mod Filip II og den hollandske Republiks Historie indtil Olden Barnevelds Død (1856—74). Det var Arbejder, skrevne med livfuld Anskuelighed og en saa fængslende Kraft som var det Romaner, hvorfor de ogsaa fandt sig en Læsekreds i den hele Verden; i videnskabelig Henseende har de store Fortjenester ved en omfattende Benyttelse af Kilder. Prescott har, hvor meget han end satte sig Retfærdighed til Maal, ikke naaet fuldt til Bunds i sin Bedømmelse af de spanske Herskere og Erobrere eller af deres Samtid, Motley viser en større Sikkerhed i Dom og Opfattelse, skønt han ser paa den hollandske Opstand for meget med det Sind og Syn, som var naturligt for en Forsker fra en af de amerikanske Fristater.

Den Side af Historien, hvor en Evne til Fremstilling lettest vil kunne gøre sig gældende, er Memoiren, og der har i denne Del af Litteraturen været et frodigere Liv end i noget foregaaende Tidsrum. Franskmændene, som altid er gaaet forrest i Evnen til at skrive Memoirer, har bevaret denne Stilling. Efter at der havde været almindelig Taushed under Napoleons Styre, begyndte der fra Tiden 1825 at mylre Memoirer frem i stort Antal om de forudgaaende, paa Begivenheder saa rige Menneskealdre, ofte var de dog af tvivlsom Værdi eller Ægthed. Ogsaa senere i Aarhundredet udkom der Memoirer fra denne Tid. Med overordentlig Forventning havde man i Europa set hen til Offentliggørelsen af Talleyrands Erindringer, men led en stor Skuffelse, idet de kun gav en skematisk Fremstilling af Tildragelserne, hvorfor da ogsaa Tvivl blev rejst om deres Ægthed. Denne kan dog ikke bestrides, deres uheldige Skikkelse maa forklares af den Maade, hvorpaa de var bleven til. Af Talleyrand havde Mad. de Rémusat modtaget vigtige Meddelelser, og hun havde knyttet dem sammen med hvad hun selv med sit skarpt iagttagende Blik havde set ved Hoffet, hendes værdifulde, psykologisk interessante Memoirer hører vel nok, tillige med de Erindringer, der skyldes Napoleons tapre General Marbot, til de mærkeligste indenfor den i Frankrig fremkomne Litteratur. Men netop overfor Marbots Fremstilling maatte man erfare, at Memoirer hører til det vanskeligste Stof for en Historiker at benytte, de rummede meget, som ikke kunde skyldes Erindringen, men Studiet af Bøger.

I England har som sædvanlig mange Politikere og Forfattere skrevet Livserindringer, hvorimod der i Tyskland for Aarhundredets Midte forholdsvis sjældent forfattedes Memoirer, i Østerrig endda i endnu mindre Grad. Senere er denne Litteratur dog vokset i Omfang, og man kan fra hele Aarhundredet nævne betydningsfulde Memoirer, saaledes dem, der skyldes Metternich og Bismarck, Varnhagen von Ense og Hertug Ernst II af Sachsen-Coburg.

Efter disse spredte Tilføjelser til hvad der i mange tidligere Afsnit er udviklet om de enkelte Historikeres Stil og Fremstilling eller om Retninger indenfor den historiske Skildrekunst, er der Grund til at kaste et Blik tilbage paa, i hvilken Grad Historieskrivningen har gjort sig gældende overfor det store Publikum og faaet Folket i dets Helhed i Tale. Der paatrænger sig her især Indtrykket af, hvor stærkt Historieskrivningen har stræbt efter at tilfredsstille alle Krav, hvad enten disse gik ud paa en Udvidelse af Kundskab, en

skærpet Indsigt, æsthetisk Nydelse eller endog Svar paa Spørgsmaal indenfor Moralen eller Troslivet, mulig Forstaaelsen af den hele Verdensgang.

Der er bleven talt til alle Samfundstrin og til alle Aldre, ogsaa de yngste. Det er karakteristisk, at W. Scott ikke mindre end Guizot henvendte sig ogsaa til Ungdommen i Bøger, der i deres Art er klassiske. W. Scott var ikke blot Romanforfatter, men en kyndig Historiker og skrev „Tales of a Grandfather", Guizot var 83 Aar gammel, da han skrev „Histoire de France, racontée à mes petits-enfants". Efter Haanden som tvungen Skolegang blev paabudt rundt om i Landene, begyndte ogsaa Historie at være et af de Fag, hvori der meddeltes Kundskab i Almueskolen, rigtignok mest gennem Læsestykker. Det er næppe før i Aarhundredets sidste Halvdel eller Fjerdedel, at Historie ogsaa blev optaget som egentligt Fag.

Men der blev endvidere virket paa mange Maader for at vække historisk Interesse i Folket. Mindesmærker over berømte historiske Skikkelser, Mindetavler om navnkundige Begivenheder, Opkaldelse af Steder efter Fortidens Tildragelser, alt dette blev Midler til at holde Sansen for Folkets Historie levende, ligeledes historiske Museer, og medens disse tidligere især havde bragt Kongernes Liv og Skæbne i Erindring, søgte de nu ogsaa at anskueliggøre Folkets Levevis under daglige Forhold (Folkemuseer).

I mange forskellige Tonearter har Historikerne ment at burde holde deres Fremstilling. Endnu i den første Tid virkede, som alt fortalt, klassiske Forbilleder stærkt, det sømmede sig at skrive som Livius eller Tacitus. Schiller taler i sin ædelt holdte Fremstilling med løftet Stemme, hos Joh. Müller mærkes især den af Følelse skælvende Røst, fra de fleste Historikere lød Talen som fra Lærestolen eller foran Skranken, hos Ranke fandt man den roligt overvejende Betragter, Geijers tankerige, skønhedsfyldte Personlighed genspejlede sig i alt hvad han skrev. Imidlertid var den historiske Roman fremkommet og havde øvet sin Indvirkning. Allerede Chateaubriand var inde paa denne Vej, men især gav Walter Scotts Romaner Historien ikke blot nyt Indhold, de førte til den nylig omtalte malende Fortællemaade. Aug. Thierry lod sig helt inspirere af Waverley-Novellerne, Ranke var opfyldt af dem indtil det Øjeblik, da han saa, at deres Fortælling ikke svarede til Kildernes Udsagn. Gennem en Menneskealder mærkes dog hos Videnskabsmændene Paavirkning af W. Scott, i Frankrig opstod der desuden en historisk Digtning af høj Værdi. Alfred de Vigny har i „Cinq-Mars" og

Victor Hugo i mange Digte, Romaner og Dramer ofte fejlet overfor den historiske Sandhed, men de har tillige tidt kunnet bringe et sandt Pust fra de gamle Tider og i hvert Fald bidraget til at indgyde historisk Interesse. Andre er senere fulgt efter, saaledes Flaubert paa en ejendommelig Maade i „Salammbo“. I Tyskland blev derimod Historien ikke Plejemoder for nogen Digtning — efter de store Digteres Bortgang henimod Aarhundredets Midte kom Digtningen jo ogsaa til at indtage en beskeden Plads i Sammenligning med den tyske Videnskabs mægtige Udfoldelse. Derimod paatog Lærde sig at gøre Fortiden levende ved at omstøbe deres Kundskab i Romanens Form og især fremdrage det kulturhistoriske Stof (Georg Ebers' ægyptiske Romaner, Felix Dahns „En Kamp om Rom“).

Det har været karakteristisk for Flerheden af de historiske Værker i den sidste Menneskealder, at de har en bestemt Heldning bort fra Skønlitteraturen og snarest viser en vis Frygt for at sætte Tilliden til deres videnskabelige Paalidelighed over Styr ved altfor stærkt at fremdrage det underholdende, ligesom der ogsaa i dem mærkes en Skyhed for at Forfatterens Personlighed skal træde Læseren altfor umiddelbart i Møde. Renan og Taine var endnu i Aarhundredets sidste Del Repræsentanter for den gamle Opfattelse, da et historisk Arbejde ved sin Stil og Fremstilling tog Sigte paa tillige at være et litterært Værk, og da Forfatterens Individualitet kom til Orde ogsaa om Spørgsmaal, der laa Arbejdets egentlige Emne fjernt; derfor har mange Værker fra Aarhundredets første Halvdel beholdt en litterær Værdi, selv efter at de i videnskabelig Henseende — og ikke mindst ved nyere Undersøgelser — er fundne utilfredsstillende. Historikerne er derimod gaaet ind i det tyvende Aarhundrede med Tilbøjelighed til alene at vise Fremstillingens Kunst ved Værkets gode Opbygning og Undersøgelsens Klarhed, ved Tankernes Tydelighed og Stilens Naturlighed.

Sluttelig kan det til Vejledning være værdt at erindre om følgende. I en Fremstilling som den, der foran er givet, er det uundgaaeligt, at mange ypperlige Værker, og derimellem Værker i den nordiske Litteratur, er ladt uomtalte, Arbejder, som den forskende netop mest burde raadspørge og som den kyndige netop snarest vilde tilraade andre at søge hen til, mulig ogsaa fordi de havde en sjælden Evne til at trænge ind i Hjerte og Tanke. Men saaledes gaar det jo ikke alene paa et Omraade af Litteraturens Historie, som det her behandlede. Ogsaa i Fremstillingen af den almindelige Hi-

storie og Fortællingen om Begivenhederne gennem Tiderne maa Historikeren nævne Personer, som uden egen Fortjeneste og mulig paa dadelværdig Maade gav Anledning til en Bevægelse, han vil ofte være udelukket fra at omtale mange, som hver paa sin Maade ydede Hjælp til, at noget blev bygget op, der var betydningsfuldt og prisværdigt. Historie er nu engang ikke en St. Pauls Kirke eller et Pantheon, hvor Æreminder findes, den er en sandfærdig Fortælling om alt hvad der virkningsfuldt, med lykkelig eller med uheldig Udgang, har havt Indflydelse paa Udviklingen, altsaa for at blive ved Bogens Emne, alt hvad der greb betydningsfuldt ind i Forstaaelsen af den historiske Forsknings rette Karakter, i Opfattelsen af og Synet for Historie og i Fremstillingen af den.

LITTERATURHENVISNING

Værker, som angaar Historieskrivningen i alle Lande: B. CROCE, *Intorno alla storia della storiografia, i La critica Mai 1913.* — E. FUETER, *Geschichte der neueren Historiographie 1911.* — G. P. GOOCH, *History and historians in the nineteenth century*[2] *1913.* — G. HERTZBERG, *Geschichte, i Ersch u. Grubers Encyklopädie 1856.* — CH. V. LANGLOIS, *Manuel de bibliographie historique 1901—4.* — MORIZ RITTER, *Die Entwicklung der Geschichtswissenschaft an den führenden Werken betrachtet. 1919.* — R. ROSENMUND, *Die Fortschritte der Diplomatik seit Mabillon 1897.* — FR. SCHIERN, *Historieskrivningens Udvikling, i Schierns Historiske Studier 1 1856.* — MATH. STEENSTRUP, *Historisk-kritisk Oversigt over Forsøgene paa at give en Historiens Filosofi 1854.* — JOH. STEENSTRUP, *Historieskrivningen, dens Udvikling gennem Tiderne, dens Væsen og Formaal 1915.* — G. WOLF, *Einführung in das Studium der neueren Geschichte. 1910.*

Litteratur vedrørende de enkelte Lande: ENGLAND: A. W. WARD *i The Cambridge History of English Literature vol. XII, XIV (1915—16). — FRANKRIG:* L. HALPHEN, *L'histoire en France depuis cent ans. 1914.* — L. PETIT DE JULLEVILLE, *Histoire de la langue et de la littérature française, voll. VII, VIII (1899).* — CAMILLE JULLIAN, *Extraits des historiens français du XIXe siècle. 1897.* — CH. V. LANGLOIS, *Les études historiques, i La Science Française II. 1915.* — G. MONOD, *Du progrès des études historiques en France depuis le XVI siècle i Revue Historique I. 1876.* — MONOD, *Les maîtres de l'histoire. Renan, Taine, Michelet. 1894.* — MONOD, *Les études historiques en France i Revue Interationale de l'enseignement XVIII. 1889, og i Deutsche Zeitschrift f. Geschichtswissenschaft 1889. — TYSKLAND:* LORD ACTON, *German schools of history, i English Histor. Review 1886 (tysk Oversættelse: Die neuere deutsche Geschichtswissenschaft. 1887).* — G. v. BELOW, *Die deutsche Geschichtschreibung von den Befreiungskriegen bis zu unseren Tagen. 1916.* — FRITZ CURSCHMANN, *Die Entwicklung der histor.-geograph. Forschung in Deutschland durch zwei Jahrhunderte, i Archiv f. Kulturgeschichte XII. 1916.* — A. GUILLAND, *L'Allemagne nouvelle et ses historiens. 1900 (engelsk Overs.: Modern Germany and her historians 1915.* — O. LORENZ, *Die Geschichtswissenschaft in Hauptrichtungen u. Aufgaben I—II 1886—91.* — E. SCHAUMKELL, *Geschichte der deutschen Kulturgeschichtschreibung von der Mitte des 18. Jahrh.s bis zur Romantik 1905.*

— FRANZ X. v. WEGELE, *Geschichte der deutschen Historiographie seit dem Auftreten des Humanismus. 1885.* — G. WOLF, *D. Schäfer u. H. Delbrück. Nationale Ziele der deutschen Geschichtschreibung seit der französischen Revolution. 1918.* — *NORDEN:* JOH. STEENSTRUP, *Historieskrivningen i Danmark i det 19. Aarh. 1889.* — STEENSTRUP, *Historie, i P. Hansens Illustreret Dansk Litteraturhistorie* [2] *III 1902.* — ALEX. BUGGE, *Historie, i Festskrift ved Kgl. Frederiks Universitetets 100 Aars Jubilæum 1911.* — A. TARANGER, *Historie, i Illustreret norsk Literaturhistorie af H. Jæger II. 1896.* — *Norsk historisk Videnskap i femti Aar 1869—1919. 1920.* — L. STAVENOW, *Den moderna vetenskapens genombrott i svensk historieskrifning 1913, i Göteborgs Högskolas Årsskrift 1913.* — STAVENOW, *Friedrich Rühs' betydelse för svensk historieskrifning, i Letterst. Nordisk Tidskrift 1918.* — K. WARBURG *i: Schück o. Warburg, Illustrerad Svensk Litteraturhistoria* [2] *III, IV (1913—16).* — *NOGLE ANDRE LANDE:* A. BRÜCKNER, *Geschichte der russischen Litteratur, 1905.* — C. W. SMITH, *Russisk Litteraturhistorie. 1882.* — ARNE NOVÁK, *Die cechische Litteratur der Gegenwart, 1907, i Jakubec, Gesch. der cechischen Litteratur.* — J. JAMESON, *History of historical writing in America. 1891.*

NAVNELISTE